

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT 1994

BIND XXVI-2

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske samfund.

Bestyrelsen

Formand: Arkivar Jørgen Dieckman Rasmussen,
Grønlandsparken 58 C, 6715 Esbjerg N, tlf. 75 15 56 30.

Redaktør: Cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen,
Fauruskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 75 38 80 31.

Kasserer: Lærer E. Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde, tlf. 75 26 41 16.
Amtskommunaldirektør C. H. Dons Christensen,
Tornskadevænget 8, 6760 Ribe, tlf. 75 42 23 55.

Pastor Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 75 36 14 97.

Købmand Johs. Godsk Hansen,
Søndergade 50, 6650 Brørup, tlf. 75 38 11 14.

Fhv. borgmester Søren Hübschmann,
Bredgade 63, 6830 Nr. Nebel, tlf. 75 28 80 51.

Suppleanter: Skoleinspektør Sv. E. Tygesen,
Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse, tlf. 75 33 31 39.
Skoleinspektør J. Hedegård Rasmussen,
Alsædtægten 12, 6740 Bramming, tlf. 75 17 93 30.

Redaktion: Hans Jørgen L. Larsen,
Fauruskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 75 38 80 31.
Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 75 36 14 97.
Jens Kusk,
Jens Kuskvej 1, 6731 Tjæreborg, tlf. 75 17 51 03.

**Ekspedition
og kasse:** Ejvind Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde, tlf. 75 26 41 16.

Gironummer: 6 04 31 94.

Kontingent: 100 kr.

FRA RIBE AMT

BIND XXVI-2

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

1994

FRA RIBE AMT 1994

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe amt.

Produktion: Kiva Grafisk, Esbjerg.

Tryk: Vestkystens Bogtrykkeri.

ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun mod
tilladelse fra forfatterne.

Omslagsbillede:

Turistmærkat fra 1950.

Oksbøllejren brugtes da som
militærnægterlejr (1949-1959).

Se artiklen s. 221:

Oksbøllejren – Eventyrets land

Mette Kagekone

– en tragisk skæbne fra Læborg sogn

Af Hans Skov

Denne artikel beretter om Mette Christensen Skou, der levede fra 1858-1933, og hendes familie. Mettes liv var lidet misundelsesværdigt, som det ofte er tilfældet med et liv på samfundets bund. For at forstå tragedien i hendes liv må vi kende hendes baggrund¹.

Mette Skou blev født på gården "Vigård" i Læborg sogn som datter af gårdejer og heste- og studehandler Niels Christensen Skou (1824-1883) og Inger Nielsdatter Wiegaard (1829-1865). Faderen Niels C. Skou var født på "Sejgård" i Asbo blot 2 km længere mod nord. Begge gårde lå ved Hær-

vejen/Studevejen og allerede fra barnsben blev Niels C. Skou og hans ældre bror Hans C. Skou (1822-1872) oplært i at drive dyr til de lokale markeder². En mundtlig overlevering i familien vil vide, at man dengang startede som handelsmand i det små. De første dyr, drengen Niels fik lov til at drive til marked, var gæs. Det gik rimeligt med at drive gæssene frem, indtil et vandløb blev nået. Ved vandløbene ville de trætte gæs hellere svømme end gå. Niels og hans brødre havde et forfærdeligt hyr med at få gæssene op af vandet igen. Niels C. Skou var det man kaldte "Gåseknejt"³. Siden fik knægtene overdraget større og større ansvar, indtil de selv kunne magte stude- og hestetransporter ned ad Studevejen til de store markeder i hertugdømmene⁴.

Udbruddet af Treårskrigen i 1848 satte en stopper for brødrenes stuedrifter ned ad Studevejen. Niels og hans yngre bror Jeppe C. Skou (1826-1849) blev indkaldt til krigstjeneste. Mens Jeppe faldt i slaget ved Kolding den 20. april 1849, så overlevede Niels kampene, der foregik i gaderne og husene⁵. Niels var finskytte og havde to mand til at rense og lade forladergeværene, mens han sigtede og skød⁶.

Da krigen var ovre, og Niels blev hjemsendt, giftede han sig i 1851 med Inger Wiegaard. Hermed overtog Niels Skou den godt 200 tdl. store "Vigård". I de følgende år drev han sammen med sin bror Hans en større heste- og studehandel og blev en holden mand. I ægteskabet med Inger Wiegaard fødtes 5 børn: Jeppe (1852-1877), Kirstine (1855-1874), Mette (1858-1933), Else Marie

Mette C. Skou alias Mette Kagekone omkring 1908.

Gårdejer og handelsmand
Niels C. Skou var Mette C.
Skous far. Efter fotografi fra
1870-erne.

(1862-1882) og Inger (1865-1935). Det var en fremgangsrig og respekteret familie Mette Skou blev født ind i, og frem til 1864 var alt fryd og gammen.

Herefter var resten af Mette Skous liv én stor nedtur. Den første ulykke, der ramte familien, var krigen i 1864. Krigen standsede eller besværliggjorde stuedrifterne, og familiens største indtægtskilde tørrede ud. Siden stødte generelle nedgangstider for landbruget til, og mange måtte gå fra hus og hjem. Da Niels Skou *"havde skrevet sit navn for ofte"*, d.v.s. havde kautioneret for ofte, ramte landbrugs krisen ham ekstra hårdt, og ved hans død i januar 1883 var hans formue vendt til gæld. Forinden havde en lang række personlige ulykker ramt familien. I 1865 opstod der ved datteren Ingers fødsel komplikationer, der medførte moderens død få dage senere. Niels Skou lod en kostbar gravsten udføre, hvor inskriptionen på en meget personlig måde beskrev sorgen over tabet af hans kone⁷. Gravstenens inskription lyder således:

Her under hviler Støvet
af
Enger Skou
født på Vigaard d. 5 August 1829.
Gift med N. Skou d. 19 Juli 1851,
død på Vigaard d. 3. Juli 1865.

Du ømme Moder elsket Mage
Saa hvil nu sødt i Herrens Fred,
Saa tidlig vi maatte Dig ledsage
Til gravens mørke Hvilested.
Omkring Din Grav med Taarer staae
Ved Faders Haand 5 Kjære smaae.

Samme år blev Mette Skou ramt af nogle frygtelige krampner, og længe svævede hun mellem liv og død. Da hun kom sig, var den venstre arm lammet. Hånden på den venstre arm blev med tiden misformet og endte med at ligne en klo⁸. Sandsynligvis blev Mette ramt af en svær form for meningitis. Mettes handicap medførte, at omgivelserne betragtede hende som lidt til en side, noget der rent mentalt ikke var den mindste grund til⁹. I 1874 døde Mettes ældre søster Kirstine af tuberkulose kun 19 år gammel¹⁰. Broderen Jeppe, der var dragon i Århus, blev i 1877 kasseret efter en militærmanøvre. Militærlægen havde konstateret, at han også led af tuberkulose, og Jeppe døde kort efter hjemsendelsen kun 25 år gammel. Inger Wiegards forældre, der var på aftægt på "Vigård", døde i 1872 og 1877. I 1882 bukkede den da kun 20-årige søster Else Marie, efter en lang sej kamp, ligeledes under for tuberkulosen. Inden da havde hun p.g.a. komplikationer i forbindelse med sygdommen fået det ene ben sat af - men lige meget hjalp det. Den 21/1 1883 blev Niels Skou ramt af en hjerneblødning og døde. Af de 9 familiemedlemmer, der boede på "Vigård" den 1/7 1865, var nu kun 2 i live. Det var den invalide Mette og lille-søsteren Inger på 17 år.

En gennemgang af kirkebøgerne i Læborg sogn og de omkringliggende sogne viser, at tuberkulosen hærgede området som en pest i 1870-erne og 1880-erne. Ved at se på folketællingerne fra 1860-erne og begyndelsen af 1880-erne kan man se, at folkeholdet på "Vigård" langsomt skrumpede ind¹¹. Dette afspejler den økonomiske nedtur land-

Drostrup fattiggård som den tog sig ud i 1919. Her boede Mette C. skou fra 1883 til fattiggårdens nedlæggelse i 1905. Da stedet var fattiggård boede fattiggårdsbestyreren i den fine længe til venstre, mens fattiglemmerne boede i den lave længe til højre. Op til otte fattiglemmer havde deres hjem her.

bruget og "Vigård" i særdeleshed var inde i. Da boet efter Niels Skou var gjort op, var der kun lidt sølvstøj, nogle få aktier og et mindre kontant beløb tilbage til de to piger. De beskedne værdier fik Inger med sig, da hun blev optaget i hendes faster Anne Kirstine Christendatter Skovs familie på Brande-egnen. Niels Skou havde i sine velmagtsdage hjulpet søsteren og hendes mand til en større hedegård på denne egn. Familiens taknemmelighed strakte sig til at optage Inger i familien og sørge for, at hun kom godt i vej. Mette, som blev opfattet som en handicappet original, ville familien ikke vide af. Hun forblev sognets problem, efter søsteren var kørt nordpå med sit flyttelæs. Det må have været en ubeskrivelig tragedie for Mette at

blive efterladt alene og derefter anbragt på Læborg sogns fattiggård i Drostrup.

Dramatikken i Mettes liv fortsatte, og i 1887 fødte hun en velskabt søn, der blev døbt Niels Kristensen Skov efter morfaren. Det var noget af en skandale, at Mette fik et barn uden at være gift. I kirkebogen er det anført, med slet skjult forargelse, at faderen var ukendt. Det vides ikke, om sønnen er vokset op sammen med Mette, eller om han har været i pleje. Nogen forbindelse har der dog været mellem mor og barn, for enkelte gamle mennesker på Læborg-egnen kunne, endnu først i 1980-erne, huske, at drengen siden var udvandret til Amerika, og at han havde sendt flere breve til Mette. Det skulle være gået ham ganske godt¹².

På fattiggården i Drostrup gik det efter omstændighederne godt for Mette. Hun var dygtig og stod snart for alt det huslige, dog kunne hun ikke klare opgaver, der krævede begges arbes brug, idet den venstre arm var kraftløs¹³. I 1902 fik Mette igen et barn. Det var en datter, der blev døbt Inger Skov efter mormoren. Fattiggårdsbestyrer Landt blev udlagt som faderen. Det var en skandale af dimensioner i det lille samfund, og det endte da også med, at Landt hængte sig efter sin afskedigelse. Efter dåben af Inger Skov er de skriftlige kilder tavse om hendes videre skæbne. Hun er efter alt at dømme blevet bortadopteret eller anbragt på et børnehjem.

Fattiggården blev nedlagt i 1905, og de sidste 4-5 beboere blev herefter spredt rundt i sognet på gårde og husmandssteder. Sognet betalte gårdejerne og husmændene for at have et fattiglem boende. To af de steder Mette Skou boede, er der endnu folk, der kan huske hende¹⁴. Deres billede af Mette er stort set ens. Hun var større end de fleste kvinder dengang var. Hun var kraftigt bygget og havde en rank holdning. Hun havde temperament, var stolt og ville have ret, enten hun havde det eller ikke. Hun var god til at bruge mund, og var ikke sådan at lukke munden på.

Hos husmand Søren Sørensen i Mosehusene mellem Drostrup og Staushede boede Mette i et værelse på ca. 12 m² i godt 10 år fra ca. 1910 til ca. 1920. I værelset var der en stor seng med halm i. I et hjørne stod et hjørneskab med glasruder, mens der i et andet hjørne stod en kakkellovn med en kogeplade på. Der var endvidere en kommode, et bord og et par stole samt et vægur. På væggen over sengen hang desuden et stort portræt af hendes far. I hjørneskabet opbevarede hun sine kæreste ejendele. Det var lidt sølvtøj, nogle smykker og et fotoalbum. Fotoalbummet var hun særlig påpasselig med¹⁵. Ungerne i huset fik kun lov til at kigge i albummet, når hun selv bladrede i det. Ungerne fik altid at vide af Mette: "*I må ikke komme til mit*

kram!". Andreas Sørensen, som var den ældste af børneflokkene, husker, at Mette om aftenen ofte sad inde på sit kammer småynnende ved spinderokken. Hun spandt garn for folk. Karte kunne hun ikke selv på grund af den visne arm, så hun fik altid ulden i kartet tilstand. Mette spiste i reglen hos familien, men deltog ellers ikke i husførelsen. Hun kunne på grund af den dårlige arm ikke vaske op og dårligt nok feje gulv.

Mettes hovedindtægt fik hun ved i en lang årrække at gå med brød, tvebakker og kager for en bager i Vejen¹⁶. Hun gik sin rute på over 20 km et par gange om ugen. Mange ældre på egnen husker hende endnu fra disse ture, som hun foretog i al slags vejr, indtil sin død som 75-årig. Det var i disse år, at hun fik tilnavnet Mette Kagekone. Tilnavnet blev især brugt i Vejen, mens de der kendte hende fra gammel tid blot kaldte hende Mett. Tilnavnet blev sågar tilføjet i kirkebogen efter hendes død.

Mette gik altid i et par store træsko skoet med træskoringe og med en aflang brødkurv i hver arm. Hun kom til Gammelby, Læborg, Drostrup og Mosehusene på sine ture med brødkurven. Den megen motion gav hende naturligvis en god appetit. Det siges at den var så god, at man for at fordele byrderne aftalte, at hun skulle veksle mellem fire gårde, når hun spiste¹⁷. Problemet var, at hun ellers altid nåede frem til den samme gård ved middagstid.

Turene med brødkurvene gav hende så mange penge, at hun hver sommer kunne rejse på besøg hos søsteren Inger på Brande-egnen. Den øvrige slægt, nær og fjern, blev også besøgt. Disse besøg var lidt problematiske, fordi Mette helst ville blive, hvor hun kom frem. Hun græd når hun skulle tilbage til fattiggården. Det blev dog lidt bedre, da hun kom til at bo hos forskellige familier på egnen¹⁸.

Et af de steder, hvor hun besøgte slægtninge, var på "*Skovsminde*" i Vester Gesten. Her blev det i hendes sidste leveår en fast tradition, at hun boede

Fra ca. 1910-1920 boede Mette Skou hos husmand Søren Sørensen og hans familie i Mosehusene i Gesten sogn. Mette C. Skou, der er den høje kvinde til højre i billedet, boede i et værelse bag de to vinduer til venstre i husmandsstedets beboelsesende. Billedet er fra omkring 1917.

her i dagene omkring nytår. Jørgen Skov husker endnu, hvordan han, søsteren og Mette spillede "Fed og mager" om pebernødder. Mette ville altid vinde, og stod hun ikke til det, så snød hun¹⁹. Den egentlige årsag til denne tradition var, at Mette var et yndet offer for børnenes narrestreger nytårsaften. Hun var desuden meget bange for at indebrænde, og med den megen nytårsskyts, var der virkelig en risiko, når man boede i et hus med stråtag.

Det sidste sted Mette boede var på gården "Petersborggård" i Drostrup. Her husker man endnu hendes angst for at indebrænde. Når det tordnede om natten stod hun op og klædte sig på - parat til at flygte, hvis lynet skulle slå ned. Hun vækkede også familien hun boede hos. Sært nok blev den nedlagte fattiggård og to andre stråtekkede ejendom-

me i Drostrup jævnet med jorden af lynbrande forårsaget af et meget kraftigt uvejr nogle år efter Mettes død²⁰.

Mettes død i november 1933 skyldtes et uheld. Hun var gået til bageren i Vejen i snesjap. Da hun kom ind i forretningen, bemærkede hun, at det var glat og dårligt vejr for hendes brødtur. Hun ville støtte sig op ad disken, men gled og knaldede nakkens imod denne. Hun blev bragt til Brørup sygehus, hvor hun døde efter 10-12 dages forløb. Forinden havde hun dog givet udtryk for sin utilfredshed med forholdene på sygehuset. Hun forlangte bl.a., at hendes egen dyne blev bragt til sygehuset²¹.

Den 28/11 1933 blev hun begravet på Læborg kirkegård i kommunens jord tæt op ad det vestlige stendige. Et lille følge bestående af familie fra

Brande-egnen og Vester Gesten samt folk, som hun havde kendt særlig godt på egnen, fulgte hende til graven. Der blev aldrig sat en gravsten over Mette Skou²².

Hans Skov, f. 1960, Cand.mag., Århusvej 32C, 8900 Randers. Har tidligere skrevet i "Fra Ribe Amt". Har desuden skrevet artikler om arkæologiske emner i "By, marsk og geest" 4 og 5, "Arkæologi i Slesvig" 2, samt i "Hikuin" 21.

Noter:

1. Historien om Mette C. Skou ville i dag have været glemt, hvis ikke et gammelt fotografi sidst i 1970-erne havde vækket slumrende minder hos min far, Jørgen Skov (f. 1923 på "Skovsminde", Vester Gesten). Billedet viste bl.a. en ældre kvinde, der med den højre hånd dækkede den venstre. Alt hvad han huskede om kvinden var, at hun hed Mette Skou og var en fjern slægtning. Hun var noget af en original og havde en hånd formet som en klo. Han mente, hun havde boet i Mosehusene mellem Gesten og Drostrup. Ud fra disse oplysninger begyndte et større detektivarbejde med at fremskaffe oplysninger om Mette C. Skou. Gennem kirkebøger, folketællinger og interviews med ældre slægtninge og personer med tilknytning til egnen, lykkedes det efterhånden at sammenstykke Mette C. Skous livsforløb.

Selv om der er tale om samme familie, benyttede man to forskellige stavemåder i efternavnet; Skou og Skov.

2. Formentlig var der tale om de nærmeste lokale markeder, bl.a. markederne i Bække og Vejen.

3. Meddelt af Niels Skov Risbjerg (1897-1991) i 1982. Niels Skov Risbjergs mor var Mette Skous søster Inger. Historien om gåsdrifterne må stamme fra 1830-erne. Historien er, indtil den blev optaget på bånd, overleveret fra mund til mund i slægten i næsten 150 år.

4. Ifølge Niels Skov Risbjerg og nevøen Niels Sejr Risbjerg (f. 1929) besøgte markederne i Husum, Itzehoe og Hamborg/Altona. En avis, "Itzehoe Nachrichten" fra 1863, hjembragt af Niels Skou, opbevares i familien som et minde fra en svunden tid.

5. Om Jeppe C. Skous død i slaget om Kolding d. 20/4 1849 har Friis Legardt Skov (1896-1985) fortalt, at hans farfars bror Jeppe blev ramt i ryggen, idet han ville kravle ind af en høllem på Borchs Gaard (som endnu findes) i det centrale Kolding. Han faldt ned fra stigen, som han stod på, men døde først senere

samme dag på lazarettet. P.g.a. omstændighederne blev han begravet i en have tilhørende fru Theilade. Da Kolding senere blev generobret af de danske styrker, blev liget opgravet og flyttet til Kolding (gamle) kirkegård, hvor støbejernskorset over Jeppe C. Skov endnu kan ses.

6. Meddelt af Niels Skov Risbjerg i 1982.

7. Gravstenen stod på Læborg kirkegård indtil slutningen af 1940-erne. Knud Risbjerg (1899-1979) kom da forbi og opdagede, at hans mormors gravsten stod i et hjørne af kirkegården sammen med andre gravsten fra slettede gravsteder. Knud Risbjerg tog stenen med til sit hjem i Lillering, hvor den endnu opbevares hos sønnen Niels Sejr Risbjerg.

8. Meddelt af Niels Skov Risbjerg i 1982.

9. Meddelt af Frederik Flinholm (1895-1986), "Gammelbygård" i Læborg sogn i 1982. Frederik Flinholm huskede Mette Skous besøg fra barndommen på "Edelsborg", Læborg sogn, og fra sin tid som gårdejer på egnen. Familien Flinholm ejede i en periode gården som førhen var Drostrup fattiggård.

10. På denne tid kaldtes tuberkulose altid for "brystsye" i kirkebogen.

11. Ved folketællingen i 1860 var der ud over familien på "Vigård" 5 karle og 3 piger på gården. Ved folketællingen i 1878 var antallet af tjenestefolk halveret til 3 karle og en pige.

12. Meddelt af Frederik Flinholm i 1982.

13. Meddelt af Frederik Flinholm i 1982 og Andreas H. Sørensen (f. 1908) i 1983. Sidstnævnte bor endnu på det husmandssted i Mosehusene, Gesten sogn, hvor Mette Skou boede i en årrække.

14. Der er tale om husmand Andreas H. Sørensen, Drostrupvej 12, Gesten og gårdejer Hans M. Petersen, "Petersborggård", Drostrup. Førstnævnte sted boede Mette Skou ca. 1910-1920, mens hun boede sidstnævnte sted fra ca. 1927 frem til sin død i 1933.

15. Fotoalbummet endte efter Mettes død hos søsterens søn, Knud Risbjerg, i hvis slægt den endnu findes. Albummet indeholder en skat af fotos fra første halvdel af 1860-erne og frem til ca. 1910.

16. Bager Hansen i Nørregade i Vejen.

17. Meddelt af Frederik Flinholm i 1982.

18. Meddelt af Niels Skov Risbjerg og Friis Legardt Skov i 1982.

19. Meddelt af Jørgen Skov.

20. Meddelt af Hans M. Petersen (f. 1922) i 1983.

21. Meddelt af Hans M. Petersen i 1983.

22. Meddelt af Frederik Flinholm i 1982.

Tulles Ribe

Af Johanne Edelberg

"Tulle", hvis erindringer om barndommen og barndomsbyen Ribe bringes her, var døbt Johanne Fraas, og var datter af overlærer ved Ribe Kathedralskole Johann Philip Christopher Fraas (1842-1902) og hustru Ida Caroline Emilie, født Fenger (1846-1920). Moderen blev ved sine forældres død optaget i huset hos en fjern slægtning, biskop Balslev i Ribe. Faderen blev senere udnævnt til rektor ved Nykøbing Kathedralskole. Datteren blev født den 5. september 1877 i en lejlighed i den gamle bisperesidens "Tårnborgh" og døbt med navnet Johanne Fraas. Der var endnu et barn i familien - broderen Ove.

Johanne blev gift med sin fætter, Johannes Edelberg, der var ingeniør ved københavnske gasværker. Hun fødte tre sønner: Morten, Knud og Lennart. De to sønner vendte i voksenalderen tilbage til deres mors fødeby. Morten som stiftamtmand og Lennart som lektor ved Ribe Kathedralskole. Knud blev læge i Odense.

Erindringerne er formodentlig udarbejdet i årene 1949-1951, men blev aldrig fuldendt, idet Johanne Edelberg døde i november 1951.

Forfatterinden gjorde i indledningen rede for planerne for erindringerne, og vi kan her se, at kun fem ud af 11 planlagte perioder af hendes liv er beskrevet. Det første kapitel redegør for forfædrene, og rummer morsomme træk at livet i sjællandske præste- og proprietærgårde.

Her bringes imidlertid det livfulde - og til tider skarpe - kapitel om barndommen i Ribe. Samtidig er det et dejligt billede af den gamle stad. Især et billede af livet blandt "de lærde".

Ved udarbejdelsen har Knud Edelberg, Odense, været behjælpelig med supplerende oplysninger. Byhistorisk Arkiv, Ribe, har velvilligst stillet en del illustrationer til rådighed.

Søren Mulvad

Johanne Fraas, ca. 12 år gammel. Udlånt af Margot Edelberg.

Ribe

Når jeg hører eller tænker "Ribe", er det noget lignende, som når man tænker "hjem". Så ser man hele sceneriet, først og fremmest Domkirken; åh, hvor kiggede vi længselsfuldt efter det første glimt af Domkirken, når vi som små kom hjem fra sommerferie, som den gang varede sådan noget som 100 år, - og så længtes man. Længtes - og så i Bramming kunne vi skimte et glimt af Domkirken. Og så kom vi over i et andet tog, hvor vores kære ven og nabo, Thyge Clausen var konduktør. Det var indledningen til Ribe - forsmagen. Og så gik længslen over i henrykkelse.

Men jeg vil begynde med begyndelsen. Eller rettere: Tiden jeg ikke var og tiden jeg ikke kan huske.

Mor mistede sin far, da hun var ca. 13 år, og så flyttede hendes mor med alle børnene ind til København og boede på hjørnet af Nørrebrogade og Dosseringen. Om den tid har jeg kun hørt lidt. F.eks. at den yngste sov i en kasse under klaveret. At de ældste bidrog til hjemmets underhold ved at undervise. Bl.a. underviste flere af dem Skat-Rørdams børn, også i sang. At de én gang havde tyfus alle sammen på en gang, så mor, der var den eneste raske, måtte passe hele menageriet, samt at mormor mistede alt sit hår, og at det kom igen som sorte krøller. Jeg var jo barn, da jeg hørte om dette, og derfor er det måske ikke så underligt, at det jeg særlig hæftede mig ved, angående den bopæl, var, at der ovenpå boede en brændevinsbrænder Kadovius, der havde en meget overtroisk husbestyrerinde, som fortalte, at hun havde drømt en drøm, (drømmen husker jeg ikke) som skulle betyde dødsfald. "Og meget rigtigt", fortsatte hun, "det første jeg så i morges, da jeg kom ned, var en død rotte".

I de år fik min morbror Peter sin embedseksamen, og gik straks ud til en streng onkel, for at berette om det gode resultat. Han sagde derfor straks: "Jeg har fået laud". Onklen, der var lidt tunghør,

udbrød: "Er du blevet forlovet?" (Dengang udtaltes det forlovved). "Ja, det er jeg også", sagde morbror Peter, og det var med Jessine Dorph-Petersen, sød og yndig. Det er hende og hendes søster Maria, min mors bedste veninde, der sad model til det kendte maleri af Jesus hos Marta og Maria.

Her må jeg indskyde en lille episode. Da jeg en gang som lille var med mor i København, og vi var på visit hos gamle fru Petersen på Norsvej, sagde Marie, gift Winkel og tidligt enke med en søn, til mig: "Ja, du kender jo ikke mig?" "Jo, det gør jeg, for du er mors bedste veninde." Da vi gik, blev der kastet et stykke chokolade ned til mig fra et vindue på 1. sal, og Marie Winkel sagde: "Det ska du ha', for det du sagde "Mors bedste veninde"".

Da mormor døde¹, var mor 24 år tror jeg², og hun kom så over til Ribe Bispegård og blev som en datter i huset. Biskop Balslev var gift de to første gange med 2 af mors mostre, født Boesen. Nu var onkel Carl gift 3. gang, og tante Marie var en dejlig mor at få, når man havde mistet sin egen. Og de to elskelige mennesker var som bedsteforældre for min bror og mig. Der gjorde mor og far altså bekendtskab med hinanden. Men forlovede blev de efter sigende nede i Tårnborg hos deres gode venner herredsfoged Gjerns. (Hun født Bruhn fra Krogerup).

Vi kom også til at bo i Tårnborg, ovenpå, til jeg var tre år, men derfra kan jeg kun huske et grønt stribet tapet i sovekammeret, samt hvordan sengene stod, samt at jeg fik fars lillefinger at holde på, når jeg havde drømt ækelt. Jeg har set et par breve fra far til farfar fra jeg var helt lille. I det ene stod der: Dialog ved bordet: "Tunne tan itte li' fist!" "Jovist så, Tulle er en artig pige og spiser fisk ligesom far og mor". "Ja, Tunne spiser osse fisten, men Tunne tan allivel itte li den!" Det andet, eller snarere det første: Tulle holder meget af blomster, men hun ved godt, hun ikke må røre dem. Hun går helt hen til vinduet og strækker fingeren ud, men trækker den hurtigt tilbage igen med et "Næ, næ!".

Herredsfoged Gjern med familie i dagligstuen, mens de boede Skibbroen 27 i et nu nedrevet hus. Fot. 1898. Udlånt af Byhistorisk Arkiv, Ribe.

Far sagde somme tider: *"Du var så sød, da du var lille, lige til du blev så stor at du kunne se over bordpladen"*.

Da jeg var tre år flyttede vi ud i Tangegade. Nu er det navn forandret til Sankt Nikolajgade, det lyder mere gammeldags - det er af hensyn til turisterne. Vi fik en hyggelig stuelejlighed med en yndig have ned til åen. Et af de bedst beliggende huse i Ribe. Men når vi skulle fra dagligstuen ud på das, skulle vi gennem spisestuen, sovekammeret,

køkkenet og køkkengangen, og så var der et mørkt tørvehus ved siden af das. Jeg var en tid mørkerød, og der var ingen lys på vejen igennem de lokaler. Det var ellers sådan et hyggeligt køkken med et stort komfur, hvor vi fyrede med klyne, jeg tror vi fik i læs på 1000 klyne. Vi havde nogle dejlige piger, som jeg tænker på med ærefrygt og kærlighed. Der var Marie Knudsen, i Ribe kaldet *"Marie Frases"* - en sjov genitivform. Til forskel fra naboen Knud Klausens pige, som hed *"Marie af Knuds"*.

Stiffysikus Kjær i sin spisestue, Porshøj på Torvet i Ribe. Personerne er fra venstre: Fru overlæge Gade, fru konferensrådinde Kjær, frk. Emma Reinsholm, stiffysikus, konferensråd J. J. Kjær. Udlånt af Byhistorisk Arkiv, Ribe

Vores dejlige Marie var et af de bedste mennesker, som jeg har truffet i mit lange liv. Desværre blev hun forlovet med én, som rejste til Amerika, og så måtte hun jo osse af sted. Da vi stod på banegården for at følge hende, kastede hun sig om halsen på mor og bad om at blive. Men mor var ikke egoist, og mente at når det nu var kommet så langt, måtte hun jo hellere rejse. Da hun kom derover, ville fjolset ikke have hende, men så havde hun en fætter, der kørte hende hen til en farmer med fem børn, og de blev så gift og de blev snart velstående. Vi korresponderede til hendes død, da hun var over 80 år. Hun skrev ret hurtigt til mig, at nu kunne Agnete

(Quedens, min bedste veninde. Gift Hage) og jeg, hvis vi måtte, godt komme derover, for nu havde hun fået klaver, og de havde 100 svin.

I et af de sidste breve skrev hun: Din mor spurgte somme tider, når jeg havde vasket eller sådan noget: "*Marie, er du nu ikke træt?*" Men jeg svarede: "*Det ved jeg ikke, hvad er*", men nu ved jeg det.

En gang kom Marie og spurgte mor, om hun måtte gå over til vor genbo, stenhugger Mejers om aftenen og spille kort. Mor sagde forbausset: "*Men Marie, spiller du kort? Morer det dig?*" "*Nej*", sagde Marie, "*men hvis madam Mejer og æ spiller kort med Mejer, så bli'r han hjemme; ellers går*

Stiftamtmand Finsen med familie. Haven til Stiftamtmandsholigen, Puggårdsvej. Den ældre herre midt i billedet er Stiftamtmand Finsen. Sønnen, lægen Niels Finsen står bagved til højre. Ved hans side, til højre står biskop Balslevs datter Ingeborg, som siden blev gift med Niels Finsen. Forrest med lorgnetter sidder Vilhelm Balslev. Udlånt af Byhistorisk Arkiv, Ribe

han ud og drikker". En anden gang bad hun om hun måtte gå ned i Præstegade om aftenen når hun var færdig, og om hun måtte blive der om natten. Det kunne mor ikke forstå, for vejen var jo så kort. Men Marie sagde: "Det er for at våge over en syg kone, men jeg kommer hjem til den tid, hvor jeg plejer at stå op".

Marie havde en prægtig bror, og han må have haft en forretning, for jeg husker, at Marie forgrædt og ophovnet kom og fortalte, at han var gået fallit. "Åh," sagde mor, "og ham havde du lånt alle dine sparepenge?" (for det havde hun, af de 10 kroner månedlig). "Ja, men det er ikke det jeg græ-

der for, men jeg ved jo ikke endnu om det er en ærlig fallit". Det var det dog, og da hun fik det at vide, strålede hun som en sol og tænkte ikke på sine egne penge. Broderen fik imidlertid en god stilling, først i Jylland, senere i Københavnsafdelingen, og så snart han fik penge, betalte han Marie igen. Ja, sådan var Marie og hendes familie. Gud lønne hende i sit Rige.

Hun havde også en yngre søster, af os alle kaldt "Lillesøster", hun var vist altid hjemme hos moderen i Rejsby, men kom somme tider på besøg, og så havde hun gerne noget med til os børn. Kager, særlig nogle lækre Fjetkager, som slog revner på

kryds og tværs ovenpå og var sprøde, og så nogle store klejner, som slet ikke lignede vores. Til min fødselsdag fik jeg en gang en dukkeseng, som hendes fætter havde lavet med puder og dyner og lagen med blonder, som Marie havde syet, og en natkjole til min dukke med blonder formeden!!! Det var vel nok toppunktet af flothed. Hele herligheden blev stjålet fra mig, da jeg som 24-årig boede i Vanløsehus, og havde lånt et værelse til pulterkammer. En gang fik jeg til fødselsdag en sukkerskål og til jul en flødekanne, begge indeholdende hindbærsyltetøj. Det var højrødt og hvidternet for at drille tyskerne. Jeg har det endnu. Derimod er en pragtfuld blonde, hun lavede til mig og sendte fra Amerika, med grene der lå på skrå ovenpå (her er tegnet grene i blondemønster i manuskriptet) stjålet af en barnepige på Valby Gasværk

Efter Marie havde vi også søde og pragtfulde piger, Caroline fra Døstrup, Ibine Beck og Kabine, der tog med os, da vi rejste til Nykøbing.

Marie kom kun hjem én gang på besøg fra Amerika, hun havde da sin rare mand med. Det var til min broders konfirmation, da besøgte vi dem i Rejsby.

Da jeg var ca. to år, begyndte mor at give sagnundervisning for sine venners børn. Anna Quedens havde da sin lillesøster Agnete med en gang imellem. Det var om lørdagen, og det var begyndelsen til, at Agnete og jeg var sammen om lørdagen hele vor barndom. Åh de lørdage, de står i en glans for mig; hvor vi dog legede godt, især når det var hos Agnete, for vi skiftedes. Der var nemlig så mange muligheder i sådan en gammel købmændsgård. Der var "lageret", hvor Wind regerede; der kunne vi få prøver til at sy dukketøj af. En gang fik vi nogle flotte brokadesprøver, mit var mørke- og lyseblåt, og jeg tror Agnetes var med rødt i. Deraf syede vi turnyrer, som man brugte det dengang. Vi stoppede dem nu ikke ud, men brugte dem til æbler og pærer, som vi huggede oppe på loftet i et lille træhus, der stod midt på loftet til at gemme frugt

i. Døren var jo låset, men der var en vinduesramme uden ruder i, hvor vi kunne strække en arm ind og hapse.

A propos turnyrer, så var en af de største og flotteste på bagen af fru overlærer Øllgaard, senere blev han rektor ved skolen. Kjolen var mørkeblå, ih, hvor var hun flot. Og så Visse Kjær, datter af fysikus Kjær, hun var så sød og morsom, men hun var ældre end os, og havde altså en rigtig stor og flot toumyre. Det fortælles, at da hun en gang fulgtes med sin broder "Ky" ned ad Storegade i et rigtigt hundevejr, bad han om at måtte låne hendes muffe for at varme sine stive fingre. Han fik den, men satte den - uden at hun mærkede det - bag på hendes toumyre, og det har jo nok mere flere ripensere end Ky. Mor var aldrig outreret, hun havde bare en flad vatpude på sit skørt der, hvor ryggen bliver uartig, ligesom dem, der nu - alt for længe! - har været anvendt i kjoler og kåber til at få folk til at se pukkelryggede ud - hæslig mode. Hvad mon Delaroché³ eller Greuze⁴ ville have sagt?

Herredsfoged Gjerns blev boende nogle år i Tårnborg, efter at vi var flyttet til Tangegade, men en skønne dag kom deres flyttelæs med Musse på bukken, og de kom til at bo skrås over for os. Musse var omtrent på min alder og hun havde to brødre, Vilhelm og Axel, og de var allesammen rare, syntes jeg, undtagen når deres fætter Constantin Bruhn kom, for så blev de vilde, og en gang ødelagde de Dukke Ellens brune øjne, så hun ikke mere kunne lukke dem op og i, og en gang ville de skyde mig med en stor bøsse. Musse led meget af hovedpine, det gjorde hendes mor også, og da Musse var 16 år, det var da vi var flyttet til Falster, døde hun af hjernebetændelse efter en difteri.

Det var for resten mærkeligt, for lige over for os boede avlsbruger Hans Jensen, altid kaldt "Hans Led" med sin rare kone Marie. Der fik vi mælk fra, for de havde flere køer. Fra sovekammeret kom man ud i køkkenet og derfra i loen og derfra til

Emma Reinsholm til højre og frk. Lottrup til venstre. Fot. i Ribe Kloster, hvor de havde friboliger. Foto ca. 1935. Udlånt af Byhistorisk Arkiv, Ribe.

stalden. Over døren ud til loen var der en hylde, og der stod en blå glassukkerskål med kandis i, og der vankede jo mangan en bid. De havde en lille pige, Ingeborg, min legekammerat sammen med Frederikke Mejer, som boede ved siden af dem, og så en lille dreng Andreas, kaldet "Desse". Han fik difteri og døde. Men mens han lå, var hans mor gået et øjeblik i byen, og gav ham et stykke lakrids at sutte på. Stor blev hendes forskrækkelse, da hun kom hjem og så Musse sidde på sengekanten og de skiftedes til at sutte. Musse blev ikke smittet. Det var for øvrigt en meget slem epidemi med mange dødsfald. Agnetes lille søster Gudrun gik rundt

med skomager Keldstrøms Elna og bad om at måtte se de døde. De lå jo så fint med blomster på. Hun havde hørt, at min lille bror Ove også lå syg - det var nu gigtfeber - derfor kom de en dag og spurgte mor, om Ove ikke snart var død, for så ville de gerne se ham.

Vores have gik jo skråt ned til åen, og der var en stentrappe, meget gammeldags, hvor Marie skyllede vores storvask. Ellers var der lindetræer og lindelysthus. Vi måtte i mange år ikke komme på den nederste havegang. Vores havemand Mikkel Friis sagde, at i åen boede "Rasmus med de røde øjne", og han ville fange én, hvis man kom åen for nær.

Det havde han nu ikke behøvet, for vi var lydige, men man kan jo aldrig være for forsigtig.

En af de store mærkelige ting fra min barndom, som jeg tit tænker på, var Stormfloden, ja Springfloden. Vandet steg og steg - op på Skibbroen og ind i Dr. Vielandts køkken, så de måtte lave mad i spisestuekakkellovnen. Helt op i vores have, langt, langt op, så der bagefter hang hø i træerne, og vores pige hentede saltvand i haven til at bade Ove i, for han havde engelsk syge. På Plantagevejen sad der også græs højt oppe i pilehækken, og der gik ikke tog, for skinneerne var underminerede og Ibbe Balslev måtte kravle hjem langs skinneerne, hun må have været ude at rejse. Vi pigebørn snurrede sja-

ler om hovedet af hensyn til nedblæsende tagsten og begav os ud for at se, om vi kunne stå for stormen. Nogle af os kunne, men jeg så, da Meta Schultz blæse om på Torvet og blev kuret hen ad Torvet næsten til Grydergade. Jeg blander nok i mine tanker flere stormfloder sammen. Der var én, hvor en af vægterne druknede. Vægterne gik jo hver aften ud fra Kirken i 4 retninger, og sang vægterversene hver time, men da der var flod sluttede de med "*Æ vand stiger grove*". Vægterne kunne nok fås til at afbryde sangen og få "*en bette hold snak*", men så fortsatte de, hvor de slap. Den gang var det så naturlig en sag, dette med vægterne, nu virker det så uægte. Det er ikke sådan at kalde til

Tuxens Privatskole, efter den flyttede til Sct. Laurentiigade. Foto ca. 1918. Udlånt af Byhistorisk Arkiv, Ribe.

live, hvad der er dødt. Lige som med de gamle katolske melodier på vore romantiske salmer.

Der var en skik i Ribe, som jeg ikke har mødt andre steder, at når slagterne Klausen eller Wilckens skulle slagte en fed ko, blev denne først pyn- tet med strimler af kulørt silkepapir, og så blev den trukket rundt i gaderne, så alle kunne se, hvad det var for et godt kreatur, og trommemanden gik for- an og trommede og råbte, at nu kunne vi få det dej- lige kød. Trommemanden gik også og råbte om andre ting, og somme tider var det ringekonen. F. eks. *"Rejer hos barber With!"* og *"Mørbrad hos snedker Hornum!"*, *"Pærer hos saddelmager Eh- lers"* og lignende.

Der var mange originaler i Ribe dengang, - de var ikke særlig tiltalende.

Der var Karen Fucks, gammel og rynket og med et godt lag snavs i alle rynkerne. Hun kom hver lørdag med en krukke og en kurv. Det var, hvad man nu har i L.A.B.⁵. Krukken var til flydende lev- ninger såsom sødsuppe, øllebrød, kæmemælks- suppe. Kurven til de faste som flæsk, kød, brød m.m. Det sagdes, at når hun kom hjem, fordelte hun disse blandede retter i portioner, som stod i hendes seng, og de blev solgt til de fattige for 5 øre stykket. Der blev lavet en vise om hende - den var uhøvisk!

Så var der *"Tunte-Lavest"*, høj, rødmusset og med en stor krum næse. Han forskrækkede som- metider os børn. Jeg husker, at jeg en gang stod med hænderne på ryggen og kiggede ind ad guld- smed Dyrbyes vinduer - da pludselig én greb om mine hænder. Jeg havde slet ikke bemærket hans kommen og blev forskrækket. Men jeg har aldrig hørt, at han har gjort nogen fortræd.

Ja, så var der skrædder Viborg, som også kom én gang om ugen og fik en 10-øre af far. Den blev omgående omsat i brændevin eller kaffepuncher nede hos Ballin på hjørnet. En dag da han kom, var far ikke kommet hjem endnu, og skrædder Viborg måtte nøjes med en 5-øre, for mor syntes at det var

Haven til overlærer Fraas' bolig i Tangegade, nu Skt. Nikolaj- gade. Huset rummer i dag Kafé Nikolaj, og haven er åben for besøgende. Forrest sidder Johanne "Tulle" Fraas. Bag hende sidder de to "hispedøtre", hvoraf dog kun den ene var datter af en biskop. Sående bagest Ida Fraas med sønnen Ove. Udlånt af Margot Edelberg, Ribe.

nok til det formål. Men han sagde bare: *"Nå, ad- junkten er nok ikke hjemme."* og så tøfled han af. Han var umådelig lille, men alligevel slog han sig halvt ihjel, da han faldt. Rygtet gik, at det var helt ihjel, så da han i lange tider derefter troppede op, sagde Marie: *"Hva', jeg troede De var død?"* *"Nej,"* sagde han, *"ukrudt forgår ikke så let"*.

Skrås overfor os boede Søren Hoe(?) med kone og svigerinde. Han drak så gebommerligt. Jeg tror

han var mere fuld end ædru. Jeg kan aldrig huske at have set ham gå op ad den to- eller tre-trins stentrappe til hans hus, men kravle. Konen havde kun et øje, det andet havde han nok ekspereret. Der fik man en stor, rigelig pægl piskefløde for 12 øre. Der var nok snarere 1 pægl. Der var ingen karrighed i Ribe.

Til jul sendte f.eks. vores rare købmand Bøggild en rigtig kurv som gave, med appelsiner, figner, dadler og chokolade og en stor pose til hver af os børn. Jeg husker dem så tydeligt, for der var nemlig det, at den ene var med chokolade- og den anden med marcipanfondant. Og så var det så uheldigt, at der på det tidspunkt ikke var nogen af os, der brød sig om marcipan. Chokoladen var til mig, men mor tog "*mir nichts dir nichts*" og blandede dem halvt af hvert, hvad jeg fandt rasende uretfærdigt. Hun kunne have spurgt mig, men hun har måske anet, at svaret ville blive negativt.

Der kom også en dukke til migovre fra Vester Hæsing. Den var af rigtigt hvidt porcellain med rød mund, blå øjne, kulsort hår også af porcellain og grå kjole, kridhvide porcellainsben med ditto sorte støvler - 25 øre - vær så artig! Mor havde ikke fået købt gave til Ingeborg Hans Led, så tog hun den og gav den til Ingeborg. Jeg var dydig indigneret, skønt jeg jo selv havde en dukke. Mor var forresten så overdreven retfærdig, at det blev uretfærdigt. Far derimod var så bange for dette her, at når den ene får skal den anden også ha', så han gav os uens. Men morbror Ferdinand var snedig. Han besøgte os en gang, og da vi stod nede i haven ved eschsoltziabedet⁶, tog han en 5-øre og en 10-øre op af lommen og sagde, at vi skulle have en hver, men Ove skulle vælge først, og så spurgte han: "*Ove, vil du have den lille 10-øre eller den store 5-øre?*" - det gik til begges tilfredshed.

Ellers var vi ikke vant til at regne med så store størrelser, bortset fra, at sagfører Terkildsen gav os 10 øre fastelavnsmandag når vi piskede op, og selv min egen far gav mig også en gang en 10-øre ved

samme lejlighed med de ord: "*Det er nu ikke bare fordi du pisker os op i dag, men det er fordi du altid er så flink til at stå tidligt op om morgenen.*" Det var nu nemt tjent, for jeg har altid elsket den tidlige morgen.

Min første skolegang var hos mor sammen med Agnete og Elisabeth Faurischou. Mor havde så en lille, ung pige til at passe Ove imens, men det var ikke så godt. En dag var han kravlet op på sofaarmen, og faldt ned på natpotten, så de gik i stykker begge to. Ove kunne dog repareres. Der var en ældgammel læge, jeg tror han hed Berg, der syede hullet i hovedet sammen. Så kom vi til at gå hos frk. Nystrøm. Det foregik hos Quedens's. Der var i forvejen Agnetes ældre søster Anna, Thora Ramsing og vist flere. Jeg husker bedste Thora, fordi hun rakte tunge ad frk. Nystrøm, når hun vendte ryggen til. Frk. Nystrøm husker jeg kun dunkelt, men hun havde en lille hat med en mågevinge på den ene side. Det lagde jeg mærke til den aften, da Agnete og jeg havde været på vej til Aalborg for at besøge Elisabeth Faurischou, der var flyttet derop. Efterhånden blev vi dog trætte og slog af på foretagendet, så vi i stedet ville besøge Agnetes kusine i Kolding, men vi nåede kun til Trøjels Knæ, for der mødte vi altså mågevingen, og vi blev udspurgt om vore planer og beordret hjem. Senere kom vi til at læse med Ulrikke Koch, datter af stiftsprovst Koch, som var gift med mors kusine Anna Balslev. Ulrikke var smilende og venlig, og vi gik sammen med hendes lillebror Laurids, senere dr. theol. Han var jo nok 11 år, men vi læste heller ikke det samme. Han lignede en lille dr. theol. allerede dengang. Vi syntes han var voksen, og vi troede, at han var født voksen, og voksne var noget af det væmmeligste vi vidste. Voksne vil jo tage fra os det bedste vi har, nemlig vor frihed. Det var derfor et stort held, at vi opdagede, at han desuden kunne drille og lave sjov. En dag kom han ind, hvor vi sad og læste, og sagde meget ivrigt: "*Ilderen ligger oppe på loftet!*". Der var nemlig blevet bidt mange af

Kochs høns, og det var det store samtaleemne. Vi fik jo lov at afbryde arbejdet og liste op på loftet. Lause-Drillepind, som var hans nom-du-guerre, listede i forvejen, og formanede os ved fagter til at være musestille - så kom vi åndeløse ind og så halen stikke ud under en stor kiste. Laurids listede hen og sноп! tog fat i halen og halede dyret frem. Det var Ulrikkes muffe og krave.

Agnete blev kaldt Agnete-Flæskekend og jeg Tulle-Benrad. Vi gik også en tid i skole hos prokurator Bøggilds. Der gik også deres lille Hedvig (Tulle) og Helga Vielandt. Lærerinderne var Hedvigs store søstre Maja og Kirstine. Maja var blid, Kirstine var sjov og sød. Når hun skældte ud, måtte hun holde bogen op for ansigtet, for at vi ikke skulle se, at hun lo. Jeg husker, at jeg sagde ved en sådan lejlighed: "*Vi kan godt se, at De griner, for Deres kindeben stikker ud*". Jeg tror nok, at jeg var den uartigste af os alle. Jeg kan godt huske, at jeg kom udenfor døren. Det skulle være en skam, men der stod et par stylder, så jeg spildte jo ikke tiden. Jeg var da 7 år, hvad jeg husker deraf, at jeg en dag slog hovedet op mod den jernstang, der holdt deres låge åben, og jeg beherskede mig og græd ikke.

Når jeg havde glemt min skolemad - det kan jo hænde - havde jeg ordre til at gå ind i Bispegården og få mad. Jeg var ikke særlig påpasselig med at huske den mad, for inde i Bispegården hos "*Tix*", dejlige Tix, husbestyrerinden, fik vi det yndigste pålæg på maden, både schweitzerost, rullepølse, oksetunge m.m.

Senere kom vi i skole hos Thora Fritsche, rektors datter, som vist var min første forelskelse. Hun blev forlovet med tandlæge Erik Petersen, søn af distriktslæge Petersen. Når vi ikke rigtig kunne huske årstal eller sådan noget, sagde vi: "*Mon ikke det var tandlægen, der gik forbi?*" Så kiggede hun jo ud, og vi fik tid at kigge i bogen.

Petersens var for resten en sjov familie, navnlig fru. Det fortæltes, at en gang, da de skulle have stort aftenselskab, var Erik og William ved at gøre

hende tosset med at spørge "*Må jeg smage det? Må jeg få det?*" Og så videre. Da vendte hun sig om og udbrød rasende: "*I må s'gu for mig få det hele!*" Men så endte det med, at de slog en handel af. Drengene skulle gå i seng straks, men måtte så først vælge, hvad de allerhelst ville have. Fru Petersen ventede i frygt og bæven på deres beslutning. De gik rundt om bordet og så og så. "*Nu tager de anden!*" tænkte hun, men trak straks derpå et lettelsens suk, da Williams fingre snuppede et stykke rullepølse. Desserten blev sat ind om aftenen ved deres senge, og næste morgen sad Erik, kun iført skjorte og hat på natpotten og spiste lagkage.

Da jeg blev en stor pige på vist 12 år fik jeg fåresyge. Har I prøvet at grine med fåresyge? Jeg stod en dag ved vinduet og kiggede ud på gaden, da kom lægen W. Petersen forbi. Han var ikke vores læge. Han stillede sig op udenfor og lavede alle mulige grimasser for at få mig til at le, det uhyre! Det var umuligt andet, han var så sjov.

Vi havde også så mange "*legepladser*" i løbet af vor barndom. En af dem var selvsagt Slotsbanken. Om vinteren skøjtede vi på Slotsgraven og kælede ned ad Slotsbanken. Eller når sneen var blevet hård nok, rutsjede vi på skøjter ned og fik fart tværs over graven og lidt op ad volden. Fastelavnsmandag hændte det, at der blev slået katten af tøndens på isen. Det var en vældig tønne, og det var meget morsommere end i en stue. Så havde vi en leg for to. Den ene lukkede øjnene og den anden førte den blinde først til højre, så til venstre, så til højre o.s.v. og endte i en gyde eller en gård. Så sagde den seende: "*Luk op!*" og så skulle man gætte, hvor man var. Og det var virkelig svært.

Forårets leg var kugler. Alle børn havde en kuglepose, og kuglerne købte man hos drejer Frandsen. Stenkugler til tre for en øre. Kulørte stenkugler til to for en øre og glaskugler med manglefarvede snørkler indeni i forskellig størrelse lige op til 5 øre stykket. Når man så mødte andre børn på ga-

Stiftamtmand Ahnfeldt. Amtmand i Ribe 1892-99. Maleri på Ribe Rådhus.

den blev der spurgt: *"Har do kuller? Ve do spill?"* Så fandt man et egnet sted for eksempel ved en dørtrappe. Man tog en sten op for enden af trappestenen så der blev et hul, og så gik det løs.

Der var også den dejlige leg at lege pilgrim. Vi fandt en lang kæp med en tveje foroven. Deri satte vi et stort tykt, stykke rugbrød, det måtte gerne være lidt muggent for pilgrimme ta'r det ikke så nøje, og så vandrede vi op til Plantagen. På vejen var der valfartssteder, og før vi kom til et sådant, måtte vi ikke bide af brødet, men så nød vi det også.

Oppe i Plantagen havde vi meget for. Man rullede ned ad Galgebakken, eller man sprang over bækken. Den bæk var så smuk og til tider helt hvid af nogle vandplanter med blomster, der lignede jordbærblomster.

Den bedste leg var nu nok røvere og soldater, hvor vi efterhånden lærte skoven at kende. Hvert smuthul, hvert træ. Gode klatretræer, tætte gemmetræer. Var man røver, og så politiet komme med det hvide armbind, så op i et træ. Havde hun set os, så foer hun efter os op i træet. Men vi langede ud efter en gren i et andet træ, og svang os over som en anden (eller første!) Tarzan og gled ned og videre af sted op i andre træer til der ikke var meget igen af os og tøjet.

Når vi gik hjem havde vi en anden leg. Vi ejede hver en pind, som vi havde snittet mønstre i og navn. Min hed *"Pilen"*. Dem smed vi ud i Bækken, og så gled de mod åen - mod byen. Nu gjaldt det om at bevare sin pil så lange tider som muligt, derfor måtte vi passe på, når bækken løb under en vej, og der var jo flere markveje, der førte over bækken ud til engene. Så tog vi vores pilgrimsstav og rode de derind, og så måtte vi holde øje med, når den kom ud på den anden side vejen, for ellers gik det jo raskt mod åen, og vi måtte jo fange den inden den slap ud i åen og var fortabt.

Om sommeren legede vi også i sivene, eller rettere rørene i Slotsgraven. Det var med at fange hinanden, vi kaldte det *"sidsr"*. Rørene var jo meget højere end vi, og det var umuligt at fange hinanden, hvis vi ikke hele tiden løb op ad volden, og derfra kunne se, hvor sivene bevægede sig.

Når der var fødselsdag, blev det somme tider holdt oppe på *"Puggårdsminde"* bag Højreplantagen. Der var en stor plads, glimrende til at lege i. *"To mand frem for en enke"* og alle den slags lege. Valgerda Finsens fødselsdag, den 15. oktober tror jeg vist det var, blev holdt hjemme i Amtsgården, og det var godt for da var pærerne modne, og der var mange. Det var også sådan et rart hjem at komme i. Valgerdas mor kaldte jeg tante Birgitte, men vi var jo ikke i familie, men så gode venner.

Næst mit eget hjem var jo Bispegården siden min fødsel som et andet hjem. Om søndagen var vi der jo altid, og der er en historie om, at den ældste

søn Karl en gang efter frokost kom ud til mor i haven og sagde: *"Hør Ida, I sulter jo jeres barn. Nu har hun spist to bøffer med spejlæg, og hun siger, at hun er ikke mæt endnu."* Vi fik nu altid sådan en dejlig mad dernede, og var jo ret spartansk vant hjemmefra, så jeg kan godt huske, at det voldte mig nogen bekymring, for onkel Karl og tante Marie var jo det rareste jeg vidste. Men - kunne man komme i Himlen, når man spiste pålæg på franskbrød? Hjemme var det sådan ved bordet, at Ove blev passet af mor og jeg af far. Når vi fik noget vi ikke kunne lide, fik vi ikke så kæmpestor en tallerkenfuld som ellers, men far holdt skrappt på, at der skulle spises op. *"Hellere revne end levne"* sagde han. Men mor stillede ubemærket (ikke af mig!) Oves levninger hen på buffeten ved maskinen (temaskinen?). Jeg mindes ikke, at jeg sladrede eller beklagede mig derover. Ove sladrede heller aldrig om mig, når jeg røg (siv, der drev ind ved højvandede). Jeg satte nærmest en ære i at risikere at revne. Det skete dog ikke. Derimod plejede de tykke gule ærter at revne på kryds og tværs inden jeg fik dem ned.

En gang kom Ove og beklagede sig over, at han havde brækket en negl. *"Hvordan er du kommet til det,"* spurgte mor? Hertil svarede han klynkende: *"Jeg har pillet i barnet!"* Barnet var en aflang pølle til sofaen i barnekammeret, betrukket med brunt voksdug, der skallede af ælde. (Far fik den af gamle onkel Skrike til at sove på, da han blev student). Vi plejede at bruge pøllen til barn, når vi legede, hvad vi den gang kaldte *"familieleg"*. Nu har Lenart sofaen (anm: Den er senere kasseret).

Når vi sad ved middagsbordet, og Nulle Fahrmer gik forbi, plejede hun at sætte hovedet på ruden og far sagde: *"Ja, Nulle, i dag er det sødsuppe"*, eller hvad det nu kunne være.

Mens vi gik i skole hos Thora Fritsche, fandt vi på en leg. Vi prøvede at opøve os til lommetyve, og jeg tror vi blev dygtige, for skønt vi jo var belavede, da det var alles krig mod alle, kunne vi godt

i en håndarbejdstime finde hele sin lommers indhold henne i vindueskarmen. Senere forsøgte vi også med godt resultat med folk på gaden, og tyvegodsset blev så anbragt i konditor Backhaus' sofa.

Da jeg var ca. 12 år, mulig kun 11, sluttede en del forældre sig sammen og startede en skole ude i Giørtz's villa, nu (kunst)museum. Jeg tror at der var tre klasseværelser. Et stort med hvide fliser, jeg tror fra gulv til loft. Det var mod gaden. Først fik vi en frk. Iversen. Jeg tror nok, at hun var både rar og dygtig. Men vi var rædsomme og kritiserede alt, bl.a. at hun afskaffede Fadervor om morgenen og bad selvlavede bønner. Hun havde vist haft en skole i England. Jeg tror nok, at vi ødelagde hendes nerver. Så fik vi en frk. Schwabe. Jeg må sige det samme, hun var sikkert rar, men hvor kan pigebørn være onde. Jeg *"hadede"* hende - ved ikke en gang hvorfor. Måske fordi hun engang kyssede mig på kinden - vi brugte ikke at kysse i Ribe, men det kunne hun jo da ikke vide. Da jeg blev voksen og skulle på kursus sagde jeg til far: *"Men du lover, at jeg aldrig skal blive lærerinde?"* (Jeg var faktisk bange for nemesis). *"Ikke mod din vilje!"* sagde far, klogte far.

Jeg blev det. Og det morede mig umådeligt, jeg kan vist sige, at jeg glædede mig til hver time. I frk. Schwabes skole havde vi en meget mærkelig lærerinde til engelsk. Det var frk. Reinsholm. Kort hår, lang pibe og mandeagtig kjole. Dygtig, morsom, kultiveret, brillant. Hun forstod børn. Bl.a. fortalte hun, hvor uartig hun selv havde været, da hun var barn: Hun havde en veninde der støbte kuglerne, og så skød Emma Reinsholm dem ud omgående. En dag sagde veninden: *"Tør du spøt i Marie Poulsens hat?"* "Ptøj!" så var det gjort. Næste dag indtrådte i klassen Marie Poulsens mor: *"God dag frøken, ja, det var nu egentlig ikke Dem jeg ville tale med, men det er den lille Emma. Hvor er den lille Emma? Nå, der er lille Emma. Hør, lille Emma, det ha'de a aller trovt om dæ, te do vild"*

vær så'en mo' mi Marie. Men skønt mi' Marie er a' simpel familje, så ska' hun dog et' vær' skrum-pelskrud!" Hos Emma var vi stille og lærte noget.

Frk. Schwabe boede på skolen øverst oppe. En gang fandt vi på for at drille hende, at gå hen og ringe på gadedøren og så stikke af. Da vi kunne regne ud, at hun var oppe igen, ringede vi påny og rendte over i Gjerns port. Men vi havde gjort regning uden vært, for hun stod inde i den mørke stue med flisevæggene og så os, da vi rendte over gaden. Der blev jo klaget, i hvert fald til min far, som pålagde mig straks at gå over og bede om forladelse, hvad jeg også gjorde, men på min egen søde måde: *"Jeg skulle hilse fra far og sige "Om forladelse!"* Jeg mindes ikke, at der blev tværet i det.

Vi opfandt mange måder til at snyde i skolen. Agnete var den bedste og modigste opfinder, ja genial. Vi havde et sprog. Et slags finger- og ansigts-sprog. Den, som sad på første række, havde et spejl i sit pennallæg, og så kunne den bagved sige alle svære ord, tal og navne, så det kunne læses i spejlet. Agnete skar også hul i bindet på sit atlas og rev indmaden løs, så den kunne skubbes, så man gennem hullet kunne læse byers og floders navne med lukket atlas. Der var et knusende sammenhold. De kunne aldrig finde ud af, hvem der var synderen i de særlige tilfælde. Så fandt Svabegassen (kæle-navnet) på, at vi alle skulle sidde efter til hun fik svar, men vi smuglede bøger ind og læste lektier, så vi spildte ingen tid og Gassen fik intet svar.

Jeg spillede i lang tid med min elskede Ibbe (Balslev), men kunne ikke lide at øve mig, ellers var jeg nok blevet flink, for øret og fingrene fejlede ikke noget. Men min kære, kære Ibbes tårer kunne ikke få bugt med min dovenskab og friheds-trang.

Jeg spillede også en tid med Ulrikke, men det gik ikke et hår bedre. Jeg spillede om fredagen, og jeg havde den fornemmelse, at der var mindst tre fredage i ugen. En dag havde så mor bedt mig gå et ærinde når jeg kom fra spil, og da jeg ikke gad

slæbe på de tunge nodebøger frem og tilbage, lagde jeg dem midlertidigt under trappen op til loftet, - hos Kochs altså. Jeg glemte dem imidlertid, og savnede dem først næste fredag lidt før jeg skulle til spil. Det var en ækel tur, og de lå jo ikke mere under trappen. Så var det slut med den musik.

Da vi gik ud af skolen som 14-årige, syntes forældrene, at vi kunne for lidt, og vi fik så privatundervisning hos en køn, ung pige. For at få mod, da vi jo aldrig gad forberede os, eller for at trøste os over vor fiasko, blev vi budne på drikkegilde på et af pigernes værelser. Hendes far havde et hotel. Hun samlede de afbenede vinglas i sin benende. De var store og grønne. Så hentede hun en tom ølflaske og fyldte den med cognac fra en tønde nede i kælderen, og så stak vi dem ud. Sært, at det gik godt.

Det varede dog ikke længe, så skulle jeg konfirmeres. Jeg gik til præst hos provsten, og han var sandelig ingen børnekender. Det var en væmmelig tid. Jeg var den eneste fra min skole, de andre var vist fra *"Borreskolen"*, de drillede mig. Kom kugler ned på min ryg, når jeg var *"oppe"*, og kaldte mig *"Den fine frøken Fraas"*. Da det nærmede sig med konfirmationen, sagde far: *"Se, nu må du selv bestemme, om du vil konfirmeres, for det behøves slet ikke, hvis du helst er fri."* Jeg tror nok, at jeg var for umoden til at foretage det valg. Senere var der en tid, hvor jeg var så langt ude i tvivl og vantro, og da trøstede jeg mig med, at jeg da var blevet konfirmeret, for *"ellers var jeg måske aldrig blevet det."* Det var en meget smuk fest, hvor jeg i hvert fald var højtideligt til mode. Far holdt en køn tale, og onkel Karl, (som havde døbt mig den 4. oktober 1877 kl. 3 om natten fordi mor troede jeg var ved at dø. Men dr. Vielandt, som var fadder, sagde, at jeg bare sov fast af lutter sundhed) holdt også sådan en rar tale. Men Svabegassen var med, og det ærgrede mig. Det var Palmesøndag den 10. april, og efter sommerferien, det vil sige den 6. september blev jeg sendt til Estvadgård.

Estvadgård

Farvel alle mine glade dage, farvel venner og veninder, farvel min søde mor og min nærmest tilbedte far. Det blev et langt år, fuldt af arbejde og strengthed og mangel på forståelse og kærlighed, som jo netop sådan en trodsig, uartig og livssprudlende 15-årig trænger til.

Der var jo nok et par fætre på min alder, og en lidt yngre, som var den rareste, men de var jo i skole inde i Skive, og når de kom hjem, læste de lektier. Tante Charlotte, født Lang, var et af de dygtigste mennesker, jeg har mødt, og så retskaffen. Jeg tror, at fordi far betalte godt for mig, så ville hun også med alle til rådighed stående midler få noget ud af mig; - jeg har også haft gavn af det, jeg lærte, navnlig i krigens år. Men det var en hård skole, og da jeg var hjemme i julen, - jeg fik det først at vide i sidste øjeblik, at jeg måtte rejse, for jeg måtte ikke gå og glæde mig, da sagde jeg til far og mor: *"Er jeg virkelig Jeres rigtige barn, siden I vil sende mig derop igen, hvor jeg bli'r ond, eller er jeg en, I har fundet på gaden?"* Far sagde: *"Når det er en aftale med et år, så må det være et år. Man bryder ikke sit ord"*.

Der var to gange i det år, hvor jeg gjorde noget til tilfredshed. Da fik jeg den belønning, at jeg måtte gå i haven og luge en hel dejlig solskinsdag, - hvor jeg dog nød det.

Og en dag fik jeg lov at plukke jordbær. Det nød jeg også, men da de så skulle spises, blev der sagt: *"Ja, Johanne har vist fået nok, da hun plukkede"*. Jeg havde nu ikke smagt dem, for det gjorde jeg ikke derhjemme. De troede mig aldrig, og det pinte mig, for far troede mig altid, og mor også.

Jeg var der 14 dage over et år, for da kom godsejer Neergård med sine to sønner for at jage, og så var der jo travlt. Nu var det sådan, at Charles Neergårds søster Anette Thalbitzer fra Turebyholm var en af mors og hendes søstres bedste veninder, og da han hørte, at jeg var datter af Ida, var han så sød og venlig imod mig, kaldte mig ind i daglig-

stuen, hvor jeg ellers kun kom for at gøre rent eller øve mig, og sad og spillede for mig, fantaserede over smukke temaer, og bl. a. husker jeg at vi talte om, hvilken melodi der var kønnest på *"I sne står urt og busk i skjul"*.

Lyspunkter var der nu. En gang var vi ved Flyndersø og Mørksø og flere gange var vi på Nørkjær hos proprietær Korsgaards. De var så rare og venlige, og der var flere døtre omtrent på min alder, men den sødeste var mindre, det var den lille Charlotte, som senere blev gift med min yngste fætter Frands Gotfred.

Så var der mine spilletimer i Skive, hvor jeg havde en meget dygtig lærerinde, og der var jo intet jeg hellere ville end øve mig. Timerne foregik hos en veninde af mor, Ingeborg Munksgård, født Vestesen. Hun var et så yndigt og harmonisk menneske og vidste ikke, hvor godt hun skulle gøre det for mig. Der tilbragte jeg også min fødselsdag og lå i haven i en hængekøje og spiste de største og guleste og aromatiskeste blomster, der nogen sinde har siddet på et blommetræ. Sagfører Munksgård var også altid så vældig rar. Nå, året fik en ende, og jeg kom hjem.

Der er to veninder, som jeg endnu ikke har omtalt, for det var ikke skolekammerater. Den ene er Sofie Obbekjer, hvis far var jernstøber. Det var sådan et hyggeligt hjem at komme i. Der var flere døtre, de var alle både dygtige, rare og fornøjelige. Og fru Obbekjer, åh, hvor tydeligt jeg ser hende for mig ved vinduet - ved gadespejlet - altid med håndarbejde. Døtrene var alle så flinke med deres hænder. Anna, Marie, Bisse og så den eneste søn, Hans, som nu er jernstøber. Han gik i skoleklasse med Ove sammen med Magge Berg, Carl Groth, Frands Clausen m.m.fl. De kom til Oves fødselsdag, og Carl Groth var den flinkeste - han havde pomade i håret.

I den skole, der er i museet, havde vi til håndarbejde en frk. Fanny Tuxen, som vi heller ikke kunne lide. Muligvis fordi hun ikke var magen til Kri-

Bispegården i Korsbrødregade, Ribe. Set fra havesiden. I have-døren biskop Balslev med familie. C. F. Balslev var biskop i Ribe 1867-95. Udlånt af Byhistorisk Arkiv, Ribe.

stine Bendtsen - senere fru Rosenstand - thi hende elskede vi, i hvert fald jeg, højt, og hun var både fars og mors meget, meget kære ven. Piger havde det den gang med kun at benytte yderpoleme: Elske eller hade. Stakkels Fanny, vi kaldte hende "Fanden", og jeg kan ikke huske en eneste smule utiltalende ved hende, men nu var det vedtaget og så skulle hun drilles. Jeg havde en gul syæske med sorte snirkler. Den fyldte jeg mine hvide mus i, og så midt i timen blev der åbnet for gnaverburet, og de foer ud og rundt i klassen. Vi lod som om vi prøvede at fange dem, men vi jagede dem i stedet så de blev helt tossede, og frk. Fanny var bange for mus. Nu var de meget tamme, og da vi ikke gad længere, tog jeg dem igen og puttede dem i lom-

men. Hun sladrede ikke en gang, så vi burde jo have estimeret hende, men se, om vi gjorde!

Foran mig sad Helga Vilandt med sin lille strut-tende rottehal - den dyppede jeg i mit blækhus, og da hun så drejede sig for at se, hvad jeg lavede, sprøjtede der blæk til alle sider op ad væggen, men den var jo heldigvis af porcellain.

Ved den tid omtrent begyndte vi at "Sværme" for drenge. Sofie og jeg havde vist begge sværmet for én, der boede på hjørnet af Puggårdsgade i et pensionat. Vore sværmerier, i hvert fald mine, var, og fortsatte i en årrække med at være meget koldblodige. Vi byttede, hvis det passede os. Så da vi kom hjem fra sommerferierejse, var Sofie på Banegården: "Der er kommet en ny dreng, han hedder Aksel Møller og bor hos ritmester Fahrner. Ham vil jeg sværme for", og som sagt så gjort. Vi mødtes efter skoletid en gang i mellem og fulgtes ad - mere var der ikke. Men stakkels han blev opdaget og måtte til straf bede Fadervor, jeg tror det var 10 gange og på tysk.

Når vi var ude at køre med vore dukkevogne og mødte sværmerierne, trillede vi dukkevognene ned i grøften og spadserede fint som voksne. Fru Øllgaard sladrede for resten til mor, og mistede dermed min tilbedelse og beundring.

Oven over os i Tangegade boede to dejlige gamle bispedøtre, frk. Lorentzen og frk. Møller, kaldet Long og Thea. Vi elskede dem, og ville forfærdelig gerne op til dem. I julen var vi der altid til julegilde, og da var også kordegn Horsbølls to døtre Katrine og Elise med, og så spillede vi kort om pebernødder, og det er mit livs store ærgrelse, at jeg har glemt at spille "kæltring" og "korete-margrete".

Ove og jeg fik lov at vælge hver et billede fra deres væg, som vores navn blev skrevet bag på, og som vi skulle arve. Ove var mere udviklet end jeg og valgte et broderi i en smuk gammel guldramme, og det havde Long selv syet. Jeg valgte et litografi af to forældreløse piger som beder aftenbøn - det hænger stadig over min seng.

Et af de sidste år vi var i Ribe, kom der en ny stiftamtmand, Ahnfeldt. Han var flot med vikset og langt strittende overskæg. Hun var smuk, yndefuld frodig og med et yndigt smil. Jeg husker, at jeg en gang mødte hende på Stationsvejen og fik det venlige nik og det søde smil, det tænker jeg af og til på, og bliver varm om hjertet.

Det må have været mærkeligt for dem med deres storstadsvaner at komme til sådan en lille afkrog, hvor livet var så ligetil og formløst, men de passede sig hurtigt ind. Det var for resten morsomt at høre om deres første store selskab. Indbydelserne kom med Mads, han var vist deres tjener. Ja, jeg har det jo kun på anden hånd, for jeg var jo bare barnet, men jeg hørte det fra mange sider: Hvordan gæsterne først blev lukket ind i nogle stuer, hvor der i krogene brændte "natlamper". Der gik de så og fandt hinanden i halvmørket. Så kom de ind i den store stue, hvor stiftamtmanden kom hver enkelt i møde med dansetrin, tre til den ene side, tre til den anden. Så langt om længe, da de var ulvesultne, blev døren smækket op til spisestuen, der var strålende oplyst med et fint pyntet bord, fuldt af mange små, fikse retter, - men der var ingen stole om bordet, og tallerkener måtte man selv tage! Stående *sexa*⁸ var dengang ukendt i Ribe. Og det er vel for resten aldrig rigtig lykkedes os, madglade danskere at balancere med tallerkener, kopper, glas og spisebestik. Det bliver ikke ret megen mad, man får i sig. Og gæsterne her endte jo også hver især, da de kom hjem, i deres respektive spisekamre, og der gik rygter om, hvor mange rundtenommer fedtemad der blev spist hos fysikus Kjærs, og for øvrigt hos flere. Jeg tror dog nok Ahnfeldts hurtigt vænnede sig til de ripensiske ædegilder.

Ja, så var`ed jo, at Ribe Domkirke skulle ødelægges [ordet er overstreget] "restaureres". (Puh, hvor ser det ud med det lille grå hus oppe i koret)⁹. I den anledning kom bl.a. onkel Ludvig Fenger som stadsarkitekt derover, og ligeledes i den anledning var der middag hos Stiftamtmanden.

Tænk, at denne restaurering kom til at svinge min livsbane. Onkel Ludvig boede jo selvsagt hos os, og det var vel derfor at far, som dengang kun var "overlærer" (svarende til lektor nu, og han var den gang endnu ikke Ridder af Dbge.) blev bedt med til denne exclusive middag. Det var en herremiddag; og så ville skæbnen at da far kom med sin bordcompagnon sidst i rækken selvfølgelig, var der ikke to pladser ved siden af hinanden, så de måtte skilles og kom på hver sin langside, og far kom til at sidde ved daværende kontorchef (eller var det mon departementschef? Vi var jo ikke meget med i rangforordningen i Ribe) Asmussen og vistnok ditto Stehmann på den anden side. I hvert fald blev han bearbejdet af begge d`herrer fordi han ikke havde søgt rektorembetet i Nykøbing Falster, og nu var fristen udløbet. Far var for øvrigt også blevet puffet til af sine gode venner blandt rektorerne, f. eks. Gemsøe, men han var bange for

Ribe Kathedralskoles lærerpersonale 1882. 1. Adjunkt Engel. 2. Ritmester Fahrner. 3. Postmester Wolff. 4. Rektor Krarup. 5. Adjunkt Trugaard. 6. Adjunkt Fraas. 7. Overlærer Riis. 8. Adjunkt Spang. 9. Adjunkt Amorsen. 10. Overlærer Kinch. 11. Adjunkt Øllgaard. Originalfoto på Ribe Kathedralskole. Udlånt af Byhistorisk Arkiv, Ribe

ikke at kunne gøre fyldest. Nu sagde han til d'her-
rer kontorchefer, at der jo var en overlærer Selchau
i Nykøbing som var lige så nær til embedet som
han, men de svarede, at han fik det i hvert fald ik-
ke. Det var for tiden en ret svær post (og det var ik-
ke løgn), og de blev nødt til at tage en rektor, rimel-
ligvis Iversen fra Frederiksberg, men hvis far ville
tænke nærmere over det til mandag - det var lørdag
- ville de straks telegrafere over, at hvis det ikke
var ordnet, måtte det ikke gives bort før de kom
hjem! - - - Uh, hvor far tænkte og talte på knapper-
ne og spåede i edderkopper. Mor spurgte onkel
Carl om søndagen og tillagde: "*Så kommer vi jo
bort fra alle Jer her, som vi holder så meget af*".
Men onkel Carl svarede "*Man må aldrig regne
med mennesker, der kan ske så meget*".

Noter:

1. Død 15. januar 1872.
2. 25 1/4 år gammel.
3. Hippolyte Delaroche, født i Paris 17. juli 1717. Død sst. 4. november 1859. Historiemaler. (Bl.a. "Guizot" 1839 på Glyptoteket).
4. Jean Baptiste Greutze, født 21. august 1725 i Tournus ved Macon, død 21. marts 1805 i Paris. Fransk maler. (Bl.a. 2 brystbilleder af pigebørn fra 1766 i Moltkes Galleri i København). Salmonsens, 1920.
5. "Landssammenslutningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse" var en organisation, der systematiserede spildindsamlingen fra midt i 1930'erne og krigen igennem.
6. Guldvalmue
7. Borgerskolen
8. Sexa, svensk, let souper, oprindeligt ved 18-tiden, klokken seks.
9. Ciboriumalteret, som atter er taget bort.

Begravelseskikke i Ribe Amt

Fra varsler til kirkegårdens port

Af A. M. Futtrup

I Fra Ribe amt 1992 blev der fortalt om begravelseskikke på Mandø og Fanø¹. Hvorledes begravelseskikkene har været for nogle generationer siden i det øvrige amt, er det tanken at fortælle om i nogle efterfølgende artikler i årbogen. Den første bringes hermed og vil i store træk omhandle de skikke, der har forbindelse til død og begravelse, indtil begravelsesfølget står ved kirkegårdens port.

Jeg siger tak for den hjælp og støtte, der er ydet undersøgelsen undervejs. Ikke mindst har mange af amtets lokalarkiver været behjælpelige med at tilvejebringe oplysninger, der har været af værdi for undersøgelsen. Ikke mindst skal der lyde en tak til Byhistorisk Arkiv i Esbjerg ved dets leder, Jørgen Dieckmann Rasmussen.

H. F. Feilberg, som på et tidspunkt opholdt sig i Askov, har i forordet til 2. udg. af Dansk Bondeliv fra 1899 nogle bemærkninger om sine kilder. Disse »er bygget over trykte kilder, men især over en række meddelelser, jeg for 14-15 år siden fik fra elever på Gedved og her på Askov. Jeg bad dem opskrive for mig, hvad de vidste eller kunne skaffe oplysning om, familiegilder angående. Atter forrige vinter har jeg fra årets elever her fået slige beretninger. De viser særdeles tydeligt, at de gammel-dags, store gilder er ved at glemmes, »bydelagets« ret brydes. I stedet for den middelalderlige enhed »laget« træder familien. Alt ordnes kortere, simple, med færre former. Samfundet er ved at om-dannes«.

Fejlbergs bemærkninger har stadig gyldighed, og vi kan tilføje, at omvæltninger i samfundslivet

også kan spores i de skikke, der omgiver død og begravelse.

Begravelsens pris

At drage detaljerede sammenligninger mellem begravelsesudgifter før og nu vil nok være vanskeligt, men man kan nok tage nogle enkelte poster ud fra en opstilling af priserne på begravelsesomkostninger, som Jydske Vestkysten bragte den 9. januar 1992 og sammenligne dem med nogle tilsvarende poster, der findes indført i Sønderho Sogns Fattigkommissionsprotokol d. 3. januar 1798.

En enkelt, hvid kiste er ifølge avisen i 1992 sat til 4.000 kr. Dertil kommer så udgift til kistepolstring og kistedekoration, i alt 1.400 kr., så selve kisteomkostningerne bliver 5.400 kr. I Sønderho Sogns fattigkommissionsprotokol er der ikke nogen samlet pris for en ligkiste, men Anth. Madsen har fået 2 mark for at lave en kiste. Det fremgår også, at han har brugt 50 søm, og at de har kostet 12 sk. Niels Jepsen har leveret » $\frac{1}{2}$ tylt af de bedste deller (dvs. brædder) til kisten«. Det hele beløb sig til 1 rd. 3 mk.

Efter begravelsen har der højst sandsynligt været en eller anden form for mindesammenkomst, for iflg. fattigkommissionsprotokollen fik kroholder S. Brinch 2 mk. og 11 sk. for mjød og brændevin. Jydske Vestkysten opgiver, at kaffe på kroen koster 2.000 kr. i dag. Som nævnt er det vanskeligt at lave sammenligninger på dette område, men det kan da konstateres, at det offentlige ikke er kommet af med så mange penge, som de pårørende til den døde anno 1994.

I Jydske Vestkystens oversigt over prisen for den sidste rejse fremgår det, at bedemanden har udført mange af de opgaver, som tidligere blev varetaget ulønnet af naboer og familiemedlemmer. Det gælder f.eks. kistelægning, gravkastning og annoncering. Derom senere.

I den regning, som en eller anden bedemand sandsynligvis har sendt, fremgår det også, at der er tale om en bisættelse, og en sådan forudsætter ligbrænding. Da loven om ligbrænding blev vedtaget i 1892, blev det ifølge professor Lindhardt ikke gjort til pligt for præsterne at medvirke. Flertallet i kirkerådet strittede imod. I 1893 skiftede flertallet. Det nye flertal mente, at præsterne godt - som vanligt - kunne medvirke i hjem, kirke eller kapel, men ikke i krematoriet. Senere kom så den endelige tilladelse til at foretage kirkelige ceremonier i krematoriet.

Det er navnlig i byerne, bisættelser er blevet almindelige. Tre af bedemændene i Esbjerg opgiver således, at 60-70% af deres begravelseshandlinger er ligbrændinger. Ude i landkommunerne er denne procentsats langt mindre. I Bryndum er ca. 1/3 bisættelser. I Vejrup er denne begravelsesform svagt stigende. Fra Darum lyder meldingen: I 1991 var der i alt 11 begravelseshandlinger. Deraf var de to bisættelser. I 1992 var tallene 7-4. I 1993: 8-4. Fra Ho Pastorat beretter sognepræsten, at der er en svag stigning med hensyn til ligbrændinger. I Tistrup har tre ud af 27 begravelseshandlinger været bisættelser. I Grene er ca. 40% ligbrændinger. Sognepræsten i Nordby, Jørn Martinsen, oplyser, at man i 1993 kan notere en voldsom stigning i antallet af bisættelser. Over 60% af begravelseshandlingerne er ligbrændinger. Man er ved at komme på højde med Esbjerg.

I Sønderho Sogns fatigkommissionsprotokol fra 1798 findes der et par poster, der vil være ukendte i dag: »*Degnen Foss f. ringning, hensyngen og testamonium 5 mk. 4 sk.*«. Det, der er anderledes, er, at degnen har fået penge for at ringe og for at fore-

tage udsyngning. Testamonium er en levnedsskrivelse, som degnen normalt udfærdigede. Pastor Biering har fået 2 rdl. for sin ligprædiken, som han ædelmodigt skænkede til fattigkassen. På den tid måtte præsten tage betaling for en ligtale, men jordpåkastelsen var gratis.

Selv om bedemændene i Esbjerg på det seneste har givet melding om, at der kan konstateres en stigning i antallet af dødsfald i hjemmet, er det stadig det almindeligste, at de fleste dør på sygehuset eller i andre fremmede omgivelser. Sædvanen er også, at det er de professionelle så som bedemænd, sygeplejersker og portører ved sygehuse, der foretager de praktiske gøremål vedrørende annoncering, kistelægning og kørsel af den døde, og det er den lønnede kirkebetjening, der modtager kisten, når bedemanden ankommer med den afdøde i en fabriksforarbejdet kiste til kirken eller kirkegårdens kapel. Begravelser er blevet noget, andre står for, enten som en del af deres arbejde eller som de pårørende betaler for at få udført. Kaffebordet til følget ved mindesammenkomsten, hvis noget sådant overhovedet finder sted, er overladt til forsamlingshuset, kroen eller hotellet. Bemærkningen i dødsannocen om, at »*højtideligheden slutter ved graven eller i kirken*« forekommer dog oftere og oftere.

Nogenlunde sådan er begravelsesmønstrer i dag, i hvert fald i de større byer. Også dette, at det er bedemanden, de pårørende til den døde i første omgang henvender sig til og ikke til præsten, som det endnu ofte er sædvane i landistrikterne. I Sneum går man direkte til præsten til trods for, at det i Tjæreborg er bedemanden, der oftest foretager henvendelsen til præsten på familiens vegne. Det ejendommelige er, at Tjæreborg og Sneum har samme præst.

For en menneskealder eller to siden var skikke- ne ved begravelser anderledes. Den professionelle assistance var enten såre beskeden eller fandtes slet ikke. Sørgehuset kunne påregne hjælp fra na-

boer, familie og venner. Nabohjælp var en realitet for familien, når deres kære skulle begravnes.

Varsler

H. H. Sørensen, der var lærer i Veldbæk i Jerne Sogn (1893-1906), har i *Fra Ribe Amt 1925* nogle bemærkninger, der kan give indtryk af, hvad man fortalte hinanden, når man var samlet om aftenen: *»Når folk i juletiden og i de lange vinteraftener kom sammen, blev der, især af ældre mænd, fortalt om ligskarer, gengangere, hekse, trolde, helheste på tre ben eller uden hoved, nisser, der hævnedes sig på pigerne, fordi de ikke havde givet dem smør i grøden juleaften - så børnene, der sad stille og hørte efter, blev så forskræmte, at de næppe turde gå ind i den anden stue. - Ja, det skete også, at selv fortælleren efter en sådan aften var kommet i en sådan sindsstemning, at han næppe turde gå hjem«.*

At disse dramatiske beretninger mest hørte den mørke tid til - vinter og efterår - er også en formodning, som kommer fra den kyndige museumsleder Holger Øllgaard i Ølgod².

Holger Øllgaard hævder også, at dødevarsler var ret almindelige omkring århundredskiftet. Han nævner nogle eksempler: *»At klokken går i stå, loddet falder ned med et bump i dødsøjeblikket, har jeg hørt et par gange. I det ene tilfælde var det en slægtning i USA«.* Et andet eksempel var, *»at bier døde med manden var en almindelig tro og det passede også (for så var der ingen, der tog sig af dem), men man troede vist, det skyldtes ejerforholdet«.*

I dag kan vi måske strække os til at nikke genkendende til en beretning fra Øse: *»Når vi har haft tre dødsfald lige efter hinanden, ånder de ældre først lettet op, når meddelelse om det tredje dødsfald indløber«.* I Sønderho siger man, at dødsfald indtræffer på faldende vande, og derfor går gamle folk til køjs med beroligelse ved stigende vande.

Johanne (Ane) Munk, der er født i 1883 i Novrup, har sin viden om det gamle Jerne fra sine for-

ældre. I 1960 meddelte hun Nationalmuseet, at der var enkelte i sognet, der kunne forudse dødsfald. Hun mindedes også at have hørt, at en mand kunne se, hvilken farve hestene havde, der var for ligvognen. *»Og det kom til at passe«*, var hendes kommentar³.

Sognebøgerne rummer også eksempler på dødevarsler. Fra Starup Sogn fortælles bl.a.: *»Der gik vist ikke et menneske bort, uden at der har været varsel derfor. Så havde en eller anden set et lys, som bevægede sig. Det var tegnet på en ligskare. Hvis et sådant lys gik ind på kirkegården, ville det til sidst stå stille på det sted, hvor den næste grav skulle kastes«*⁴. Fra Bække Sogn fortæller John Kvist: *»Adskillige fik gennem varslet viden om deres egen eller andres død. Således vågnede en mand på Bække Mark en nat, hørte en klippende lyd og så noget hvidt i fodenden af sengen. Kun otte dage efter klippedes hans kones ligtøj på samme sted. Et sted kom karlen, der sov ved siden af storstuen, en nat ned til manden og sagde, at han kunne ikke sove der længere, da der var nogen for at hente et bord i storstuen. Nogle dage senere kom naboerne for at låne bordet til at lægge en død kone på strå på«.* Et godt råd fra en mand til en søn lød sådan: *»Gå aldrig midt på vejen. Man kan møde en ligskare. Jeg har selv prøvet det. Det er, som en flok gæs tramper hen over én«*⁵.

Ganske almindelige ting kunne også varsle død. Fra Andst lyder meldingen, at et hul i bælet i kornfuret kunne varsle dødsfald⁶. Ligeså kunne man regne med dødsfald, dersom hunde hylede, når noget faldt på gulvet⁷.

Jørgen Bruun, tidligere lærer og distriktssanger for Hostrup Skoledistrikt i Øse Sogn, har en erindring fra barndommen i Sdr. Farup. Forældrene fortalte ham, at en gårdmand, som forældrene havde navn på, kom gående hjem til sin gård en sen aften omkring år 1880. Til sin store forbavselse så han, at samtlige vinduer i stuehuset var oplyste. *»Lysen strålede ud fra alle værelserne, også ud fra*

storstuen. Fra sidstnævnte rum kendte han de mennesker, der var samlet omkring en ligkiste. De kendte ansigter var hans kone, børn, nærmeste familie og naboer. Han forstod, at det var forvarsel om hans død⁸.

Det var forståeligt, at et sådant varsel kunne skabe rædsel, når man en mørk aften i en lavloftet trang stue hørte en sådan beretning.

Man kan vist konstatere, at varslerne stort set blev troet. Hvad man ellers kan finde på at sige af dybsindigheder om varselto - om de er drømme eller om de blot er overtro eller kan være hallucinationer - så kan de i hvert fald sige noget om svundne tiders tankegang. Selv dette beskedne udpluk kan gøre det.

Selv i dag er det sådan, at mangen en værtinde undgår at dække op til 13 personer, for det kunne jo være, at en af de indbudte gæster eller hende selv ville dø inden året rinder ud!

Hjælp til de pårørende

Det er tidligere blevet nævnt, at ved dødsfald kunne sørgehuset påregne hjælp fra naboer, venner og bekendte samt den nærmeste familie.

Det kan siges sådan: Fra det øjeblik, døden var indtrådt, begyndte nabohjælpen at fungere. Det være sig ved døderingning, ligklædning, indbydelserne til at deltage i udsyngningen og selve begravelsen. Endvidere med sendelse af madvarer af forskellig art til sørgehuset, gravearbejdet ved gravkastningen og meget andet, som krævede hjælpende hænder, for at en begravelse kunne ske efter egnens sæd og skik. Alt dette var en selvfølgelig nødvendighed.

Hvornår denne udstrakte hjælp hørte op, er vanskeligt at konstatere, men sporadisk har den fungeret til et godt stykke efter 1. verdenskrig.

Sjæle-/døderingning

Reformationen i 1536 ændrede vore begravelseskikke på mange måder. Ændringerne skete ikke

fra den ene dag til den anden ude i sognene, for det tager tid, inden »folket« kan kapere nye tanker og skikke.

Professor P. G. Lindhardt skriver bl.a., at reformationens liturgiske brud med fortiden næppe har været følt skarpere noget sted, end hvor det drejede sig om begravelse⁹. Alle de foranstaltninger, som den katolske kirke satte i gang dels ved dødslejet og dels ved selve begravelsen, forsvandt vel efterhånden efter reformationen, »men« skriver professor Lindhardt, »den stadige indskærpelse i kongelige forordninger og landemodebeslutninger, viser at det gamle var sejlivet, og især syntes sjæleringning at have udfyldt et folkereligøst behov for at vide sjælen ledsaget på sin himmelflugt af klokkeklang«.

En anden historiker, Troels Lund, siger i sit værk: Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarh., 14. bog, side 53 om sjæleringning: »Denne klokke- ringning antoges i særlig grad at lette sjælens indgang i himmerig«. Troels Lund fortsætter: »Ene og forladt skulle den (sjælen) stige til vejrs op gennem luften, hvor onde ånder søgte at spærre den vegen«. Klokkerne skulle hjælpe sjælen »til lempeligere kår i skærsilden«.

En sådan tankegang var imod den protestantiske lære, for, som det er blevet udtrykt også af Troels Lund: »Lyden af kirkeklokker kan hverken ophæve begåede synder eller forøge den dødes retfærdighed«.

1539 fik den nye protestantiske kirke i Danmark en forordning, kaldet Kirkeordinansen. I den hed det bl.a., at der kun må ringes, når den døde blev båret til graven. En sådan bestemmelse var en »omvæltning på tidens sæd og skik, så sjæleringningen fortsatte«. Nye indskærpelser om overholdelse af påbudet hjalp ikke. Heller ikke da Chr. V's Danske Lov af 1683 gentog: »Klokkerne må ikke ringe, når nogen dør, men først når liget skal be- graves«.

Overtrædelse af forbudet kunne hverken verdslige eller kirkelige myndigheder blive ved at se på med milde øjne. Man måtte finde på noget, og dette noget var at »lade skikken skifte navn og så erhverve en kongelig resolution for den tilladelighed«¹⁰. Det skete. For Læsøps vedkommende skete det 1738. Nu hed det: »At klokkeringningen kun skulle tjene til underretning om, at én i sognet var død«. Understregningen af den praktiske funktion ved ringningen, der de fleste steder fik navnet »døderingning« heftet på sig, havde sejret. En sådan løsning af dilemmaet havde man på et tidligere tidspunkt fundet ud af i Sverige.

Sjæleringningen/døderingningen blev ikke gjort tavs, selv om Peder Syv i 1695 mente, at den »papistiske« klokkeklang var ophørt. I 1950'erne foretog Nationalmuseets etnologiske afdeling en undersøgelse af vore begravelsesskikke. Undersøgelsen viste bl.a., at døderingningen praktiseredes ganske mange steder særlig i Syd- og Sønderjylland. Enkelte sogne i Midtjylland og på Fyn samt Læsø er markeret på kortet, som blev udfærdiget, da resultatet af undersøgelsen forelå. Ved min rundspørgen i Ribe Amt, kan der foreløbig konstateres døderingning i mands minde i 25 sogne.

Af en eller anden grund er der forskel på den måde, døderingningen foregår på. Jeg skal nævne nogle eksempler:

I Vester Nebel ringes der, men kun hvis grave- ren bliver bedt om det.

I Skads siger regulativet: Ringning ved dødsfald: Udøbt barn: 1 gang af 2 minutters varighed. Fra dåbsalderen til konfirmationsalderen: 2 gange af 2 minutters varighed. Og over konfirmationsalderen: 3 gange af 2 minutters varighed.

For Jernved forlyder det angående ringning ved de to kirker i pastoratet, Jernved og Gredstedbro, at der ringes lige så snart, man får melding om et dødsfald (så snart som muligt) med kirkeklokken. For et barn til og med 14 år lyder klokken i 15 minutter og for en voksen i 30 minutter.

Darum: Ved meddelelse om dødsfald i sognet ringes en halv time (sjæleringning) efter gammel skik. Såfremt denne ringning ikke kan ske inden aftenringning, ringes den efterfølgende dag.

Fra Føvling oplyser Ingrid Lauersen, der i en årrække har været kirketjener ved kirken, til Mogens Juhl, Ribe, at også døderingning fandt sted i 1930'erne og stadig praktiseres. Der ringes om formiddagen - for voksne (mænd og kvinder) 3 x 9 minutter, med ca. 1. minuts pause, således at ringningen varer 30 minutter i alt. For børn (under 14 år) ringes 1 x 9 minutter. Der ringes ikke bedeslag. Der ringes også, når dødsfaldet finder sted udens- og samt ligeledes i enkelte tilfælde, hvor den afdøde har været fraflyttet sognet i flere år og ikke bliver begravet i sognet.

Fra Hunderup foreligger to skriftlige beretninger. Den ene er skrevet af T. Tobiassen Kragelund. Den anden af Niels Møller, der var gårdejer i Kragelund. T. Tobiassens omhandler tiden fra omkring og før århundredskiftet. Niels Møllers er fra tiden før århundredskiftet. Det skal også bemærkes, at T. Tobiassen har indsendt en redegørelse til Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser. Disse kilder er nu blevet suppleret med Thea Boesen Smidts besvarelser i det tilsendte spørgeskema. Angående døderingning meddeler T. Tobiassen: »Så snart som muligt blev der sendt en mand til kirken for ved klokkeringning at meddele sognet om et dødsfald. Var det en gammel, der var død, ringedes en halv time, for en ung var det et kvarter og derunder«. Niels Møller afgiver en anden melding vedrørende døderingning: »Et par mænd, der stod den døde nær, blev bedt om at ringe med kirkeklokken over den døde. Var afdøde gammel, blev der ringet en time. For et ungt menneske kun den halve tid. De, der havde ringet, gik derefter til den afdødes hjem og blev beværtet«.

I Vor Frelsers Kirke i Esbjerg har man haft ringning ved dødsfald. I Verner Bruhns bog, Kirkeliv i Esbjerg, oplyses, at denne ringning ophørte i 1923.

Præsterne kunne dispensere fra forbudet. Denne dispensationsret er åbenbart blevet benyttet endnu i nogle år, for Verner Bruhn meddeler også i bogen, at i bestemmelsen om takster ved Vor Frelsers kirke anføres endnu i 1934: *«For ringning med dødklokkerne betales to kroner til kirken og to kroner til kirkebetjenten».*

Det kan være vanskeligt at opspore, hvorfor døderingningen ophører i et sogn. Verner Bruhn anfører: *»I et bysamfund med færre traditioner, og hvor alle ikke kender alle, forsvandt ringningen efterhånden. I Esbjerg var en af begrundelserne, at den generede undervisningen i gymnasiet, som dengang havde til huse overfor kirken i det nuværende dagcenter. Som nævnt kunne præsterne dispensere fra forbudet, men så skulle der ringes i det store frikvarter eller i hvert fald på en for statskolen ikke generende tid».*

Hvorfor ikke døderingning i Jerne

Når der har været døderingning ved Vor Frelsers kirke, og der stadig er en sådan ringning i Skads, hvorfor er så ringning ved dødsfald et ukendt begreb i Jerne? Trods megen spørgen og megen søgen er det endnu ikke lykkedes at få konstateret døderingning i dette sogn. Man undrer sig, for Jerne og Skads har i mangfoldige år været i samme pastorat. Det samme spørgsmål melder sig i Bryndum og Vester Nebel. Samme pastorat også der, men Bryndums klokker tier, medens Vester Nebels klokker runger over sognet, dersom blot graveren får den nødvendige oplysning om dødsfaldet. Ligeså forholder det sig i Aastrup og Starup, der bliver betjent af samme præst. Klokken er tavs i Aastrup, men det er den ikke i Starup. Forunderligt.

Fra spørgeskemaet er det blevet noteret, at der finder ringning sted ved dødsfald i følgende sogne: Bramming, Vejrup, Malt, Verst, Vester Vedsted, Seem, Brørup, Andst, Gesten, Bække. Undersøgelsen er ikke afsluttet, så jeg regner med en korrektion til denne liste.

Strålægning - og kistelægning

»Kendes der eksempler på, at det var skik, naboerne trådte til, når den døde skulle gøres i stand«. Sådan lød et af spørgsmålene på det spørgeskema, der har været udsendt til alle amtets lokalarkiver. Næsten alle arkiverne har svaret ja til spørgsmålet og har yderligere i flere tilfælde henvist til lokale sognebøger, hvor der er blevet fortalt om strålægning og kistelægning. En anden kilde har været Nationalmuseets Undersøgelse: *»Død og begravelse«.* Som tidligere nævnt har en af bidragerne til denne undersøgelse været T. Tobiassen Kragelund. Han skriver bl.a. om de første forberedelser til begravelsen i Hunderup:

»Så snart døden var indtrådt blev der sendt bud til nabolaget, og et ridende bud til fjerntboende familie«. Nu skulle der hjælpes »både på den ene og anden måde«. - Der var mange forberedelser i hjemmet, når der »skulle laves til jordfærden«. Tobiassen beretter: »Det første var at brygge øl. Mange gange var øllet brygget til begravelsen før den syge døde. Øllet skulle helst være mindst fjorten dage gammelt for at være rigtig gravøl. I det nye øl var den gode og kraftige ølsmag ikke kommet frem«. Det sagdes derfor: »Æ øl æ faa ny, de er en skam, men æ smaaeg ka bejres mæ en dram«.

De nærmeste naboer hjalp til med at lægge liget på strå: *»Oppe i storstuen blev et langt bord sat midt på gulvet, og så blev nogle pæne stive rugstrå skåret således, at længden af stråene passede til bordets bredde«. Efter at den døde var lagt »pænt til rette på strålaget og hænderne sammenfoldede, blev et stort hvidt lagen lagt over. Således blev liget liggende til kisten kom fra snedkeren«. Kisten blev ofte lavet af den lokale snedker¹¹.*

Nogenlunde sådan har fremgangsmåden været. Således også i Seem. Søren Mulvad, Historisk arkiv i Seem, henviser til Andreas Nørgaard Pedersens bog: *»Træk af Seem Sogns historie«*, der fortæller, *»at nabokonerne vaskede og istandgjorde*

Et barn ligger på ligbåre. (Foto i Janderup Lokalhistoriske Arkiv).

liget, lagde det på strå på et bord, og indbød byens børn til at se liget».

Gamle dagbøger kan ofte give oplysninger, der kan have historisk værdi. Agnes Andersen, der mere end en menneskealder har levet i Sneum og Tjæreborg, har fremdraget en dagbog og gengivet den i bladet Mågen fra 1956. Disse blade fra dagbogen er påbegyndt 1. november 1874. Jeg skal her komme med et par notater fra dagbogen:

»15. marts (1875), der var ligkleen ved Chr. Andersen«. - »17. marts blev Chr. Andersens datter jordet. Johannes (en broder?) ringede. Jeg var til hensefølg og kørte til kirken og »haft« Hans Kuskes hoppe for«. Det var naboens lille datter, der var død, og nu var der sendt bud til nabokonerne, »om de ville komme og klæde den lille«. De klæder

og pynter den lille så smukt som de kan med grønne buxbomkviste og en enkelt evighedsblomst. Hvornår nabokonerne hørte op med at hjælpe til med strålægning og kistelægning er det ikke nemt at sætte noget årstal på, men Agnes Andersen har i en samtale fortalt, det var skik, at naboerne »ligklædte«. Hun har selv været med til det så sent som i 1930'erne. Hun brugte udtrykket »lig i kleen«. Hun anvendte også ordet »jordet« i stedet for begravelse.

Med hensyn til tidsfæstelse kan det nævnes, at i Henne-Lønne kendte man til skikken, at naboer trådte til, når den døde skulle gøres i stand helt op til ca. 1953.

J. R. Lorentsens bog, Bidrag til Øse sogns historie, omtaler også strålægning og kistelægning:

»Den døde blev, nogle timer efter at døden var indtrådt, lagt på strå (på et underlag af langhalm). Efter 4 a 5 dages forløb kom nabokonerne for at sy ligklæderne (hvis disse ikke var syet i forvejen, hvad de undertiden var) og lægge liget i kisten«.

Ane Johanne Munk, der er født i 1883 i Novrup i Jerne sogn, har i sin meddelelse til Nationamuseets Etnologiske Undersøgelser i 1960 fortalt, at hun kunne huske, at hendes mor talte om mold-særk og moldskjorte (muld). »Disse har nok været syet ekstra i gammel tid«, mente Ane Munk. Hun omtaler også, at sidst i halvfemserne døde hendes onkel. »Der blev købt lærred til ligtøj, for min mor og en mand i nabolaget skulle klæde liget, han var nylig kommet til byen, og var foruden smed altmuligmand. Min mor og han var ikke enige om, hvor meget, der skulle til, han var sparsommelig, han var kommet fra en anden egn«. Moderen fik vistnok sin vilje¹².

Tækkemand Hans Peder Nielsen, Janderup, har til Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelse givet denne melding: »Før i tiden var der ofte i nabolaget eller sognet en ligklæderske, en slags fører for nabokonerne«. Det er aldrig let at finde ud af, hvornår »før i tiden« skulle dække i en tidsramme, men Hans Peder Nielsen har opgivet at han kan huske tilbage til 1885. Det har ikke været muligt at finde frem til nogle navne på »ligklædersker«, men i Hunderup har det været sådan, i følge T. Krage-lund, at jordmoderen i en periode stod for ligklædning¹³.

På Rømø havde man en indklædningskone, fru Karoline Jørgensen. Hun har »klædt lig« fra først i 1900-tallet og helt op til 1940. Indklædningskonnens arbejde var betalt. Karoline Jørgensen fik 10 kr. + det stof, der skulle bruges til ligtøj¹⁴. I Borg, Brede sogn, fik en indklædningskone, også kaldet »ligkone« 3 mk. Det var i slutningen af forrige århundrede.

Af de beretninger, som jeg har kendskab til, fremgår det, at i de fleste tilfælde lå den døde ved

strålægningen på et bord eller nogle brædder. Men i enkelte tilfælde er en dør blevet anvendt i stedet. Derom fortælles i en ikke udgivet roman af Hans Brinch, Protokol 11 og 12: »Allerførst toges den døde, som altid fra alkovelejet og bares ind i »æ dånsk«, som storstuen kaldtes. Her lagdes Morten til hvile på det såkaldte »ru-leje«, en dør med strå på, eller halm er der vist«. Med døren skulle der hentydes til noget symbolsk: »Den sidste dør, der skiller afdøde fra indgangen til det næste liv«.

Og medens vi er i Sønderho. Niels Frederiksen nævner i sin bog, at de, der hjalp til, da »liget skulle klædes« fik kaffe og kaffepunch »som en modydelse for hjælpen«¹⁵. I Hviding: »Naboer blev indbudt til dagen før begravelse, hvor liget blev gjort i stand og blev lagt i kiste. Derefter blev der serveret sødsupplavesker sammen med stuvede kartofler og flæsk«¹⁶. Af andre beretninger fremgår det, at det var almindeligt, at der ved strålægning og kistelægningen blev ydet en eller anden form for be- værting. Den tidligere førstelærer i Grindsted, J. K. Nielsen, har i sine optegnelser en bemærkning om at nabolagets kvinder efter endt arbejde med ligklædning blev beværtet.

Ligklædning

Medens der er meldinger fra sogne, der har lagt megen vægt på, at »gøre noget ud af« ligtøj, så er der også underretning om det modsatte. Således fra Ølgod. Holger Øllgaard fortæller: »Aftægtsfolk, som ikke var i nær familie, blev nok ofte iført noget rent, men ældre linned. Hvorfor ødelægge noget nyt«. Dog »forlovede piger, der havde fået brudekjolen syet, blev iført denne som ligdragt«. Unge piger fik også blomster i håret. I Ølgod var det også sådan, at strålægning blev foretaget af de ældre kvinder i den nærmeste familie. »Det skete, at døende frabad sig strålægning af fremmede«².

I Janderup var ligklædet noget forskellig. For »småfolk« var der kun råd til det mest nødvendige.

Men der var andre, der var bedre stillet, og det skulle åbenbart også vises i ligklædningen. Som andre steder var det skik hos koner og forlovede piger, at *»ligklædet var deres brudelagen«*, hørlærredslagen med monogram. For yngre piger kunne det være et jævnt underskørt og trøje, det kunne også være, at de blev klædt i gangtøj, pjalter og andet tøj i kisten. *»Så var man jo af med det«*, meddeles der. (N.E.U. 13128).

Fra Alslev beretter Johanne Christensen *»at kvinderne havde natkappe på. Særken nåede ned til anklerne. Skjorten var gerne syet med læg ned over brystet. En ung forlovet pige fik gerne sat en myrtakvist i håret. Ofte brugte man to hovedpuder i kisten«*. Det forlyder. *»Engang så en kone sin datter i kisten. Hun bemærkede da i en meget skarp tone: Jeg synes, Kirsten ligger så lavt med hovedet, hun har ellers fået en så stor medgift, at der nok kunne blive til en hovedpude mere til hende«*¹⁷. Mangelfuldt ligudstyr skulle tages alvorligt. Sløseri med den kunne føre til dramatik og politiforhør og opgravet lig. H. K. Kristensens artikel i *Fra Ribe Amt, 1961*, der har overskriften: *»Var der mangler ved muldsærk og ru«* går tilbage til en episode i Varde i 1746. En gammel Vardepige, Karen Hansdatter, var død og blev lagt i kiste af en fattig borgerkone. En anden kone - en gammel tysk kone - mente, at *»den døde ikke havde komplet muldsærk på«*. Med en sådan konstatering gik hun til øvrigheden, og det kom der så, som før nævnt, dramatik ud af. Nogen afslutning på sagen har man ikke. H. K. Kristensen bemærker: *»Selv om det ville have været rart at se afslutningen på sagen, er der imidlertid noget andet, som også har interesse, nemlig begravelsesskikkene i Varde for godt og vel 200 år siden«*. Det der har særlig interesse, er omtalen af ruen, der er en del af en ligdragt eller begravelsesudstyr. H. K. Kristensen henviser iøvrigt specielt interesserede til to artikler: Elle Jensens i Danske Folkemål 1952: Den mandøske ru og Ester Andersens i Budstikken 1959: Ru og skru. Sidst-

nævnte hørte også med til ligdragten, som navnlig blev anvendt på Rømø.

Gravkastning - Gravringning

I dag beskæftiger vi os ikke så meget med, hvem der skal grave den grav, den døde skal lægges ned i. Bedemanden har truffet de nødvendige aftaler med graveren eller et eller andet upersonligt kontor. Endnu er det en selvfølge, i de fleste tilfælde, at de pårørende har været med til at godkende den plads, hvor graven skal graves. Har familien et gravsted, vil det ikke være så vanskeligt at tage en bestemmelse. Et af spørgsmålene på de før omtalte spørgeskemaer er, om sognets kirkegård er en slags miniature af sognet med hensyn til gravenes placering? Thea Boesen Smidt svarer for Hunderups vedkommende: *»Ja - måske er det ved at ændre sig«*. Det er et svar, som er dækkende for mange kirkegårde. Fra de dage, hvor Gesing hørte til Bryndum sogn, var der en kone i Gesing, der engang bemærkede, at *»hun i hvert fald ikke ville ligge sammen med nogen fra Bryndum af«*.

I de små og mindre samfund kender man navnet på den graver der foretager det nødvendige graverarbejde, når en grav skal kastes. Men sådan har det ikke altid været. Før 1900 var der sjældent ansat en fast graver. Det kan man se i de gamle kirkelige regnskaber. Takket være Lokalhistorisk Arkiv i Holsted og Mogens Juhl i Ribe har man fået kendskab til, at i år 1908 er Hans Sørensen blevet ansat som graver, i Føvling, en stilling han beklædte til sin død i 1934. Allerede nogle år før 1908 kan man i de kirkelige regnskaber aflæse, at i 1885 kostede det 100 kr. at renholde kirkegården. Om dette beløb også skulle dække assistance til kastning af grav vides ikke. Det kan skønnes, at i Føvling har man på et forholdsvis tidligt tidspunkt bestræbt sig på at få arbejdet ind i en fast ramme, idet der den 15. marts 1891 vedtages konditioner (betingelser) for kirkegårdens renholdelse m.m., og heri hedder det: *»... Der virkes hen til at den hvem renholdel-*

sen overdrages mod en passende erstatning tillige bliver graver og besørger klockens ringning mod en passende godtgørelse. Ligesom man også, når graven skal kastes må have vedkommende henvist til ham, for at han efter værgernes nærmere bestemmelser, kan passe den nødvendige orden hermed ...«.

I Jerne er der blevet antaget en ringer den 1. april 1906. Han kunne oppebære en løn på 180 kr. I hans instruks er der ikke et ord om, at han skulle foretage gravkastning. Måske har et sådant arbejde været en bibeskæftigelse? I 1926 ved man, hvad det kan koste at få en grav gravet i Darum. Ifølge vedtægt, dateret fra marts 1926, bestemmes: »For gravkastning og sædvanlig ringning herved må graveren højst tage som betaling for børnegrav 10 kr. og for en større grav 15 kr.«.

Før de fastansatte graveres tid var det overladt de pårørende selv at sørge for gravkastningen. Noget sådant var dem pålagt ifølge lov og bestemmelser¹⁸.

H. F. Feilberg skriver i Dansk Bondeliv 1, at det var naboernes mænd, der »graver graven og ringer over den«¹⁹. Sådan har det nok været tilfældet i Darum, da Feilberg i en periode var præst der. (1876-1892). På Mandø var det seks mænd af familien, der kastede graven. Det fortæller Edvard Hansen i Erik Aalbæk Jensens værk, Livet på øerne²⁰. Og »de gamle Dagbogsblade fra Allerup« omtaler at i 1875 var det sådan, at det var naboerne, der kastede graven »til den lille pige«²¹. Sådan var skikken dengang.

T. Tobiassen Kragelund oplyser om den samme skik, at det var »to mænd om sommeren og 4 om vinteren i frost«, der gravede graven. Endvidere: »Når graven var kastet (3 alen dyb) blev der ringet med kirkeklokken«. Tobiassen bemærker også, at man her i Hunderup ikke havde nogen fast graver før omkring år 1900. Men han var dog ikke »mere fast«, denne graver, »end folk selv kunne lade graven kaste«²².

I Seem blev graven kastet af husets egne mænd, eller nabomændene hjalp til²³.

Fra Vorbasse oplyser fhv. gdr. Peter Jensen, at der siden 1890 har været en fast graver ved kirken. Og så hedder det videre i beretningen: »Før da forskellige mænd, måske på omgang, påtog sig at grave«²⁴.

Bemærkningen om, at der er blevet ringet over graven, når den var kastet, er forekommet nogle gange i det materiale, der er indgået, bl.a. i Darum. I dag siger et regulativ: »Når graven er kastet, ringes ca. 50 slag«. Graver og kirkegårdsleder Aksel Freund i Nr. Nebel, der har virket mere end 40 år i tjenesten, bekræfter, at »der ringes 120 slag med kirkeklokken, når man er færdig med at grave graven«.

Tidligere var gravringning blevet praktiseret andre steder i amtet. Således f.eks. i Holsted. Den nuværende kirke i Holsted (by) er indviet i 1886. Den gamle kirke lå ude på den nuværende kirkegårds grund. Ifølge skriftet Holsteds kirke 1886-1986, så havde den gamle kirke i længere tid været i forfald. Ved et syn i 1865 opdagede man, at klockens ophæng ikke havde det så godt. Kort tid efter faldt klokken ned og havde nær slået to mand ihjel. Ifølge en anden beretning af Jens Chr. Frederiksen i Historiske Efterretninger om Holsted, skete klockens fald på en dramatisk måde. Klokken faldt ned, medens et par mænd ringede over en nykastet grav. Mændene kom ikke noget til. Dog fik den ene af mændene overfrakken flænget. Det var knebelstangens værk.

Grindsted har også haft gravringning. Den gamle førstelærer J. K. Nielsen, har på et stykke papir, der ellers var beregnet til eftermiddagsvejrberetning, noteret ned, at gravringningen i Grindsted var ophørt i 1938 til fordel for kimning ved bryllup.

Men hvorfor nu denne klokkeringning over de kastede grave? Er det et levn fra de katolske dage? Den gang var man ikke karrig med klokkeklang.

Alene i forbindelse med en ganske almindelig begravelse måtte klokke ringningen foretages tre gange. »Første gang på dødsdagen, anden ved gravens åbning og tredje gang ved begravelsen, når graven lukkedes over den døde«²⁵.

For at få en klaring på, hvorfor middelalderens kirker anvendte kirkeklokkerne ved begravelser, kan det være nyttigt at læse Kirkeministeriets klokkekonsulent, organist Bendt Gammeltoft-Hansens artikel om emnet²⁶. Han gør i sin artikel bl.a. opmærksom på, at ikke alene benyttes kirkens klokke til at afgive »praktiske signaler til menigheden; men derudover er den et redskab, der har til opgave at rense omgivelserne - så langt dens lyd rækker - for dæmoner«. Det vil sige onde magter. Mennesker, der levede i middelalderen, havde ganske bestemte forestillinger om, hvilken betydning disse onde magter havde. Man havde bl.a. den opfattelse, at mennesket hersker over jorden, og det skete ved fuld daglys. De onde magter var nattens hersker og beboede verden under jorden. Det helt store problem opstår ifølge Bendt Gammeltoft-Hansen, når man skal af med sine døde, thi nu er man nødt til at gøre indgreb i en verden, der ikke kommer én ved. Det forholder sig sådan, at der ligger en klar aftale med underverden: Tre alen, men så heller ikke mere! I det øjeblik graverens spade sættes i jorden for at grave graven er man ved at være på fremmed grund. I den fremmede verden må der søges hjælp, og hjælpen kan komme fra klokkerne, for disse er »en viderværdighed (modbydeligt) for dæmonerne«. Kirkeklokken skal give beskyttelsen.

Gravringningen kan foregå ved påbegyndelsen af graverarbejdet. Endvidere når halvvejen er nået, og endelig når graverarbejdet er afsluttet. Det er vist sjældent i dag, at graveren fatter klokkerebet disse tre gange. Oftest nøjes han med én ringning. Det sker også, at »formålet med en gravringning er gået i glemmebogen«, konstaterer klokkekonsulent. Han fortæller også, at der så er formuleret

en anden forklaring, der tilgodeser et praktisk formål. Bendt Gammeltoft-Hansen nævner et eksempel for en ringer, der blot ringer den ene gang, når han er kommet halvvejen med sin gravning. Kirkeministeriets klokkekonsulent fortæller: »Når graven er kastet halvt, går denne ringer op til klokken, og hvis rystelserne fra ringningen har fået noget af jorden på siderne til at falde ned, så ved jeg«, siger ringeren, »at jeg skal sætte afstivningsbrætter. Dem kan jeg ellers spare«.

I 1975 blev der fremstillet et oversigtskort over det ganske land, der viste, hvor man på dette tidspunkt praktiserede gravringning. Kortet anskueliggør, at det mest har været anvendt på Fyn. Af stiftets 247 kirker praktiseredes gravringning ved 102 kirker. For Ribe Amts vedkommende er det meget sparsomt med markering af en sådan praksis. Foruden de steder, der er nævnt, har der, efter hvad der er oplyst for mig, været gravringning i Obbekær og Alslev samt i Strellev. Sidstnævnte sted ringes der stadig, når »graven er pyntet«.

Bydepiger og bydemænd

Nu om stunder meddeles et dødsfald i langt de fleste tilfælde gennem en annonce i dagspressen. Hvornår dette blev en skik er vanskeligt at konstatere nøjagtigt. Poul Andersens fortæller i sin dagbog, at en af hans nære bekendtes begravelse blev bekendtgjort i Koldingposten og Kolding Avis i august 1896. I Ribe Stifts-Tidende fra den 16. januar 1900 annonceres følgende: »Det har behaget Forsynet at hjemkalde til et bedre Liv min kære trofaste Mand, fhv. Lærer og Kirkesanger i Føvling, Dannebrogsmænd Henning Kristensen, ved en blid og rolig Død, efter flere aars tiltagende Svaghed, 64 Aar gammel. Dette Sorgens Budskab meddeles herved fraværende Slægt og Venner af hans dybtørgende Hustru og Plejedatter. Tobøl, den 13. januar 1900. Ane Marie Kristensen født Madsen«²⁷.

En anden annonce, som arkivlederen i Janderup,

Viggo Mikkelsen, har bragt til undersøgelsens kendskab, har følgende ordlyd:

Bekendtgørelse

I Går hjemkaldte Herren min kære Mand, Elias Jakobsen, 60 Aar gl. efter en lang og smertefuld Sygdom, hvilket herved meddeles Slægt og Venner. Janderup, den 29. Novbr. 1898 Karen Jakobsen født Madsen. Begravelsen foregaar Tirsdag den 6te December Kl. 12 fra Hjemmet.

En dødsannonce fra 1919, vistnok bragt i Vestkysten, minder om Den spanske Syge, der hærgede landet:

Vor kære lille

Johannes

døde i dag knap et halvt Aar gl.

Debel, d. 3. Jan. 1919.

Niels S. Nielsen og Børn.

Grundet paa Sygdom i Hjemmet bedes Venner, som vil stede ham til Hvile

ved Siden af hans Mor,

møde hos Andreas Poulsen

Lørdag den 11. Januar Kl. 12.

Den spanske Syge kostede 8.000 dødsfald.

Det var en noget anderledes måde, der blev indbudt til henfølge og begravelse i tiden før 1900-tallet.

Et flertal af de indberetninger, som jeg har kendskab til, fortæller om den funktion, som bydepiger og bydemænd udøvede. Mundtligt indbød de naboer, familie og bydelavets medlemmer til at komme til »sørgehuset« for at være med til strålræg, kistelæg, henfølge og begravelse. Nogle steder var det en pige og andre steder var det en mand, der bød ind. Påklædningen kunne også skifte fra sted til sted, og den tekst, der blev benyttet, når bydefolket bød ind, var meget varierende.

Fra Janderup fortæller Viggo Mikkelsen at en

bydemand havde mistet sin kone, og han gik selv rundt og bød til hendes begravelse med ordene: »I ska væsgué o komm te mi kuens begravls, for det ska nok blyw hovres (morsom)«.

I John Kvists bog, Bække Sogn, gengives følgende indbydelse, som bydemanden skulle meddele de indbudte. På almindelig dansk lyder den sådan: »Jeg skulle hilse fra N. N., om I vil være så god at komme og følge lig til jorden, og om I også vil følge med hjem for at spise til middag. I bedes tage noget »spisetøj« mæ«.

Selv om Harreslev er uden for Ribe Amt, nemlig i Sydslesvig, så kan jeg alligevel ikke lade være med at gengive H. F. Feilbergs meddelelse i bogen Fra Heden: »I Harrislev i Hanved sogn skal indbydelsen have eller have haft følgende form (her gengivet på alm. dansk): »Jeg skal bede Dem, om De på fredag formiddag klokken 9 vil komme og følge æ lig til jorden aa slip«. Dette slip angår kisten, som man nemlig ikke skal tage med sig hjem, hvilket skal være sket en gang for længe siden.

Hvem der bød ind, var som nævnt kønsmæssigt forskellig. Fra Janderup: »Var det en kone, der var død, besørgede manden indbydelsen, ellers en nær slægtning eller god nabo«¹³. I Jerne var det en mand, der indbød. »Han fik ikke penge for det«¹².

I Alslev var det to unge piger, klædt i sort, der inviterede til begravelse¹⁷.

I Fåborg var opgaven kønsbestemt. Hvis det var en ældre, der var død, »skulle bydemanden være en mand (gift), hvorimod det ved et ungt dødsfald skulle være en ungarl«²⁸. I Oksby var det en mand af nærmeste familie, der indbød til begravelse²⁹.

Meddelelse angående bydepigers og bydemænds påklædning har det været sparsomt med. Eksemplet fra Alslev er nævnt. I Sønderho skulle bydemanden have »sit mørke tøj på«. I Obbekær omtales, at en bydemand, der også var »skaffer«, var blevet udstyret med en skødefrakke, høj hat og stok³⁰.

Skal der gives en malerisk beskrivelse af, hvor-

ledes en bydepiges påklædning kunne være, så kan en NEU-beskrivelse fra Agtrup (Sydslesvig), gives: »Bydepiger i Agtrup blev kaldt sørgepiger. Der var to af disse, der bød ind. De skulle gå i sort kjole, sorte strømper, sort hat med sort slør, som hang ned for ansigtet. Overtøjet skulle også være sort. Pigerne skulle altid have paraply med, også sort. Skulle gå til fods. Efter 1. verdenskrig måtte pigerne godt cykle. Paraplyen blev også afskaffet«³¹.

I ovenstående er omtalt nogle begravelsesannoncer af ældre dato. At ordlyden i en annonce af i dag vil være anderledes end før i tiden giver sig selv, men mon ikke det vil undre en og anden ved at læse nedenstående, som er fra vor tid.

Så gik den ikke længere.

Hvem er jeg? Cpr.nr. 311026-0783, døbt.

Svend Aage Olesen

også kendt som Svend O.

Begravelsestidspunktet må andre tage sig af.

Svend Aage Olesen.

Hjemmet

I de ældre begravelsesannoncer bekendtgøres ofte, at begravelsen foregår fra hjemmet. Det var ikke alene det, at begravelsesfølget udgik fra hjemmet, men så at sige alt, hvad der havde med forberedelse af en begravelse at gøre, havde sit centrum i hjemmet. Det var her under hjemmets tag, de praktiske gøremål til en begravelse foregik, og det var fra hjemmet indbydelsen udgik til naboer, familie og hvem der ellers hørte til bydelavet om at tage del i begravelsesskikkernes mange forskellige funktioner. Det var ikke så få mennesker, der i kortere eller længere tid opholdt sig i »sørgehuset«. Og hvor der kommer mange mennesker sammen, skal der sørges for mad og drikke til dem. Hvor der var velstand til huse, kunne man nok klare en beværtning af de mange gæster, men i de små hjem var det tit et problem med anskaffelse af noget spiseligt og drikkeligt til de mange ganer.

Så vidt det kan skønnes, så behøvede disse beskedne hjem ikke at fortvivle. Det var ikke en sjælden skik, når bydepigen eller bydemanden havde været ved døren for »at byde ind«, at der blev sendt madvarer, alt efter hvad der var sædvane for sognet, til sørgehuset.

Forsendelsen af madgaven gik under forskellige navne. Nogle steder anvendtes betegnelsen »send« eller »send«, som f.eks. i Alslev, Hostrup og Øse. I Ølgod og Janderup hed forsendelsen »sænd«. Og endelig anvendtes navnet »fohn« i Starup. Hvad der var nødvendig af dækketøj, borde og stole, så blev dette lånt hos naboerne. Enkelte steder havde begravelseskæsterne medbragt det nødvendige spisegrej.

Det var som regel en tjenestepige eller nogle børn, der kom med »send«, og det var ikke sjældent, at de blev beværtet og opfordret til at se de døde. Indholdet af »send« var meget forskelligt og var bestemt af den standard, der var sædvane i sognet. I Janderup bestod forsendelsen af æg, smør, høns, mælk, kød m.m. Begravelsesmiddagsmenuen kunne være: Oksekød (suppe), kød med peberrodsovs. Dessert var der ikke noget af, men en dram eller to kunne der godt vanke til middagen. Senere kaffe og punser. Dertil kom bagværk af forskellig slags. Ifølge Andreas Nørgaard Pedersen spistes der altid sødsuppe med rosiner og svedsker samt flæskeskinke til middag. Endvidere oplyser han, at i ældre tid, når julegrisen blev slagtet på en bondegård, skulle skinken saltes og røges og lægges ned i maltkisten eller hænges op ved skorstenen for at være tilrede, hvis der skulle indtræffe dødsfald²³. I Hviding har man også holdt sig til sødsuppen med svedsker samt flæsk suppleret med stuede kartofler.

En begravelse kunne godt vare hele dagen. Gjorde den det, kunne begravelseskæsterne regne med at få serveret en frokost, der meget ofte bestod af smørrebrød. I Alslev blev der ved fhv. møller Peder Schacks begravelse til frokost foruden »det

kolde bord med hjemmelavet pålæg og snaps» og så serveret boller i selleri¹⁷. Den gamle møller døde i 1909.

Det har åbenbart ikke været i alle sogne, man har kendt til sendning af madvarer. Man sendte ikke mad. Sådan beretter Johanne Munk fra Jerne. Hun fortæller: *»Der blev serveret frokost før ligfærden og efter blev der spist middag. Til frokost fik mændene de små sorte (punch). Senere også ved kaffen«¹².*

Da forsamlingshuset blev bygget, blev følget ofte indbudt der til. Ifølge Verner Bruhn, Et hus i Jerne, blev Jerne Forsamlingshus indviet den 1. december 1889 under navnet Jerne Forsamlingsbygning. Faciliteterne i forsamlingshusenes barndom

var mere beskedene, end der kendes til det i dag. Således kunne det ikke tages for givet, at der fandtes service. Om det var tilfældet i Jerne Forsamlingsbygning i 1899, ved jeg ikke, men i Gjesing Forsamlingshus, der blev indviet i 1908, forekom i hvert fald ikke gaffler og knive på forsamlingshusets inventarliste, for det fremgår af Niels J. Gregersens Gjesingerindringer i »Gjesing Dengang«, at i den periode en bydemand var i funktion i Gjesing, da bød han ind til gilde med nogenlunde følgende formulering: *»A sku hels o sej fra Marie o Jens P., om I vil væsgue o kom hen i Gjesing Forsamlingshus o tosdø o klok sejs o fo novd o spis, o om I så sjel vil ta skie o gaffel med..«*. Med eller uden ske og gaffel og andet spisegrej blev forsam-

Kisten med afdøde Jens Madsen Terkelsen bæres fra hans hjem i Tjæreborg, 1953. (B 1110, Knud Rasmussen. Eshjerg Byhistoriske Arkiv).

lingshusene et selvfølgeligt samlingssted for sognet. Følgelig blev det også naturligt at byde til mindesamvær med spisning - suppe, steg og is - eller et kaffebord, sådan som det er blevet almindeligt i dag, i hvert fald ude i landsognene. Dermed er trakeringen af begravelsesfølget i det store og hele flyttet uden for hjemmet, og så er det ikke længere nødvendigt at sende »seend«, »send« eller »fohn« til sørgehuset.

Udsyngning

Hvorfor der før i tiden er blevet gjort så meget ud af den skik, der kaldes udsyngning kan jeg i øjeblikket ikke gøre rede for, men jeg ved, at der i de gamle aftægtskontrakter blev pålagt den nye ejer af gården at lade forgængerens begravelse foregå efter egnens skik og brug, og han udsatte sig for folkesnak, om han ikke overholdt denne bestemmelse, især hvis han havde råd til at holde en »*gue begravelse*«, d.v.s. der måtte ikke spares, hvad mad og drikke angik.

Sådan udtrykker den gamle førstelærer i Grindsted, J. K. Nielsen, der var i embede fra 1887 til 1930, i en beretning om begravelsesskikke fra egnen³². I den samme beretning fortæller J. K. Nielsen også, at når han som degn var anmodet om at komme til stede (i hjemmet) for at synge den døde ud, måtte han ofte begynde med at synge, for at få folk til at skynde sig med spisningen. Men det var ingen let sag, skriver den gamle hæderkronede degn. Man havde åbenbart svært ved at slippe spisgrejet.

Sådan havde man det åbenbart også i Hostrup i Øse sogn. Den tidligere førstelærer i Hostrup Jørgen Bruun, hvis embedstid varede fra 1931 til 1970, har i et tillæg til spørgeskemaet beskrevet bl.a. følgende: »*Da højtideligheden i hjemmet godt kunne trække ud, var der sjældent angivet tid (tidspunkt) ved kirken. Der kunne godt gå flere timer efter tiden i hjemmet, inden følget ankom til kirken*«, fortæller Jørgen Bruun.

Men hvad var det, der foregik ved udsyngningerne i Grindsted og i Øse? Der måtte da være sket noget andet end blot dette at tage sig af det kulinariske? Taler er der ikke blevet holdt. J. K. Nielsen siger rent ud »*at taler ikke holdtes dengang*«, og Jørgen Bruun nævner intet om, at han eller en anden har talt. Der blev sunget et par salmer, og han bekendte troen og bad fadervor. Det samme har Grindsted-deggen sikkert også gjort. Der har været et led i udsyngningshøjtideligheden i begge de to sogne, som i dag ikke er så synlig, og det er afskeden med den døde, der før i tiden oftest lå i åben kiste ved udsyngningen. Grindsted-deggen skildrer, hvordan familien og andre nærtstående personer kom hen til den åbne kiste og omfattede den afdødes hænder, lagde kærtegnende bagsiden af højre hånd mod ligets kinder og tog dermed afsked. Var der småbørn, blev de løftet op for at røre ved ligets hånd eller kind. Dette var en skik, der ofte gav anledning til barnegråd. I Hostrup (Øse Sogn) var afskeden mere enkel. »*Når de nærmeste, naboer og venner havde passeret kisten og med et blik eller en håndbevægelse havde taget afsked med den døde, blev kistelåget lagt på og tilskruet af en søn eller nærtstående mandlig person*« fortæller Jørgen Bruun.

Disse to måder at tage afsked på, kan så give anledning til at nævne, hvordan der blev hilst, når man kom til en udsyngning eller begravelse i Bække. Det er John Kvist, der i sin bog om Bække sogn bemærker, at begravelsesfølget hilste den sørgende familie med: »*A ønsker dig glæde i din sorg*«.

For at vende tilbage til de to førstelæreres beretninger, så nævner J. K. Nielsen også, at det før hans tid var skik »*at fæste et såkaldt ligvers, forfattet af degnen*« på det tilskruede kistelåg. Når dette var sket, blev kisten båret ud og sat op i den bageste del af en arbejdsvogn, hvori der var lagt halm for at afbøde alt for store stød på den ubandede vej. Heste blev spændt for vognen, og én af de nærmeste slægtninge satte sig hos kuskens. J. K.

Nielsen fortæller videre: »Det gjaldt om at få den vogn af sted, thi hestene for den måtte ikke trave. De andre vogne kom nu efterhånden af sted. De måtte godt køre rask, hvilket også blev en nødvendighed, thi hele skaren skulle komme til kirkegården, hvor den blev modtaget med klokkeringning, der først hørte op, når ligkisten var sat på de to sorte skamlar udenfor æ stæet (kirkegårdsporten). Det var en hæder for den afdødes minde, at mange vogne befordrede ligfølget til kirkebyen, og der kunne være tale om vogntallet længe efter«.

Jørgen Bruun fortæller, at efter at den sidste salme var sunget i hjemmet, gik han ud til sin cykel og cyklede afsted til kirken. Hertil kom han så tidligt, at han kunne advisere ringeren.

De to her nævnte beretninger vedrørende udsyngning kan tidsmæssigt så nogenlunde afløse hinanden. I andre beretninger i samme tidsperioder fra andre sogne vil nok et og andet være genkendeligt i de to skildringer fra Grindsted og Hostrup i Øse sogn. Men det genkendelige vil nok fortage sig i beretninger angående udsyngning og henfølge fra tiden efter den sidste krig.

Som så meget andet vedrørende begravelsesskikke, er det heller ikke muligt at generalisere, når der er tale om udsyngning. Nogle steder omtales ikke, at der har været nogen form for spisning forbundet dermed. Søren Mulvad, Seem, omtaler udsyngning på følgende måde: »Ældste omtale (af udsyngning) jeg har kunnet spore er fra 1948, hvor udsyngningen foregik akkurat som i dag. Præst og degn møder i hjemmet sammen med de nærmeste naboer og familie, hvorpå der synges en salme (ikke noget bestemt) mens kisten bæres til vogns. Der læses eller tales ikke. Resten af følget venter ved indgangen til kirkegården, og går først ind, når ligvognen er kørt ind på kirkegården«. Søren Mulvad fortæller videre, at i dag er det sådan, at udsyngningen for det meste foregår fra sygehuskappellet i Ribe, men »hvor der findes en kørelo eller anden større port i en ejendom, forekommer det

fortsat, at man lader begravelsen foregå fra hjemmet«.

Også i dag kan udsyngning i Øse forekomme fra hjemmet, men oftest foregår udsyngningen fra et sygehuskapel eller et plejehjem, og som regel er det kirkesangeren eller bedemanden, der forestår udsyngningen ved at bede fadervor og synges for til en kort salme eller et salmevers. I hjemmet eller på plejehjemmet foregår det på den måde, at der synges en salme, en bøn bliver bedt eller der bliver læst en læsning. Den korte højtidelighed afsluttes med et salmevers. Hvis familien ønsker det, er præsten til stede ved udsyngningen.

Ligkister

Den nabohjælp, der tilflød sørgehuset, var ikke nedfældet i nogle lovparagraffer. Anderledes forholdt det sig, når ligkistesnedkeren og ligsynsmændene trådte inden for sørgehusets fire vægge.

I 1800-tallet var der nok ingen af de nærmeste til den døde, der tænkte på gamle lovforordninger som bestemte, hvornår et lig skulle jordes. Her skal blot nævnes en forordning af Chr. V i slutningen af 1600-tallet, der bestemte, at lig allersnarest skal i jorden. Hvis man i levende live ikke havde været af rang, skulle begravelsen fuldbyrdes i løbet af 8 dage. Blev dette tidsrum overskredet, vankede der dagbøder på 20 rigsdaler til de efterladte. Noget sådant blev sandsynligvis ikke en realitet for de fleste hjem i det forrige århundrede. Stod der ikke en kiste på loftet, var det blevet skik, at den lokale snedker eller håndværker indfandt sig hurtigst muligt efter dødsøjeblikket i hjemmet for at »tage mål« af den døde, så kisten kunne være færdig helst et par dage før begravelsen.

Langt tilbage i historien tænkte den jævne familie ikke på en ligkistesnedkers tilstedeværelse. I Arv og Eje, 1958, har Hakon Berg i en længere oplysende artikel med titlen, Den sorte kiste, bl.a. oplyst, at »I middelalderen blev menigmand jord-

fæstet i et hvidt klæde«. Det kunne godt være, at liget blev skærmet på en eller anden måde i den sorte jord. Det kunne være en muret grav eller en udhulet egestamme. Måske var det kun et par planke, der var stablet omkring den døde krop. Efter reformationen skete der en ændring også med hensyn til, hvorledes det ganske almindelige menneske kunne huse det forkrænkelige legeme til den yderste dag³³. Hakon Berg fortæller også, at før reformationen var en ligkiste forbeholdt den del af befolkningen, der var på samfundets allerhøjeste top, d.v.s. fyrsterne og stormændene. Nu ved reformationens gennembrud i årene efter 1536 blev det for menigmand muligt at erhverve sig en ligkiste. Kisten skulle også ifølge Hakon Berg signalere, hvad man havde været i det jordiske liv, hvilken status man havde. Noget sådant gav anledning til rigt forarbejdet udsmykning på og om kisten med beslag af guld og sølv, hvis man var »højt på strå«. Hvis man var kravlet lidt længere ned på rangstien, blev kisten smykket med noget mindre prangende udstyr som mørkt fløj, læder, messingbeslag, slægtsvåben og den slags ting. Det ganske almindelige menneske kunne ikke drømme om en så rigt udstyret kiste, men måtte nøjes med kunstige efterligninger. Om alt dette kan der læses i Hakon Bergs artikel. Her skal kun nævnes fra artiklen, at det var den sorte kiste, der blev nedsænket i den sorte jord ude på kirkegården. Den sorte kiste kendetegnede det ganske almindelige menneskes kiste for nogle menneskealdre siden. Det var sådanne kister snedkeren tog mål til, og det gjorde han ofte i Ribe Amt. Det fremgår af mange tilkendegivelser. Viggo Mikkelsen, Janderup fortæller, at da hans morfar døde i 1898, blev der sendt bud efter snedker Hans Jørgensen, V. Janderup. Han tog mål af afdøde og leverede så nogle dag efter en sortmalet kiste.

I Vorbasse oplyser Peter Jensen, at »konen som syede ligtøjet gik hen til »Hjuleren«, som skulle lave kisten og fik målene opgivet af ham»²⁴. Der var

også en gårdmand i sognet, der kunne være »ligkistefabrikant«. Peter Jensen er også i stand til at give nogle tekniske oplysninger om kisten. Den har også været sort. Den var tjæret, og før den blev tør, blev den overstrøet med grov kulstøv. Og så følger han til: »En stribe eller to blev ikke tjæret med det samme, så bagefter kunne de blive ved med at være blanke. Der kunne sættes rosetter eller enlehoveder på. De var i svag relief og vistnok af pap«. Mon ikke denne form for udsmykning måtte betragtes som en meget svag afglans af adelens pragtsmykkede kister«. J. K. Nielsen i Grindsted har den tilføjelse til den malede sorte kiste, at den var forsynet med rebhanke. Johanne Ane Munk, Jerne, giver den oplysning, »at der blev købt brædder og så lod man en håndværker lave kisten»¹².

Fremskaffelse af det nødvendige træ til forarbejdning af kisten kunne godt give problemer. Ganske vist var man sine steder så fremsynet, at der i tide var fremskaffet træ, der lå på loftet. Poul Andersen, der boede i Aastrup i Glejbjerg Sogn, oplyser i sin dagbog, at han den 9. juni 1865 var i Ribe for at købe tylt norske brædder til ligkisten til 3 mk pr. stk. Snedkeren kunne også have brædder på lager. Kom døden uforudset, kunne snedkeren komme i vanskeligheder, hvis han ikke havde noget passende træ liggende. I en sådan situation var en snedker engang i Hunderup, for T. Tobiassen Kragelund har følgende at fortælle: »En gang stod snedkeren og lavede en ny vognkasse. - I en fart blev bundbrættet og sidefjælene skilt ad for at laves til en ligkiste«. - »Ja saaaen ka et go«, saaa æ snedker. - »Mads Pæjsens Vuenkas bløw te en ligkist»²². T. Tobiassen Kragelund gør opmærksom på, at i det skovfattige Vestjylland skulle træet hentes enten i Østjylland eller det skulle købes på en strandingsauktion, men hedeegnene kunne være vanskeligere stillet. J. K. Nielsen i Grindsted fortæller, at der har være tider i Grindsted og Grene, hvor man ikke kunne være sikker på at få en ligkiste af træ og måtte tage til takke med en halmkiste.

Som eksempel nævner den gamle degn begravelsen af en navngivet ung pige omkring 1840. Ved den lejlighed benyttedes en halmkiste, »der stod i gården«. Når der stod en halmkiste parat, skyldtes det sandsynligvis, at det ifølge T. Tobiassen Kragelund tog mere end otte dage at færdiggøre en halmkiste.

Hakon Berg omtaler i artiklen om den sorte kiste et sted, at det i det 18. århundrede var »almindeligt, at bønder og borgere havde en kiste stående«. Hvor almindeligt det har været i Ribe Amt, tør jeg ikke sige noget om, men at det har været tilfældet sine steder er hævet over enhver tvivl. I L. J. Jepsens og Harald Nielsens bog om Starup sogn hedder det på side 165: »De fleste ældre folk havde deres ligkiste stående på loftet«, og Jørgen Bruun, Hostrup i Øse sogn, fortæller, at han har hørt om at gamle Kubels far, adskillige år før sin død havde lavet sin kiste.

Muligvis har det andre steder i amtet været tradition, at der oppe på gårdens loft stod en ligkiste? Hakon Berg har i sin artikel en bemærkning om, at investering i en kiste ikke behøvede at være spild. Fra Fyn og Jylland kendes eksempler på, at der blev opbevaret korn eller endog sulevare i den kiste, som ellers ville have stået så sært uudnyttet hen på loftet. Jeg venter på, om der inden for amtets grænser skulle være en eller anden, der kan nikke genkendende til ovennævnte bemærkning?

Hvornår ophørte den lokale snedker at være »ligkistefabrikant«? I Vorbasse har man et bud på, at det skete engang i 1890'erne, for da påtog en snedker sig at have kister på lager. Fra Malt lyder det, at i 1914 kunne der købes kister³⁴. I arkivet i Sønderho ligger der en regning fra snedker A. I. Holdt til en kaptajn dateret 1. oktober 1896. På regningen bliver der bl.a. annonceret med: »Lager af færdige ligkister. Tangmadrasser. Fjedermadrasser«.

Fra omkring 1800 bliver det sjældnere og sjældnere, at den lokale snedker indfinder sig i sørgesuset med sin målestok. Efterhånden bliver målene

standardiseret, og i dag er ligkisteproduktionen blevet centraliseret. Et begravelsesfirma i Esbjerg oplyser, at i 1994 findes ca. 18 ligkistefabrikker i Danmark, deraf ligger 90% af produktionen hos 8-10 fabrikker. Samme kilde kan fortælle, at det i dag er meget få, der ønsker en sort kiste, og at egetrækister er en sjældenhed. Hovedsagelig på grund af lokale bestemmelser, der må tage hensyn til kirkegårdens jordbundsforhold.

Ifølge Hakon Berg blev den sorte kiste brugt til omkring 1. verdenskrig. Efter denne blev den hvide kiste mere og mere almindelig, så den i dag har vundet afgørende indpas i alle befolkningslag.

Ligsynsmænd

I 1832 bestemte Frederik VI, at der skulle foreligge dødsattest inden et lig blev jordet.

Begrundelsen for forordningen var at forhindre skindødes begravelse. I København og i købstæderne skulle et ligsyn foretages af en læge, og det var ham, der skrev dødsattesten. Men ude i landdistrikterne kunne afstanden være stor til den nærmeste læge, hvilket var motiveringen for udnævnelse af ligsynsmænd. Udnævnelsen skulle foretages af amtmanden på en indstilling fra politimesteren. Det var gode og oplyste mænd, der var kvalificerede til en indstilling. I første omgang kom skolelærere, sognefogeder og fattigforstandere i betragtning, men »andre pålidelige mænd, som dertil ere at formå«, kunne bringes i forslag. Ligsynsmændene fik ingen uddannelse, men skulle rette sig efter anvisninger, der var nedfældet i en vejledning. To ligsynsmænd skulle foretage ligsynet, og dette måtte ikke foretages før, der var forløbet tre dage efter døden. Hvervet var lønnet. En læge kunne oprindelig »nyde 40 skillinger sølv« for et ligsyn og udstedelse af en dødsattest. Ligsynsmændene fik samme betaling, men da de var to om arbejdet, blev der 20 skillinger til hver. Der blev taget hensyn til den økonomiske formåen.

Dødsattest, udstedt af Ligsynsmand.

Fulde Naam: *Karen Mari Sørensdatter*
 Alder (o: fulgte Aar; for børn under 1 Aar: Måneder eller Uger): *67*
~~Ugift~~; gift; ~~Entenmand~~; ~~Enke~~.
 Egen eller ~~forældres~~ Stilling og Næringsvei: *Huømmand Svend Erik Sørensen*
 Bopæl: *Kringelboermark* Sogn, *Ugilt* By, *Høne* Herred.
 Dødssted: *Sammesteds*
 Dødsdag: *4/10/87*
 Formodet Dødsaarag: *Alkoholisme og vaghe*

Svar paa Spørgsmaal med Hensyn til Dødsstegnene:

- 1) Er der Liglugt tilstedel? *Ja*
- 2) Er der Dødsstøvhed? *Ja*
- 3) Er de Dine bruxine? *Ja*
- 4) Er der Ligpletter? *Ja*
- 5) Er der grøn Farvning af Underlivet? *Ja*
- 6) Er der Tegn paa videre fremskreden Forraadnelse? *Ja*

Kringelboermark den *10* / *10* 18*87*

Åter 1887 den 10 October have vi underskrevne
 -Ligsynsmænd for Ugilt -herred' dødtrol d'ist
 selv signet Liget af Karen Mari Sørensdatter
 og fundne sikre og umisbrændelige Tegn
 paa virkelig d'et. l'ist'ede

N. A. Christensen
 Adestener

Ligsynsmand.

C. Hævis Jensen

Ligsynsmand.

ver: b oin.

Nr. 11. Det bemærkes, at Strøgen skal flutte ved en frivillig Erklæring hedslynde: Underskrevne erklære hermed, at vi ikke
 have fjernet Liget af N. N. og fundet færd og ulovlige omkomne Tegn paa virkelig Død tilføje, nemlig:

Nogle skulle kun betale halv pris. Det skete, hvis den døde enten var: »*Husmand, Inderste (landarbejder), Haandværkssvend, Daglejer, Tienesteryende eller hørte til en anden Stilling, der ikke kan ansees fordelagtigere, ligesom og al Betaling bortfalder, hvor Fattigvæsenet skal besørge Begravelsen*«. Af kopien af en dødsattest på side 197, som to ligsynsmænd har udstedt i 1887, fremgår hvilke dødstegn, ligsynsmændene skulle iagttage.

I Frederik V's forordning står der ikke noget om, at ligsynsmændene skulle beværtes. Det er dog sket i de fleste tilfælde, hvor de har udført deres opgave. Fra Oksbøl forlyder det fra Villiam Christensen: »*Ligsynsmændene blev altid trakteret med noget, om ikke andet så med Krums (en slags kage) og dertil en dram*«. I Janderup vankede der også puncher og brød¹³. Ligsynsmændene fik »*antagelig 35 øre for deres ulejlighed*«, mener tækkemand Hans Peder Nielsen. I Alslev blev en ligsynsmand honoreret med 33 øre for udført arbejde¹⁷. Om der i Alslev er blevet budt på dram og brød, melder historien ikke noget om. Men det var tilfældet i Hunderup omkring 1800-tallet. T. Tobiassen Kragelund tilføjer i en af sine beretninger fra dette sogn: »*For ligsynsmændene var synet nærmest en festdag, da der blev skænket mange puncher og udtalt mange gode ord om den bortgangne. Der kunne jo siges ikke så lidt om folk i alle aldre, og jo flere puncher, des mere var der at sige*«. Om der har hersket tavshed i Øse, medens ligsynsmændene blev trakteret, siger besvarelsen fra sognearkivet ikke noget om. I Gredstedbro/Jernved siger en besvarelse fra over for en traktering, medens fire andre spørgeskemaer ud fra samme spørgsmål om traktering af mad og drikke sætter et spørgsmålstegn eller undlader at svare. Fra Vorbasse fortælles det bl.a., hvorledes ligsynsmændene kunne konstatere, at døden var indtrådt »*ved at vende liget om for at se efter, om der fandtes gule pletter*«. Om ligsynsmændene fik nogen betaling for arbejdet har Peter Jensen intet kendskab til. Ej heller, hvad

traktementet lød på. Han føjer dog til: »*Måske har de fået en bid brød og en dram*«²⁴. I Holsted oplyser Theodor Korsager, at ligsynet blev tilkaldt efter tre dages forløb, og at Holsted rådede over fire ligsynsmænd, to i det sydlige og to i den nordre del af sognet. Iøvrigt mener Korsager, at ligsynsmænd helst skulle være »*gårdmænd*«²⁵.

Ane Johanne Munk i Jerne, ved ikke noget om, hvornår ligsynet er blevet overtaget af lægerne¹². Fra andre meddelere i amtet gives forskellige bud på årstallet for overdragelsen. I Øse siger en kilde 1938. I Oksbøl er et af svarene ca. 1932. Det samme årstal nævner man i Tistrup. I Varde anbringes et ca. foran 1932. Det kan ikke udelukkes, at den sidste ligsynsmand på et tidligere tidspunkt i andre sogne er blevet overflødig. I Janderup Lokalhistoriske Arkiv er man i besiddelse af navnene på ligsynsmænd fra 1882 til 1926. Dertil kan føjes et navn mere, idet tækkemand Hans Peter Nielsen oplyser, at han selv har været ligsynsmand¹³.

Selv om det forholdt sig sådan, at ligsynsmændenes kompetence havde sin begrænsning bl.a. overfor dødsfald, der skyldtes alvorlige epidemiske sygdomme og dødfødte børn, så havde de deres eget værd, som følgende kan give indtryk af.

Det er Tage Sørensen, der gengiver en historie om den gamle sognefoged i Jerne, Chresten Pedersen og gårdejer Peder Gyde Pedersen. Søren Månø, Ølgod, der i årene fra 1951 til 1954 var ansat i Brugsforeningen Frem i Nørrebrogade, Boldesager, er kilden til historien. Tage Sørensen fortæller, at der var en bæk i brugsforeningen, og på den sad der en dag sognefogeden Chr. Pedersen og Peder Gyde Pedersen. De kom til at diskutere »*hvem der havde mest at skulle have sagt*«. *Sognefogeden hævdede: »A hård nu mejest aa sej, Peder, fo a æ betjent, o når a sejer, at du æ anholdt, så æ do kat'me anholdt*«. *Peder Gyde Pedersen svarede: - »Nå, Chresten, der tar du nu fejl, du glemmer, at a æ ligsynsmand, o når a sejer, te du æ dø, så æ du kname dø, Chresten*«³⁶.

Følget - ligvognen

Det kunne ikke undgås, at man dæmpede sig, så længe, der var lig i huset, skrev Holger Øllgaard i meddelelsen til Nationalmuseets Etnologiske Afdeling i 1959. Han skrev også: *»Skolebørn gik stille forbi de blændede vinduer. Ingen sang eller fløjtede«. Videre hedder det: »De nærmeste naboer holdt så vidt muligt ikke gilde i den tid, der lå lig. Det var lidt pinligt om et dødsfald skulle indtræffe i nabolaget, når der var bedt til bryllup«.*

Det var sikkert ikke alle steder, der blev taget hensyn til sørgehusets stilhed. B. M. Lauridsen fra Hostrup skriver: *»Da min bedstefar døde, var han på aftægt i sin gamle gård, der var solgt til fremmede. (Nu) skulle der være barnedåb i gården, medens han lå lig. Man spurgte min far, om vi havde noget imod, der blev danset til barselsgildet, og da det blev benægtet, dansede de i gården, hvor liget stod i aftægts huset«³⁷.*

Ved sommertide kunne det hænde, at udsyngningen foregik ude i haven. Før omtalte Poul Andersen, der i mange år havde en gård i Åstrup sogn, skildrer i sin dagbog søsteren, Mette Bjorholms, begravelse.

Søsteren døde i Kolding den 25. august 1886, men skulle begraves i Aastrup, og udsyngningen skulle foregå fra Poul Andersens gård. Da kisten ankom, var den *»behængt med 26 krans«*. Forberedelseme til begravelsen havde været omfattende. Poul Andersen fortæller, at der var blevet slaget to får, og der blev bagt til begravelsen. Der havde været folk at se til liget, så låget på kisten havde været taget af om dagen. Om natten var alle kransene lagt ud på græsplænen, medens de om dagen var taget ind. *»I alt havde der været 27 krans af levende blomster og 1 med voxblomster, og så er der en thuja i en potte til at plante på graven«*, fortælles der. Poul Andersen fortæller videre: *»Vi*

M. Jakobsens bære i haven, 1936. (Foto i Janderup Lokalhistoriske Arkiv).

gjorde rent i haven, og kvindfolkene havde travlt med forberedelserne til begravelsen i morgen. I eftermiddag tog vi afsked med den afdødes jordiske levninger. Vi sang salmen, *Under dine vingers skygge, hvorefter Hansen holdt en bøn og bad fader vor, og så skruedes låget til, og Koldingkransen lagdes på kisten*«. Et usædvanligt stort ligfølge var mødt op den næste dag til begravelsen. »Kisten stod nu ude i haven under de store kastanietræer«, beretter Poul Andersen videre, »hvis stammer var omviklet med grønt og blomster. Der kom en mængde krans, som ophængtes på træerne på begge sider af kisten. Gartner Andreas Tolstrup, som nylig er hjemkommen fra et 2¹/₂ årigt ophold i London, var til stede og anbragte kransene og pynkede lidt derude. Hansen holdt en tale ved kisten i haven«. Til slut havde man sunget salmen: »Tænk når engang«. I alt havde der været 32 vogne i ligfølget«. Det blev bemærket, hvor mange vogne,

der var med i ligfølget. Også da hestekøretøjet blev afløst af biler. I et referat, sandsynligvis i Vestkysten, af en stor jordefærd i Rousthøje, 1931, bemærkes det, at der i ligtoget blev talt op mod 30 biler.

Omkring 1989 havde jeg en samtale med Niels Thuesen i Hjerting, der i nogle år har været menighedsrådsformand i Guldager. Thuesen oplyste bl.a. at da hans fader døde i 1938 lå han lig hjemme, og han blev kørt til Guldager Kirke i hestevogn. Da Thuesens moder døde i 1970 på Centralsygehuset, blev hun kørt i bil til Guldager Kirke og blev sat ind i kirken. I samtalen fortalte Thuesen også, at det har været skik, at følget også kørte i hestevogne. Havde man ingen vogn eller hest selv, kørte man med gårdmændene, og man kørte »sønden om kirken«. Hestene blev staldet op i forsamlingshusets stald i Guldager så længe følget var i kirken og på kirkegården. Inden afgang fra hjemmet blev der budt på kaffe, men om der også blev til-

Begravelsesfølget ved P. Lindegdrds jordefærd, 1. juni 1923. (Foto i Grimstrup Sognearkiv).

Den gamle ligbåre på kirkeloftet i Aastrup (Foto i Aastrup Sognearkiv).

budt en lille drink, var Thuesen noget usikker overfor.

I nabosognet Hostrup var »ligvognen« en almindelig stiv arbejdsvogn³⁷. Der var halm i bunden af vognen for at tage af for uventede stød. I samme beretning oplyses også: »Man fulgte til dels gående og til dels kørende. Kvinderne og de gamle fik først plads i vognene. Næst efter kisten gik eller kørte de nærmest pårørende og familie«.

I Andreas Nørgaards bog om Seem Sogns Hjemstavns historie er der på side 95 følgende beskrivelse af ligfølget, der kørte til kirkegården: »Forrest ligvognen og derefter den nærmeste familie, alle i hestekøretøj; det var jo før bilernes tid. Der måtte ikke gerne holdes stille i en ligskare,

som kunne tælle op til tyve vogne eller mere. Dengang var det ikke skik, at liget kom i kirken, men det blev ført lige til graven, og på hjemvejen skulle ligvognen køre efter følget«. Gårdejer Niels Møller i Kragelund, Hunderup sogn, fortæller i sin beretning vedrørende begravelsesskikke, at ligvognen var en almindelig kassevogn trukket af ejendommens eget hestespand. Også Niels Møller har en bemærkning om kørselen til kirkegården: »Under kørselen blev det nøje iagttaget, om der blev skår (d.v.s. ophold et sted) i skaren, da det varslede, at der snart ville komme en ligskare igen«.

Fra Vester Vedsted fortæller Mary Sørensen, at det i hendes barndom i begyndelsen af dette århundrede var skik, at følget fik kaffe i hjemmet inden begravelsen, og hun omtaler også, at det var hendes farfar på 73 år, der selv ville køre sin søn til kirken. Det var i 1928. Ligvognen var en pyntet arbejdsvogn forspændt gårdens egne heste. I Hviding har man ifølge melding fra Laurids Nygaard Nielsen, Hviding Sognearkiv, haft en ligvogn, der var overdækket og med høj kuskebuk. Desværre er den blevet ophugget i 1944-45, og der eksisterer vist ikke noget billede af den.

På et tidspunkt blev den hestetrukne ligvogn erstattet af den motordrevne rustvogn. Dette tidspunkt var forskelligt fra sogn til sogn.

Lokalhistorisk arkiv fra Øse ved Johannes Madsen har sendt en beretning om begravelse i sognet i 1925 i november måned, hvor et pludseligt vejrskifte med storm, frost og snefygning skabte store problemer for det store ligfølge, der var samlet i den gård, hvor udsyngningen skulle foregå. »Køretøjet (en bil), der skulle bringe kisten til kirken, meldte afbud da sneen havde lukket vejene«. Sådan lyder ordene fra Johannes Madsens skilddring. Og den kan bl.a. sige noget om, at i 1925 var det muligt at bestille en motordreven ligvogn i Øse.

Langt tilbage i tiden kunne det ske, at kisten blev båret selv over lange afstande siges der, og så

▲ Denne vogn som almindeligvis blev benyttet som stadsvogn, blev også anvendt som ligvogn. Blot tog man sæderne ud. Vognen var i brug som ligvogn indtil 1965. I dag er vognen skænket til "Fonden gamle Sønderho". (Foto i Sønderho-arkivet).

Buick rustvogn fra begravelsesfirmaet C. Bjerregård. Vognen blev benyttet 1937-1951. (B 13175. Eshjerg Byhistoriske Arkiv) ▼

blev hvilepauser for bærerne benyttet til et styrkelsens bæger, siges der også. Fra omkring århundredskiftet er der oplysninger om, at inden for en kort afstand mellem sørgehuset og kirken blev kirkens ligbærer anvendt. Viggo Mikkelsen i Janderup fortæller, at da Morten Jakobsen i Janderup døde i 1889 blev han båret hjemme fra gården Vesterled 85 til kirken. Det var en strækning på ca. 2 km. På den strækning var den nyindviede fane fra afholdsforeningen i spidsen for ligtoget³⁸. Fra Hostrup forlyder det: »Liget blev båret af 6 mand, hvis der ikke var stor afstand til kirken«³⁷. En anden erindring fra Marie Jensen, Askov, fortæller, at hun husker en sognets mand, der kunne glæde med violinspil, blev båret til kirke med hornmusik foran kisten - han boede lige over for kirken. Erindrungen er fra 1921³⁴.

Om strøning af blomster eller gran på begravelse-

sesdagen foran de huse, som ligfølget passerede på vej til kirke, kan der generelt siges, at det har været almindeligt, men i dag er strøningen sjældnere. Men det kan ske. Således i Vester Vedsted. Mary Sørensen skriver ud fra spørgeskemaets spørgsmål om strøning af blomster eller lignende: »Der er strøning ud for de fleste private hjem, der har kendt afdøde. I min barndom strøede vi på vejen, nu er det kun i indkørslen«. Fra en erindring fra en begravelse i 1889 husker Peter Jensen Terp, Vorbasse, at der foran ligtoget gik nogle småpiger og strøede blomster og grønt. Liget blev kørt, og følget gik. Pigerne som strøede havde deres kurve ombundet med sort tøj²⁴.

Hvis man skal nævne noget andet, hvor man kan iagttage en nedtrapning af begravelseskikke, må det være ærbødigheden over for den døde i ligtoget. Fra mine egne barndomsdage i Grindsted kan

Der er strøet blomster på vejen som en sidste hilsen fra naboerne ved en begravelse i i Sdr. Hygom. (Foto Mogens Juhl).

I Hviding blev selvmordere ikke ført ind gennem kirkelågen, men de blev båret over det udhuggede kors i kirkediget (til venstre i billedet). (Foto Mogens Juhl).

jeg huske, at de ældre løftede hatten og stod stille, medens ligtoget passerede. Også bilerne holdt stille. Noget lignende sker vel også i dag, men ikke så ofte, og i hvert fald ikke i byerne.

I den lokalhistoriske bog om Fåborg sogn, der er samlet af Kristian Kristensen i Agerbæk, står der på side 326 bl.a.: »Ved kirken sattes kisten først på et par små bænke uden for ligporten, indtil præsten kom til stede. Derfra førtes den (kisten) lige til graven. Hverken den døde eller følget kom i kirken«. Noget lignende var også tilfældet i andre egne af amtet. Derom i en efterfølgende artikel.

Noter:

1. A. M. Futtrup. Begravelseskikke i Ribe Amt, i Fra Ribe Amt 1992, side 422-438.
2. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 15.001 Ølgod.
3. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 15.449 Jerne.
4. L. S. Jepsen. Fra Starup Sogn.
5. John Kvist. Bække Sogn.
6. Meddelt af Johanne Haunstrup.
7. Indberetning fra Øse.
8. Jørgen Bruun. Kildedsted.
9. P. G. Lindhardt. Begravelsesritualets historie.
10. Troels Lund Op. Cit., s. 56.
11. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 10764.
12. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 15.359, Jerne.
13. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 13.128.
14. Budstikken, 1959.
15. Niels Frederiksen. Sønderho - en by i vadehavet.
16. Meddelt af Laurids Nygaard Nielsen
17. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 22.061.
18. Danske lov og kirkeritual af 1685.
19. Dansk Bondeliv 1, tredje udgave, side 405.
20. Erik Aalbæk Jensen. Livet på øerne. Langs Jyllands vestkyst, side 185.
21. Mågen 1956.
22. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 10.764, Hunderup
23. Andreas Nørgaard Pedersen. Træk af Seem Sogns Hjemstavshistorie, side 95.
24. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 15.744, Vorbasse.
25. Troels Lund Op. Cit., side 57.
26. Bendt Gammeltoft Hansen. Hilsen fra håndklokkerne. Århus Stift 26. årgang, 1988, side 97-103.
27. Indsendt af Mogens Juhl.
28. Kristian Kristensen. Fåborg sogn, side 326.
29. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 5.955.
30. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 30.553.
31. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 13.092.
32. J. K. Nielsen. Beretning om begravelseskikke fra Grindstedegn. Opbeveret i Grindsted Lokalhistoriske Arkiv.
33. Hakob Berg. Op Cit., side 5.
34. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 12.033, Malt.
35. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 27.525
36. Tage Sørensen. Esbjerg indtil 1989, side 321.
37. Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser 13.467, Hostrup (ved Esbjerg).
38. Janderup og Billum sogne, bd. 2, side 327.

Anders Munk Futtrup, f. 1921, pastor emeritus, Højvangs Parkvej 27, 6700 Esbjerg, tlf. 75 12 02 21.

Fiskerne vil ikke sidde på skolebænken

Af Claus Jensen

Det har altid skortet på undervisningstilbud til fiskere og andre grupper i fiskerisektoren. Under indtryk af den almindelige oplysningsbølge under den anden verdenskrig, var man i fiskeriet særlig opmærksom på dette problem, der givet har haft indflydelse på fiskeriets udviklingsmuligheder, og fiskernes muligheder for at påvirke samfundslivet. Man havde bemærket sig, at der i Danmarks fiskeriby nummer et ikke sad en eneste fisker i det 25-mand store Esbjerg Byråd, og det var faktisk en af grundene til, at Danmarks Fiskerhøjskole blev oprettet den 3. november 1946 i Esbjerg under stor festivitas. Men Danmarks Fiskerhøjskole blev ingen succes og fik kun kort levetid, fordi kursisterne udeblev. Det var ellers fiskernes to egne hovedorganisationer, der havde arbejdet hårdt på at få højskolen oprettet. Denne artikel behandler først og fremmest den politiske proces omkring skolens oprettelse, men også tiden i Esbjerg indtil Danmarks Fiskerhøjskole i 1955 flyttede til Middelfart. Højskolen lukkede endeligt i 1964 uden nogensinde at have fået den betydning for fiskeriet og fiskernes sociale højnelse, som initiativtagerne havde håbet på.

I Fiskeriministeriets arkiv findes materialet fra det kommissionsarbejde, der førte til højskolens oprettelse. Kildematerialet er naturligvis en vigtig kilde til højskolens historie, men det er også et godt materiale til at illustrere forskellige sider af den rolle, som organisationer spiller i det moderne samfund. Netop organisationernes rolle i det politiske liv har været et vigtigt emne for både den politologiske og historiske forskning i de sidste 15 til

20 år. Det var også, dog mere beskedent naturligvis, emnet for mit speciale. Denne artikel er et slags biprodukt af dette arbejde.

Uddannelseskommissionen nedsættes

Flere af de centrale folk i fiskeriorganisationerne og i administrationen havde en klar opfattelse af, at fiskernes sociale og politiske højnelse skulle ske gennem en bedre uddannelse. Ved Esbjerg Fiskeriforenings 50 års jubilæum i 1942, talte formanden for Vestjysk Fiskeriforening Claus Sørensen for, at man lavede en uddannelse for fiskere¹. Sagen fulgtes siden op af havbiologen, professor, dr.phil. Martin Knudsen i dagspressen, hvor han varmt støttede ideen. Men allerede inden man havde gjort sig konkrete tanker om indholdet af uddannelsen, opstod der uenighed om, hvor skolen skulle ligge. Dansk Fiskeriforening, der havde sit hovedkontor i Københavns centrum, og landets førende havbiologer mente, at skolen skulle ligge i Charlottenlund i tilknytning til Dansk Biologisk Station, mens Vestjysk Fiskeriforening fandt, at den skulle placeres i Esbjerg. Fiskeridirektoratet² greb ind i striden og foreslog, næsten som man kunne forvente det, at der skulle nedsættes en kommission, der kunne behandle sagen. Denne tanke fik fuldstændig tilslutning i organisationerne, blandt andet på Dansk Fiskeriforenings generalforsamling.

Der skete imidlertid ikke noget. I et brev af den 17. november 1942 skrev Dansk Fiskeriforenings formand M. C. Jensen: "*kan det passe, at ministeriet ikke vil være fiskerne behjælpelig med at få*

Vestjyllands store entreprenør, vestkystens høvding som Claus Sørensen blev kaldt i samtiden, var fra 1936-43 formand for Vestjysk Fiskeriforening. Hans tale ved Esbjerg Fiskeriforenings 50 års jubilæum, var den egentlige anledning til, at man nedsatte uddannelseskommissionen, der skulle komme med forslag til en uddannelse for fiskere. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

denne vigtige sag på plads"³. Efter M. C. Jensens opfordring til Fiskeridirektoratet, gik det relativt stærkt, og der blev af Fiskeridirektoratet nedsat en kommission. Kommissoriet fik følgende ordlyd: "undersøge og stille forslag om hvilke foranstaltninger der fra statens side kan iværksættes for at skaffe unge fiskere en videregående undervisning, der kan være til støtte for fiskerierhvervet og i det hele taget bidrage til almindelig dygtiggørelse af erhvervets udøvere." Af arkivmaterialet kan man

ikke se, hvem der har haft indflydelse på udformningen af kommissoriet, men selve formuleringen tyder på, at Fiskeridirektoratet selv har forestået den. Kommissionens sammensætning tyder på det samme, for medlemmer blev fiskeridirektør Trolle Thomsen (formand), kontorchef Dinesen (Fiskeridirektoratet), professor Martin Knudsen (Kommissionen for Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser), direktør, dr.phil. H. Blegvad (Dansk Biologisk Station), der alle fire havde tilknytning til Fiskeridirektoratet, højskoleforstander Poul Hansen (Arbejderhøjskolen i Esbjerg), konsulent Johs. Novrup (Undervisningsministeriet), fungerende kontorchef Ulrik Andersen (Finansministeriet), M. C. Jensen, rigsdagsmand og bestyrelsesmedlem i Dansk Fiskeriforening Severin Hansen, Claus Sørensen, Esbjerg Fiskeriforenings formand Laur. Thygesen, fuldmægtig E. Thiel (sekretær, Danmarks Hypotekbank).

Højskole eller undervisningsanstalt

Kommissionens første møde afholdtes den 14. og 15. januar 1943. Mødet demonstrerede stor uenighed mellem organisationernes repræsentanter og særlig professor Martin Knudsen, omkring målet med et eventuelt uddannelsesinitiativ. Sidstnævnte fandt, at det ikke skulle være "en folkehøjskole, men en undervisningsanstalt"⁴, der skulle uddanne fiskerikonsulenter. Han havde tænkt på en slags pendant til uddannelserne på Landbohøjskolen. M. C. Jensen og Claus Sørensen havde imidlertid tænkt sig noget andet. De ville have en folkehøjskole. Claus Sørensen sagde, "fiskerne vil ikke sidde på skolebænken. Det grundlæggende må være de praktiske fag. Regning, engelsk, tysk og naturhistorie må puttes ind i mellem." Et lignende synspunkt gav Severin Hansen udtryk for. Direktør Blegvad, som havde et godt personligt kendskab til fiskerne rundt i landet fra sine foredragstuméer, nævnte den første fiskerhøjskole⁵, "magister Otterstrøms højskole i Snoghøj, man kan tydeligt

mærke, når man besøger steder, hvor der er fiskere, som har gået der."

Undervisningsministeriets repræsentant konsulent Novrup nævnte, at den nye form for aftenskole og ungdomskole undervisning kunne anvendes som model for almen undervisning af fiskere. Dansk fiskeris talsmand for folkeoplysning, Severin Hansen havde allerede planer om aftenskoler for fiskere og ventede sig meget heraf. Højskoleforstander Poul Hansen så den næsten klassiske konflikt mellem højskolefolket og universitetsfolket og sagde, *"for det praktiske skolefolk tegner billedet sig anderledes end for professor Knudsen og dr. Blegvad"...."det vigtigste ved en sådan skole må være den menneskelige side og det, at fiskerne gennem undervisning i højere grad vil glide ind som en del af det danske folk, idet fiskerne i øjeblikket på grund af deres arbejde indtager en ret speciel position i samfundet. Man kunne kalde den side af undervisningen for borgerskabslære."* Kommissionens første møde skulle også give plads for en lille duel mellem de to konkurrerende organisationsformænd, da Claus Sørensen foreslog et skoleskib, fordi *"når Snoghøj Højskole gik ned, var det fordi der manglede noget praktisk ved siden af til at lokke fiskerne."* Hertil replicerede M. C. Jensen, *"når Snoghøj gik ned skyldes det mangel på tilslutning ikke mangel på praktisk og faglig undervisning."* En bemærkning, som også fremover kom til at holde stik.

Et helt særligt spørgsmål var finansieringen. Både højskole og aftenskole kunne naturligvis støttes gennem de almindelige regler herom. Men alle andre undervisningsformer ville kræve særlige bevilninger, og det fik Finansministeriets repræsentant Ulrik Andersen til at advare mod sådanne initiativer, idet han dog på andendagen trak lidt i land igen. Det havde også fået den ellers så besindige kontorchef Dinesen til at fastslå, at *"når staten kan afse flere millioner til Landbohøjskole så må de også kunne afse midler til fiskerne."* Man beslutte-

Højskoleforstander Poul Hansen fra Arbejderhøjskolen i Eshjerg blev medlem af kommissionen. Han mente, at fiskerne skulle undervises i borgerskabslære. (Foto: Eshjerg Byhistoriske Arkiv)

de at nedsætte et mindre udvalg bestående af Dinesen, Poul Hansen, Severin Hansen, Martin Knudsen, Novrup og Claus Sørensen. Fra det mindre arbejdsudvalg eksisterer der ingen referater. Kommissionen barslede senere med en betænkning, der helt tydeligt afspejlede den uenighed, der var mellem kommissionens medlemmer.

Betænkningen⁶ blev på grund af uenigheden en tretrinshaket, hvor man foreslog, at der for det første oprettedes ungdoms- og aftenskoler for fi-

skere med udgangspunkt i de lokale fiskeriforeninger. For det andet, at der skulle oprettes en folkehøjskole for unge fiskere. Man var ikke blevet enig om beliggenheden, der jo havde været den egentlige årsag til, at kommissionen blev nedsat, og beslutningen var heller ikke blevet lettere af, at mange kommuner og erhvervsråd rundt om forsøgte at lokke skolen til netop deres by. For eksempel slog Kolding Erhvervsråd på den centrale beliggenhed, og at *"byen vil stille en grund til rådighed med smuk udsigt over fjorden."*⁷

Man havde ellers lavet et særligt underudvalg, der skulle tage sig af det vanskelige spørgsmål omkring skolens beliggenhed⁸. Det var Dinesen og Severin Hansen, der var blevet pålagt hvervet med at lave en prioritering mellem alle tilbudene. Det blev besluttet, at man ville koncentrere sig om byerne Esbjerg, Fredericia og Århus, som blev besøgt og forholdene grundigt undersøgt. Af disse tre blev Århus og Esbjerg udvalgt som særligt egnede, og derved blev det, for kommissionen kunne stadig ikke nå til enighed, og man måtte i betænkningen foreslå begge lokaliteter. For både aftenskole- og højskole-delen gjorde man i betænkningen opmærksom på, at det videre initiativ burde komme fra fiskeriforeningerne selv. Forslagene begrundedes i øvrigt med, at der i *"Esbjergs 25-mand store byråd ikke var een fisker"*⁹. Der var også enighed om, at undervisningen ikke måtte konkurrere med undervisningen på navigationsskolerne med henblik på at få fiskeskipper- og sætteskipperbeviset.

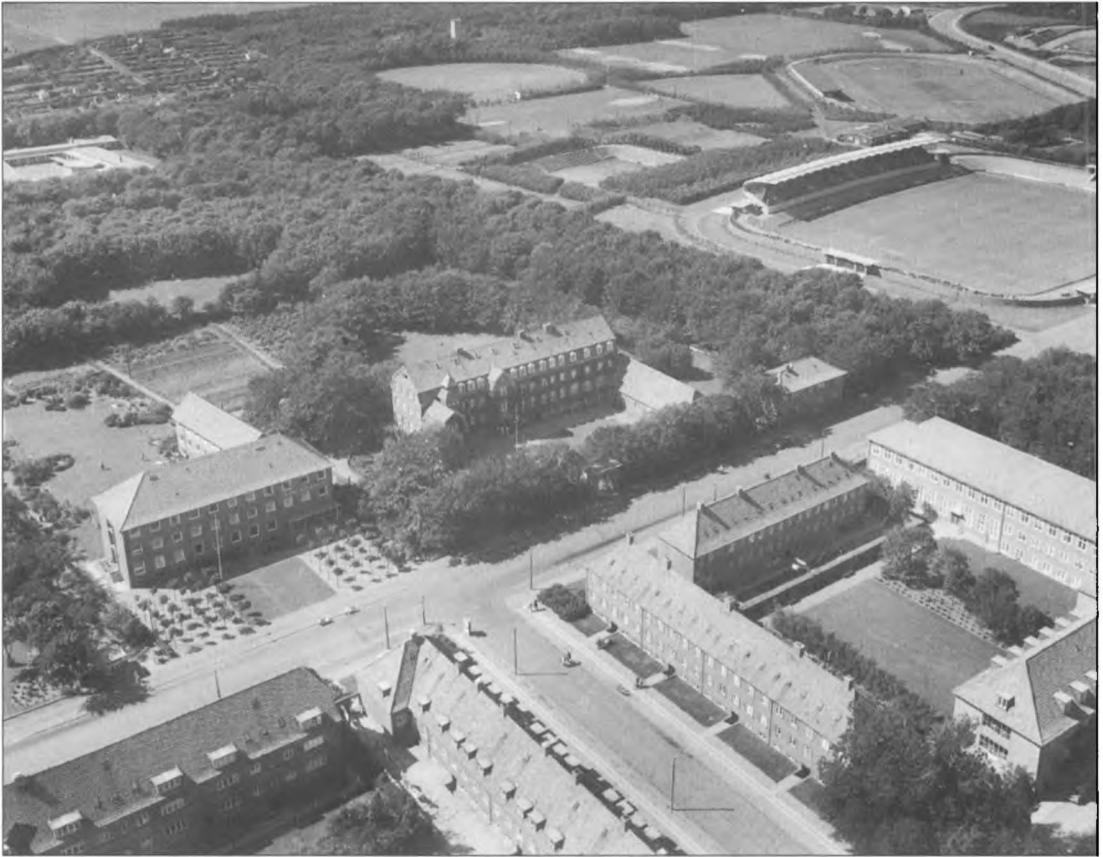
Betænkningens tredje forslag er på flere måde det bedst belyste og gennemarbejdede. Det er helt tydeligt, at professor Martin Knudsen virkelig har brændt for denne sag. Han havde hentet oplysninger hjem fra de lande, som krigen tillod at have kontakt med. Særligt de norske og svenske forhold, hvor man havde videregående uddannelser for fiskere, har inspireret betænkningen. Skolen skulle med forbilleder som Danmarks Tekniske

Højskole og Danmarks Tandlæge Højskole kaldes Danmarks Fiskerihøjskole. På skolen skulle der uddannes teknikere, der kunne ansættes som konsulenter, kontrollører og i administrationen samt i industrien. Skolen skulle placeres i tilknytning til Dansk Biologisk Station i Charlottenlund. Spørgsmålet om finansieringen af denne del var problematisk på flere måder. Dels skulle pengene bevilliges over finansloven, dels havde professor Martin Knudsen foreslået helt ekstraordinære høje stipendier på budgettet til eleverne på skolen, for på denne måde at trække elever til. Danmarks Fiskerihøjskole blev også kun foreslået umiddelbart oprettet af et mindretal blandt kommissionens medlemmer (måske dr.phil.erne!), mens flertallet frygtede fiskerihøjskolen skulle tage elever fra folkehøjskolen, som man fandt burde have første prioritet, ligesom man fandt projektet for økonomisk ambitiøst.

Fiskerhøjskolen i Esbjerg

Aftenskolen blev i begyndelsen en vældig succes, velsagtens under indtryk af den almindelige oplysningsbølge under krigen. Severin Hansen var Dansk Fiskeriforenings primus motor i denne sag. I Dansk Fiskeriforening kulminerede antallet af aftenskoler i 1944-45, hvor der blev oprettet aftenskoler i ca. 20 % af lokalforeningerne. Skolerne havde dette år knap 18 elever pr. skole¹⁰. Allerede året efter var aftenskoleundervisningen faldet til 1/3¹¹. Herefter døde aftenskole-tanken langsomt ud, og opmærksomheden blev gradvist forskudt mod højskolen.

Betænkningen havde jo ikke afklaret det meget væsentlige spørgsmål om fiskerhøjskolens lokalisering. Imidlertid tog Vestjysk Fiskeriforening téten. Blandt andet udgav foreningen og en kreds af interesserede en pjece om højskole-initiativet, man allierede sig med Severin Hansen fra Dansk Fiskeriforening og startede en indsamling. Den 30. april 1945 meddelte Vestjysk Fiskeriforening Fis-

Luffoto fra 1956. Ved siden af 4. Maj Kollegiet, der blev indviet i 1950, ses bygningen Gl. Vardevej 80, der både har været den fysiske ramme omkring arbejder- og fiskerhøjskolen. I dag har vandrehjemmet til huse i bygningen. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

keridirektoratet, at man havde indsamlet 36.887 kroner til højskolen¹². Samtidigt korresponderede Severin Hansen med Fiskeridirektoratet for at få dem inddraget påny. Den 3. maj 1945 svarede Fiskeridirektoratet, at man ikke kunne indkalde kommissionen, "da den har afsluttet sit arbejde og ikke eksisterer længere."¹³

Da den tyske væmemagt efter befrielsen rømmede den beslaglagte arbejderhøjskolebygning i Esbjerg, besluttede Esbjerg Kommune, der ejede

bygningen, at stille den til rådighed for en kommende fiskerhøjskole. Hermed var Esbjerg den eneste lokalitet, der reelt taltes om. I løbet af sommeren kom der virkelig hold på højskolen, der etableredes en bestyrelse, hvor begge foreninger fik plads. Desuden fik Esbjerg Kommune plads i bestyrelsen. Kommunen besluttede også at give et årligt driftstilskud til højskolen. Også Fiskeridirektoratet gav et tilskud til højskolen - et engangsbeløb. I et udateret og usigneret notat i Fiskeridi-

rektoratet noterede man sig at der ikke var tale om et driftstilskud, og at der derfor ikke kunne påregnes et tilsvarende årligt beløb i fremtiden. Tilsyneladende havde man takket nej til en bestyrelsesplads, for i samme notat hed det, at Fiskeridirektoratets repræsentant i bestyrelsen kunne blive "som et slags gidsel eller garant for, at skolen holdes i drift"¹⁴. En ikke særlig modig beslutning, når man tænker på, at landbrugs- og fiskeriminister Erik Eriksen ved højskolens åbning sagde, "denne skole ikke blive Snoghøj om igen"¹⁵, men det skulle hurtigt vise sig, at det var en meget fornuftig administrativ betragtning.

Under stor festivitas åbnede Danmarks Fisker-

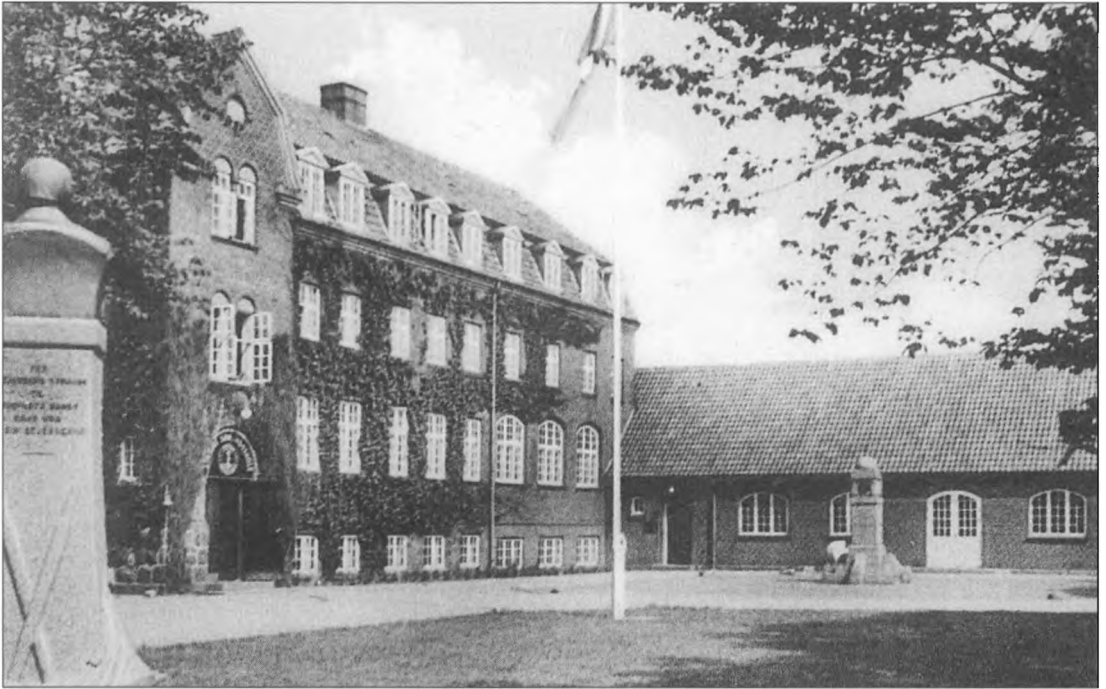

Esbjergs borgmester Højer-Nielsen var blandt talerne, da Danmarks Fiskerhøjskole åbnede. Her ses han i samtale med tre fiskere på havnen. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

højskole den 3. november 1946. Både Erik Eriksen, Esbjergs borgmester L. Højer-Nielsen og en scribe rigsdagsmænd og organisationsfolk hyldede den nye folkehøjskole - den sekstende taler lovede at gøre det kort, rapporterede en af de utallige avisreferater fra åbningen. Højskolen havde plads til 100 elever og i det første kursus-halvår var der en belægningsprocent på næsten 50 - det højeste mens skolen lå i Esbjerg. På de følgende kurser var der sjældent mere end 20 elever. Man lavede løbende en række tilpasningsforsøg med blandt andet kurser for aftenskolelærere og sommerkurser for unge piger. Men lige meget hjalp det og efter godt et år måtte driften indskrænkes. For at få indirekte støtte fra Fiskeridirektoratet til højskolens drift undersøgte bestyrelsen muligheden for at lave kurser for fiskeribetjente, men Fiskeridirektoratet reagerede tilsyneladende end ikke på henvendelsen.

Bestyrelsen besluttede derfor, at skolen skulle udlejes til Industriministeriet til brug for undervisningen af unge sømænd det halve af året. Det kunne den meget ihærdige og engagerede højskoleforstander C. E. Hamle ikke leve med, og samarbejdet ophørte under så megen spektakel, at bestyrelsesformand Severin Hansen tilbød at gå som bestyrelsesformand på både Dansk Fiskeriforenings og Vestjysk Fiskeriforenings generalforsamling - begge steder havde man dog fuld tillid til Severin Hansen. Den detroniserede forstander etablerede herefter en konkurrerende højskole - Fiskerhøjskolen i Lønstrup, der aldrig opnåede organisationernes eller administrationens bevågenhed på trods af flere appeller herom¹⁶.

Om denne strid skriver Claus Sørensen i sine erindringer: "bestyreren (forstander Hamle) var en personlighed, som sikkert ville have drevet skolen frem, men stridighed mellem bestyreren og repræsentanter for Dansk Fiskeriforening, især landstingsmedlem Severin Hansen, der var næstformand i Dansk Fiskeriforening, samt en del kællin-

Postkort. Skønt fiskerhøjskolen havde en idyllisk beliggenhed i den smukke højskolebygning, kunne man ikke trække nok kursister til, og højskolen måtte flytte til mindre lokaler i Middelfart. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

gesladder bevirkede, at bestyreren tog sin afsked. En ny bestyrer blev engageret, men han havde ikke de evner, som skulle til, og skolen blev nedlagt. Der blev senere oprettet en skole i Middelfart, som også blev en fiasko¹⁷. Claus Sørensens erindring om begivenheden var altså ikke helt korrekt, men den illustrerer det ikke altid særligt hjertelige forhold, der herskede mellem folkene i Dansk Fiskeriforening og udbryderne i Vestjysk Fiskeriforening.

På trods af stor økonomisk støtte fra både privatpersoner, organisationerne og særligt fra Esbjerg Kommune, der fik tilladelse af Indenrigsministeriet til at overdrage bygningerne til højskolen, var en fortsat drift af højskolen ikke mulig, og man besluttede i 1955, at flytte højskolen til mindre lo-

kaler i Middelfart, og i 1964 måtte man helt opgive fiskerhøjskolen¹⁸.

På trods af udbredt støtte og engagement fra organisationstoppen i uddannelsesspørgsmålet løb både aftenskolerne og højskolen ud i sandet på grund af for ringe elevtilslutning. Der kan gives mange bud på, hvorfor det gik som det gik. Nogen har ment at der manglede praktisk undervisning, at karakteren af fiskerens arbejde har umuliggjort deltagelse i undervisning, og andre har ment, at problemet var, at fuldførelse ikke gav formelle kvalifikationer. Alt sammen rigtigt nok og man kunne tilføje, at der egentlig var tale om en generationskløft. For mens det var de unge fiskere, som var skolens målgruppe, var det de ældre og veletablerede fiskere, der tog initiativet til skolernes

1. årgang . Nr. 1

Hilsen fra **DANMARKS FISKERHØJSKOLE**

Også højskolens første månedsblad "Fiskeren" gik ind, og det blev erstattet af denne folder, der udkom 4 gange årligt. (Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

Medlemsblad for Eleveforeningen og Fiskerhøjskoleforeningen. Redaktør: Peter Gamborg Nielsen

BLADET

Dette lille beskedne, nu kun kvartalsblad kommer ikke i noget stort udstyr og særlig fremtrædende, men vi beder alle dets læsere og venner af Danmarks Fiskerhøjskole modtage bladet, som det er, og hvad meningen er med det.

Det er en lille budbringer om, hvad der sker på fiskerhøjskolen i Esbjerg, såvel som det skal være en art bindeled imellem alle dem, der har været elever på skolen siden dens åbning i november 1946, således som det tidligere elevblad »Fra Havet«, kendt fra fiskerhøjskolen ved Snoghøj, i sin tid havde til opgave. Men også en anden opgave har dette blad, som ikke er mindre væsentlig, hvilken er, at de, som viser interesse for højskolens arbejde, yder personlige bidrag til højskoleforeningen o. s. v., må få lejlighed til at høre lidt nyt fra højskolens arbejdsmark, hvilket må være ganske naturligt at tænke, og som man vel må sige, de egentlig også har krav på.

Må jeg så til slut i bladets første nummer udtale det håb, at vinteren 1951—52 må få held til at fylde vor højskole med unge fiskere, således at man kan sige, at fiskerne viser den rette forståelse af, hvad skolen betyder for fiskerbefolkningen såvel i åndelig som i social henseende, begge ting hører ubrydelig sammen.

Skal vi forsøge, om vi kan få nog-

le ældre fiskere til at deltage i det 8 dages kursus på skolen til vinter, når der kaldes sammen til dette; det har jo i tidligere vintre vist sig nærmest som en fiasko med disse kurser, hvilket det ikke burde være.

Med venlig hilsen

Severin.

Til læserne

Må jeg herigennem bede alle med interesse for skolen om at tale med de unge om at søge den. Send bud efter skoleplan til dem, der kan tænkes at ville på skole. Hjælp dem med at søge statsunderstøttelse — og den skal gerne søges snarest. Husk også at gøre opmærksom på, at højskoleforeningen har adskillige halve fripladser til rådighed, og at de kan søges på skemaer, som fås enten her eller hos forretningsfører Viggo Madсен.

Peter Gamborg Nielsen.

Til annoncørerne

Hermed vil skolen gerne sige Dem hjertelig tak, fordi De ved Deres annonce hjælper den til at kunne udsende 4 numre af nærværende blad.

Severin Hansen.

Peter Gamborg Nielsen.

Eleveforeningen

Med stor beklagelse er der nu gået lang tid, hvor de fleste medlemmer

oprettelse, sikkert fordi de gennem et langt liv havde følt behov for dette. Endelig er det nok sådan, at der har været et for stort gab mellem det unge kunne tjene som fiskere på grund af den specielle aflønningsform indenfor fiskeriet, og det forbrug man kunne tillade sig som højskolekursist. Noget der aldrig har gjort sig gældende i landbruget.

Set i lyset af den faktiske udvikling blev uddannelseskommissionen en mærkelig fejltagelse, for de to initiativer, man besluttede sig for at fremme, led i løbet af kort tid døden på grund af manglende interesse. Derimod tyder meget i dag på, at professor Martin Knudsens forslag om en teknikeruddannelse var det rigtige. Fiskeriteknologuddannelsen på Esbjerg Teknikum ser ud til at overleve - en uddannelse, der både i indhold og mål ligner hans ideer.

Claus Jensen, f. 1965, er cand.phil. og ansat som daglig leder af Fonden: Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-45, beliggende på Byhistorisk Arkiv i Esbjerg.

Noter:

1. Fiskeriministeriet: FISK.J. 2431/1948, Fiskerihøjskolen, dette og det følgende bygger på et notat i Fiskeriministeriet, der redegør for baggrunden for nedsættelse af kommissionen.
2. Indtil statsminister Hans Hedtoft oprettede Fiskeriministeriet i 1947 var Fiskeridirektoratet underlagt Landbrugsministeriet som et selvstændigt departement, således fiskeridirektøren havde direkte referat til ministeren i fiskerispørgsmål.
3. FISK.J. 2431/1948, Fiskerihøjskolen, brev fra Dansk Fiskeriforening af den 17.11.1942.
4. FISK.J. 2431/1948, Fiskerihøjskolen, dette og det følgende bygger på referat af mødet i kommissionen den 14.1.1943.
5. Magister Otterstrøm drev sammen med sin hustru Snoghøj Højskole, der havde fiskere som målgruppe. Højskolen måtte imidlertid ophøre i 1924 på grund af for ringe tilslutning. Også andre højskoler har gennem tiden søgt at imødekomme fiskerne, således havde Vallekilde Højskole særlige kurser for fiskere i sidste halvdel af forrige århundrede.
6. Fiskeridirektoratet: "Betænkning afgivet af kommissionen angående en videregående undervisning for unge fiskere", København, 1944.
7. FISK.J. 2431/1948, Fiskerihøjskolen, et brev fra Kolding Erhvervsråd af den 12. juni 1943 til kommissionen, der blev lagt på sagen.
8. Af betænkningen fremgår det ikke, hvem der sad i underudvalget, men Severin Hansen skriver om det i sine erindringer, Severin Hansen, "Fra Træskoer til Rigsdagen: En fiskers erindringer", København, 1952, side 223f.
9. Fiskeridirektoratet: "Betænkning afgivet af kommissionen angående videre undervisning for unge fiskere", København, 1994, side 10.
10. Severin Hansens redegørelse for aftenskolerne på generalforsamlingen i 1945. Dansk Fiskeriforening; "-s Ordinære Generalforsamling i København den 9.-10. august 1945", København, 1945, side 7.
11. Dansk Fiskeriforening; "-s Ordinære Generalforsamling i København den 4., 5. og 6. juli 1946", København, 1946, side 6.
12. FISK.J. 2431/1948, Fiskerihøjskolen, brev fra Vestjysk Fiskeriforening til Fiskeridirektoratet af den 30.4.1945.
13. FISK.J. 2431/1948, Fiskerihøjskolen, kopi af brev af den 3.5.1945 fra Fiskeridirektoratet til Severin Hansen.
14. FISK.J. 2431/1948, Fiskerihøjskolen, udateret, usigneret notat.
15. Referat i Vestkysten den 4. november 1946, side 3.
16. Det skete bl.a. på hovedorganisationernes generalforsamlinger.
17. Claus Sørensen: "-s Erindringer: Store Opgaver", Esbjerg, 1975, side 23.
18. A. Hjort Rasmussen: "Nettet strammes - viljen styrkes", Esbjerg, 1984, side 41.

Hornelund - guld og slagger

Af Lene B. Frandsen

For de fleste med kendskab til vor egns oldtid klinger navnet Hornelund af guld. Det var nemlig her nogle af Danmarks fornemste guldspænder fra vikingetiden blev fundet i 1892 (fig. 1). Fundstedet blev ikke dengang arkæologisk undersøgt, så man ved ikke i hvilken sammenhæng guldet har befundet sig - var der tale om en bortgemt skat, en opløjet grav, eller lå der mon her en rig vikingetidsgård? Desværre må vi nu indrømme, godt 100 år

efter, at vi trods ihærdige anstrengelser ikke er blevet så forfærdelig meget klogere på netop det spørgsmål. I november 1993 gravede Varde Museum¹ ikke mindre end 7 felter på den mark hvor fundet blev gjort. Udgravningen gav et spændende, men i forhold til forventningerne - et alt for gammelt resultat.

For at starte med begyndelsen kunne man d. 23 april 1892 læse følgende i Dagbladet: "*Guldfund. I*

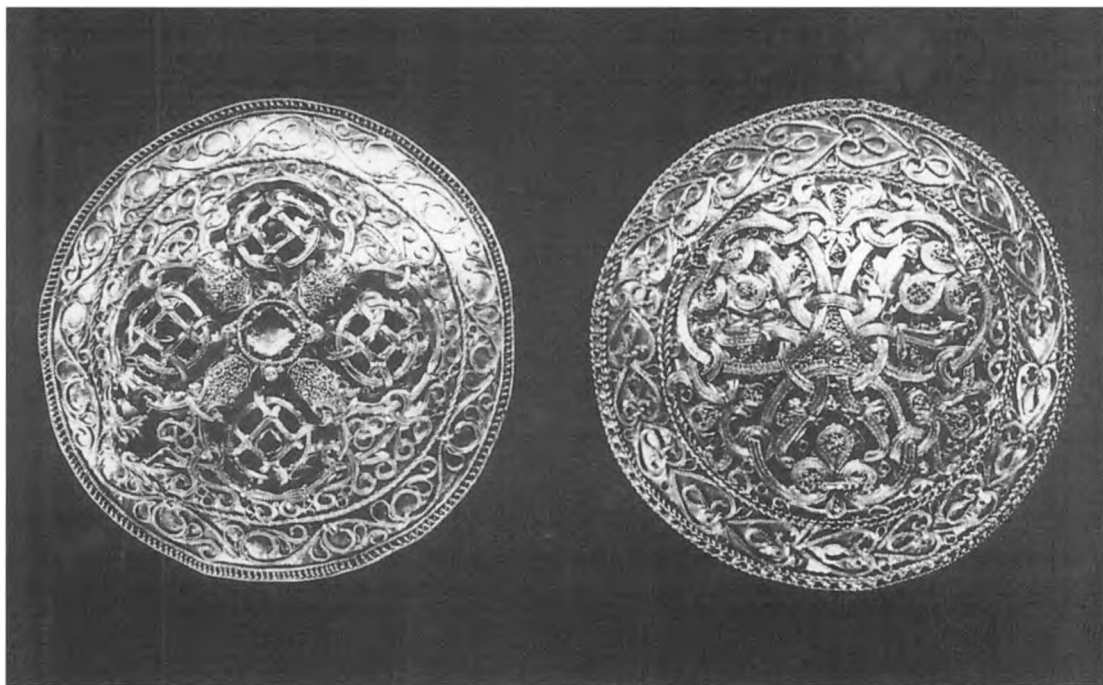

Fig. 1: Hornelundspænderne

Tirsdags fandt ifølge "Vardep." en Tjenestekarl, der harvede paa sin Husbonnds mark i Hornelund, et par værdifulde Guldsmykker, der harvedes op af Jorden på flad Mark, nemlig et haandflade stort rundt Smykke, massivt med en særdeles kunstfærdig og smuk Ornamentering, og en meget svær og massiv spiralsnoet Armrings, begge Smykker af det fineste Guld...". Det var dog ikke hele historien, for der blev straks fundet endnu et smykke, som der berettes om i Dagbladet d. 3 maj 1892: "Guldfund. Vi meddelte for nylig, at en Gaardmands Karl paa Hornelund Mark ved Varde, havde fundet et rundt guldsmykke og en Armrings af fint Guld ved harvning. Hans Husbond tog Sagerne med til Varde på Valgdagen for at aflevere dem på Herredskontoret, men bestemte sig herinde til selv at tage til Kjøbenhavn med dem. Da han kom hjem havde Karlen ifølge "Vardep." fundet et nyt rundt Guldsmykke, sværere end det først fundne, men ikke så fint ornamenteret. Husbonden rejste saa over til Kjøbenhavn, med det hele. Han har nu fået Værdien udbetalt med 525 Kr. og 20 Kr. i Rejseomkostninger. Musæet skrev at hele Findelønnen tilkom Karlen. Men Husbonden var, før han rejste, bleven enig med Karlen om, at de ville dele lige. Nu har han givet Karlen 295 Kr. og selv beholdt 250 Kr."

Det var mange penge for 100 år siden, men fundet var jo også værdifuldt, dels i kraft af guldværdien dels i fundets sjældenhed. Armringsen er dog ikke speciel særpræget, den er snoet af to runde guldstænger tykke på midten og tyndest hvor enderne samles i en lidt fladtrykt kugle. Guldspænderne er til gengæld unika, der teknisk og størrelsesmæssigt har indbyrdes ligheder, men alligevel er vidt forskellige. Begge er fremstillet af to hvælvede plader, hvoraf den forreste er presset i relief og overdådigt smykket med filigran og granulation. Spænderne måler omkring 8,5 cm i diameter og vejer henholdsvis 75 og 62 gram.

På det ene spænde domineres ornamentikken af tre kringleformede figurer i centrum og langs kan-

ten et slags hjertemønster, også kaldet palmetter - mønstre der minder om palmeblade.

Det andet spænde er lidt beskadiget, let bulet og med to huller nær kanten, sandsynligvis er harvetænderne skyld i dette. Ornametikken er opdelt i fire felter af dyrehoveder, der kigger ind mod midten på en tom indfatning. Her må der have siddet en glasfluss, halvædelsten eller lignende. Mellem dyrehovederne ses fire gennembrudte felter ligeledes med centralt placerede tomme indfatninger. Langs kanten ses en slynget planteornamentik. Netop denne planteornamentik, der er karakteristisk for begge spænder har gjort, at man tidligere anså det for at være udenlandsk arbejde formodentlig af Frankisk oprindelse (J. Brøndsted, 1966, s. 348).

Fleere ting taler for, at der på trods af den frankiske inspiration i de slyngede mønstre, alligevel er tale om hjemlige produkter. For det første er dyrehovederne på det første spænde typisk skandinaviske, for det andet er der i Viborg ved udgravning fundet en smykkepatrise (H. Krongaard Kristensen 1988), som kan være anvendt ved fremstilling af det førstnævnte eller et tilsvarende spænde. Patricer blev brugt til fremstilling af masseproducerede smykker af ædelmetal. Metalblikket placeredes på et eftergivende underlag, hvorefter patricen hamredes eller pressesedes ned i det. Derved fremkom et relief som fremhævedes med filigran og granulation. Både Hornelundspænderne og smykkepatricen dateres til begyndelsen af 1000-årene altså den seneste del af vikingetiden

Smykkerne fra Hornelund blev som nævnt indleveret til Nationalmuseet i 1892 af gårdejer Laurits Johansen. I Nationalmuseets beretning om fundet står: "*Sagerne fandtes ved at harve på flad Mark ved Foden af en lavere Bakkeskraaning. Den ene lidt beskadigede, Guldbroche og Haandledsringen fandtes samtidig hængende paa en og samme Harvetand og laa saaledes ganske overligt i Jorden. Det andet Guldspænde fandtes den føl-*

gende Dag paa samme lille Ager, ligeledes ganske overligt i Jorden. Sten eller Lerkarskår bemærkedes ikke..".

På trods af de gode fundoplysninger er det ikke helt ligetil at genfinde fundstedet. Tilsyneladende er i hvert fald den ene broche og armingen flyttet ved markarbejde. Endvidere er der lidt forvirring om præcis, hvor fundet er gjort, i Nationalmuseets arkiv findes to kort med angivelse af fundstedet (fig. 2) og disse stemmer ikke helt overens. Krydset på kort A er afsat af A. P. Madsen i 1893, altså året efter fundet er gjort. Markeringen på kort B er foretaget af Th. Thomsen der berejste Horne sogn i 1915-1916, han flyttede punktet længere mod syd, samtidig noterede han, at findestedet påvist med stor nøjagtighed. Det er derfor vanskeligt, at vide hvad man skal tro.

Varde Museums første trin i eftersporingen af Hornelundspændernes oprindelse var, at få en af

landets dygtigste detektorfolk, Torben Jørgensen fra Odense, til at afsøge et område, der passede med Nationalmuseets beskrivelse "på flad mark ved foden af lav bakke". Det var desværre dårligt vejr den dag Torben Jørgensen gjorde forsøget, jorden var tung og våd. Der blev heller ikke gjort nogle fund, der med sikkerhed viste, at vi var på sporet.

Så var der kun en mulighed tilbage, og det var at grave. Den 1. november 1993 satte vi skovlen i jorden nogenlunde, der hvor det første kryds afsattes af A. P. Madsen i 1893. I alt blev det til 7 større eller mindre udgravningsfelter fordelt rundt omkring på den store mark (fig. 3). Med felt I og II forsøgte vi at ramme de steder, hvor der var sat kryds i Nationalmuseets sognebeskrivelse. Felt III og IV er placeret, hvor et af kommunens luftfotos viser nogle besynderlige mørke, cirkelformede aftegninger. Felt V - er en lang søgegrøft tværs hen over

A

B

Fig. 2: Nationalmuseets kortmateriale med angivelse af Hornelundspændernes findsted.

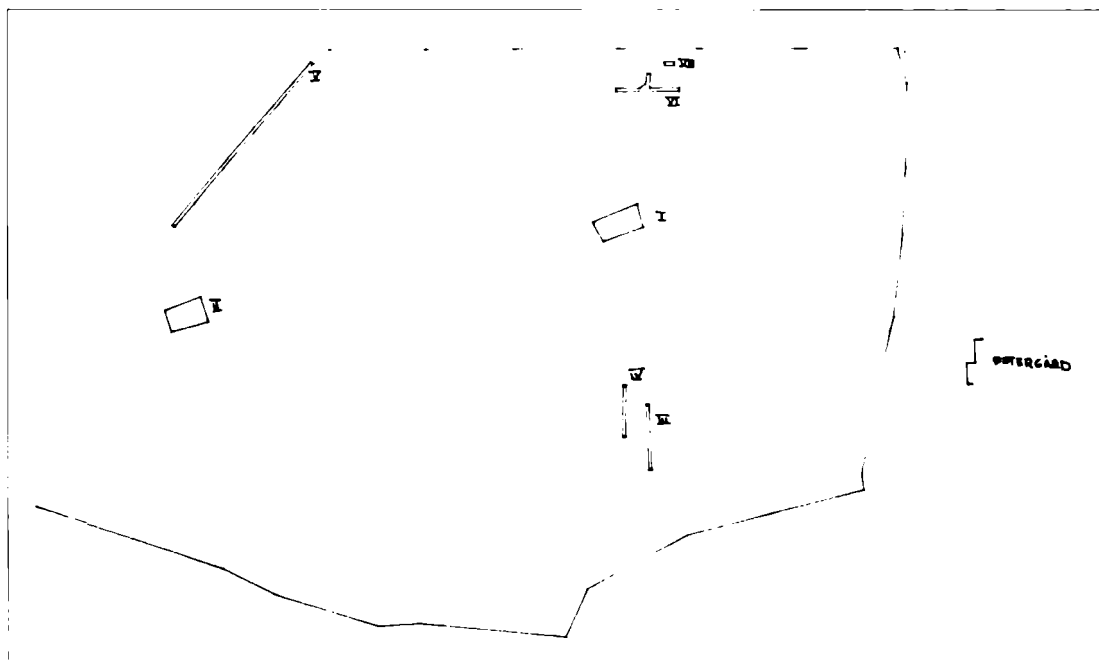

Fig. 3: Omridset af marken hvor Hornelundspænderne er fundet, med markering af alle udgravningsfelterne.

det sted hvor den nuværende lodsejer Jes Østergård, af sin far, har fået udpeget fundstedet. Felt VI og VII er placeret på markens højeste punkt, her skulle der være fundet urner i forbindelse med sandtagning til etableringen af landevejen. Lige så forskellige som begrundelserne var for at grave de forskellige steder, lige så forskelligt blev resultaterne.

I de to lidt større fladeafdækninger, felt I og II, blev pløjelaget fjernet af flere omgange, og mellem hvert skrab blev overfladen afsøgt med metal-detektor (fig. 4). Bortset fra rustne søm og alle mulige små rustne jerngenstande, blev der ikke fundet noget - og da slet ikke noget oldtid. Under muldlaget i felt I fremkom en række kogestensgruber, ialt 7 stk. Som det ofte er med sådanne gruber, indeholdt de ingen oldsager, men kun ildskørnede sten og lidt trækul. Disse gruber dateres ofte til yngre

bronzealder, hvilket nok mere er udtryk for vane-tænkning end viden, idet der kun sjældent foretages C14 datering på trækulsprøverne.

I felt II blev der påtruffet et område med nogle næsten sammenhængende gruber dækket af et tykt kulturlag (fig. 5). Det tykke kulturlag og gruberne nedenunder indeholdt et varieret skårmateriale som kan dateres til førromersk jernalder per. I, dvs. tiden 500-300 f. Kr. (fig. 6). Endvidere fremkom der i nogle af gruberne kogesten og jernslagger. Spredte stolpehuller blev iagttaget, men ikke i en sammenhæng, der kunne tegne et hus. Fundet er spændende på flere måder, dels er det, det første bopladsfund fra tidlig førromersk jernalder, vi har kendskab til i Home Sogn, endvidere er fundet af jernslaggerne her tankevækkende - idet der kun er ca. 1 km i fugleflugtslinje til det store jernudvindingsområde Snorup², hvor der er registeret mere

Fig. 4: Udgravningsfladen afsøges med metaldetektor.

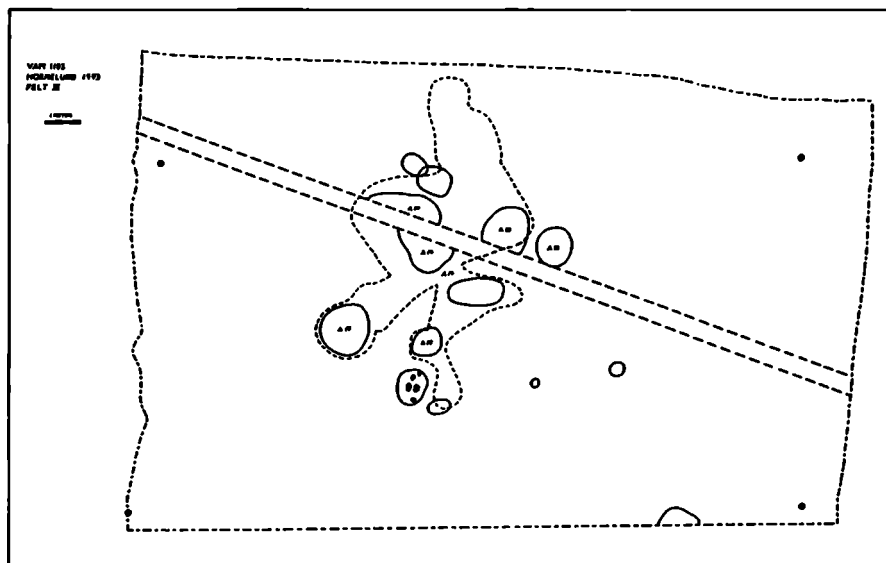

Fig. 5: Plantegning, Førrømerske gruber i felt II.

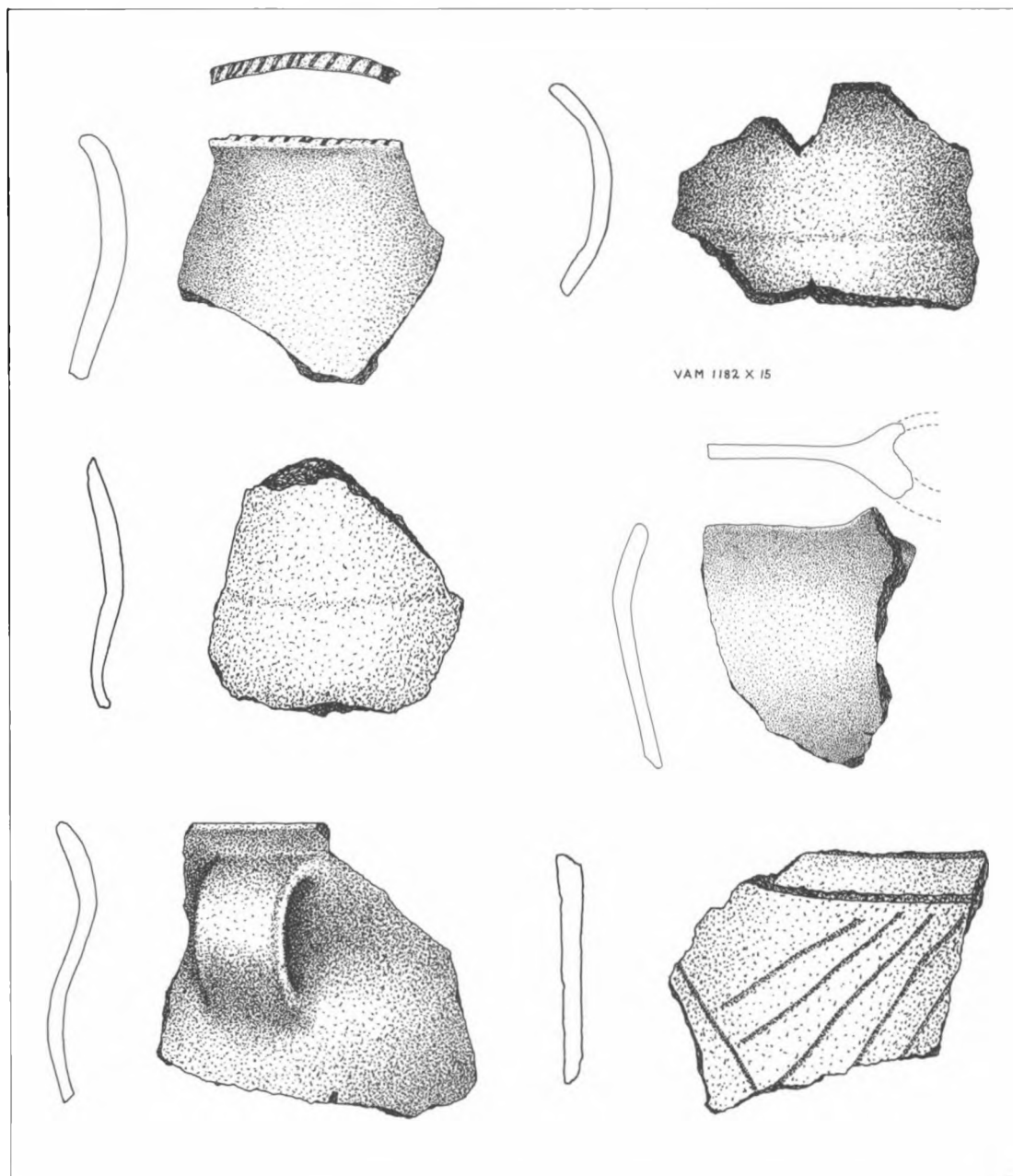

Fig. 6: Et udvalg af keramik fra gruberne i felt II.

end 2000 jernudvindingsovne fra perioden 1-7 årh. e. Kr. På dette tidspunkt var man uden tvivl selvforsynende med jern. Hvornår man begyndte, at udnytte den lokale myremalm vides imidlertid ikke med sikkerhed. Hidtil har man næsten taget det for givet, at jernet i begyndelsen af jernalderen var importeret. Fundet af jernslaggeerne i Hornelund viser, at man enten har udvundet jern her eller i hvert fald bearbejdet jern på stedet. Det er nemlig meget vanskeligt med det blotte øje at se forskel på smedeslagger og jernudvindingsslagger. Under alle omstændigheder viser jernslaggeerne fra Hornelund, at man her har haft kendskab til en eller anden form for jernhåndtering på et tidligt tidspunkt i jernalderen.

I Felt IV og V fandtes stolpehuller og keramikfyldte gruber, som kan dateres til ældre romersk jernalder, dvs. fra 0-200 år e. Kr. Der var ingen spor af de cirkulære aftegninger fra luftfotoet, som var anledningen til at placere søgegrøfterne her.

Felt V, en 180 meter lang søgegrøft var fuldstændig fundtom.

Felt VI og VII viste store nyere tids nedgravninger. Det var uden tvivl her, man havde taget sand til anlæggelsen af landevejen. Hullerne var fyldt med sort muldjord indeholdende en del rustent jemaffald og mange jydepotteskår. Kan det evt. være jydepotter man har anset for urner? Det vides iøvrigt med sikkerhed, at der nær Østergård er talrige gruber med jydepotteaffald.

Resultatet af udgravningen blev køgestensgruber og bebyggelsesspor rækkende fra muligvis bronzealderen til og med ældre romersk jernalder, altså tiden fra ca. 500 f.Kr. til 200 e.Kr. Altså langt fra forventningen om fund fra vikingetiden. Mest betydningsfuld er fundet af jernslaggeerne i sikker førromersk jernalder per. I kontekst, en nærmere

analyse³ vil forhåbentlig vise om det drejer sig om jernudvinding- eller smedeslagger. Marken er stor og det er kun en brøkdel vi har udgravet, så alt håb er ikke ude, måske finder vi alligevel en dag ud af Hornelundspændernes rette sammenhæng.

Lene B. Frandsen, født 1959. Museumsinspektør. Museet for Varde By og Omegn, 6800 Varde. Artikler i »Mark og Montre«, »Fra Ribe amt«, og andre faglige artikler.

Noter:

1. Udgravningsberetning og fund fra undersøgelsen befinder sig på Varde Museum J. nr. VAM 1182. I undersøgelsen deltog foruden undertegnede, cand. mag. Lene Lund, stud. mag. Joan Jensen, amatørarkæolog Søren Christensen. Der skal rettes en tak til lodsejer Jes Østergård for stor interesse og hjælpsomhed.
2. Varde Museum og Nationalmuseet har gravet i Snorup siden 1986. Resultaterne herfra er bl.a. publiceret i Mark og Montre 1993. Se endvidere Olfert Voss 1991 og 1993.
3. Cand. phil. Lars Chr. Nørbach, Århus Universitet har fået en del af slaggeerne fra Hornelund til metallurgisk analyse.

Litteratur:

- Frandsen, L.B. og Voss, O., 1993. Jernudvinding i Snorup i tiden 1.-7. århundrede. Mark og Montre 1993.
- Jacobsen, Jørgen A., 1979. Bruneborg, en tidlig førromersk boplads med jernudvinding. Fra jernalder til middelalder, Skrifter fra Historisk institut, Odense universitet, nr. 27.
- Kristensen, H. K., 1944. Øster Home Herred.
- Krongaard Kristensen, H., 1988. Spor efter guldsmede fra vikingetiden i Viborg. Kuml 1988-89.
- Brøndsted, J., 1966. Danmarks oldtid, III. Jernalderen.
- Nørbach, Lars Ch., 1993. Jernudvinding i Danmark ca. 100 f.Kr. til ca. 400 e.Kr. - set på baggrund af nogle udvindingsspladser og jernudvindingeksperimenter. Lag vol. 4-1993, pp. 37-76.
- Voss, O., 1991. Jernproduktion i Danmark i perioden 0-550 e. Kr. f. Samfundsorganisation og regional Variation. Jysk arkæologisk Selskabs skrifter XXVII, 1991, s. 171-182.
- Voss, O., 1993. Et jernudvindingssområde i Sydvestjylland. Nationalmuseets Arbejdsmark 1993.

Luffoto af lejren.

Oksbøllejren - Eventyrets land

Af Ib Nielsen

Digteren Thomas Lange levede 1829-1887 og hørte til den sene romantik. Han voksede op hos sin onkel, der var præst i Ho, og i 1865 skrev han romanen "*Eventyrets Land*", hvor natur- og sjælskildringer fra egnen flyder sammen. Siden tog den lokale turistforening romanens titel som betegnelse for hele egnen.

Militærmægterlejren i Gribskov havde ikke plads til alle nægttere, og derfor åbnede Indenrigsministeriet en lejr i Oksbøl i den tidligere flygtning-

gelejr, kaldet C. A. Nordlejren. C. A. stod for civilt arbejde.

Jeg indkaldtes til at møde i C. A. Nordlejren den 2. august 1949 for at aftjene min civile værnepligt i 19 måneder. Det blev på flere måder et eventyrets land for mig, i hvert fald en stor omvæltning. Vi var 120 der mødte.

Det var en eventyrlig oplevelse at se den efterladte flygtningelejr. Vi skulle fjerne følgende:

Lejrens beboere efterår 1949. Midt i billedet med korslagte arme lejrchefen Anker Petersen (se også »Fra Ribe Amt« 1992, s. 314-315).

55 km. kloak- og vandledning
60.000 m² vej
40.000 m² gulve og fundamenter
30.000 m² bygninger
rensning eller slagning af
15 millioner mursten (NB! med hånden)
tilplantning af 250 ha jord.

Det var jo egentlig en genbrugsvirksomhed. Det udtryk brugte man bare ikke dengang. Men gen-

Pause på værkstedet.

brug af mursten har været kendt i mange borggruener langt tilbage. Opgaven i sig selv virkede ikke særlig inspirerende. Det var uvant arbejde for en stor part af os.

Nogle kom fra København og havde vist lidt medlidenhed med sig selv, fordi de skulle være så langt borte - fra hvad, kunne man spørge. Det var knap nok Danmark for dem. Det var nok dem, der kunne finde på at kalde lejren for Neuengamme, K. Z. Nordlejren o.l.

Vi blev indkvarteret i det tidligere sygehus i 4-, 6- og 10-mandsstuer. For mig, der kom fra landbruget, var det en behagelig tilværelse. Til sammenligning med, hvad jeg kom fra, var der meget gode sanitære forhold i lejren, og der var en læsestue med mange aviser, som jeg læste flittigt.

Der var en lejrchef og 7 arbejdsledere, flere af dem tidligere underofficerer eller skovfogeder. Der var en økonoma (gift med lejrchefen) som førte madregnskab, en køkkenchef til det praktiske køkkenarbejde, en køkkenassistent og en stuepige (til ledelsens messe m.m.).

Vi fik udleveret gamle svenske uniformer til arbejdstøj. Uniformerne var gode og varme. Vi fik fi-

Det var nødvendigt med kvinder, her køkkenpersonalet.

Kostforplejningen, et tidligere lejr køkken, nu børnehave.

re grønne skjorter og fire grå undertrøjer med lange ærmer og lange underbukser og nogle svære sokker som militærets samt khakifarvede slips. Vi skulle som udgangstøj bruge vort private tøj, for hvilket vi fik 45 øre om dagen i godtgørelse foruden vor løn på kr. 2,25. Kosten var rigelig og efter min mening forsvarlig (der var endnu rationering). Der serveredes en masse brasekartofler, hvori der blev puttet allehånde madrester såsom spegepølse og bajerske pølser, der kunne blive kulsorte og hårde. Flæsket var efter nogles mening lidt for fedt.

Arbejdet bestod i, at den tidligere flygtningelejr skulle demonteres og arealet tilplantes. Enkelte steder var der klitter med sandflugt, der skulle dæmpes.

Arbejdsydelsen var nok ca. 1/3 af det normale, bl.a. fordi det for mange var helt uvant arbejde, som ikke var interessant, og motivationen var dårlig, for vi var jo ikke kommet helt frivilligt.

Der var et smede- og et tømrerværksted. En del håndværkere kunne få noget fagligt arbejde på værkstederne, men heller ikke her blev der arbejdet hårdt. En dag var det således muligt for en smed at bruge 2-3 timer på at lave et spyd specielt beregnet til at riste franskrød i køkkenet til personalets formiddagskaffe.

Efter 2 1/2 dag i murstenene kom jeg i køkkenet til rengørings- og serveringsarbejde og blev der resten af tiden.

I regnvejrs standsedes alt udendørs arbejde. Det var "nægtervejrs".

Vi havde udsigt til at skulle tilbringe 19 måneder i lejren da vi kom. Dette blev senere nedsat til 18 måneder. Den militære tjenestetid var da 10-12 måneder.

For at stimulere arbejdsydelsen og forbedre trivselen blev der indført akkordordning, hvorefter man kunne sammenspare fritid og bruge denne tid til orlov. Ved tilfredsstillende arbejde fik alle tilskrevet 1 times fritid daglig og søndagsarbejde gav yderligere mange timer, således at jeg kunne rejse fra lejren tre måneder før min tjenestetid var udløbet, og jeg havde haft fem ugers orlov indimellem. Dette var forhandlet på plads af vore tillidsmænd. Vi havde en forfatning, vedtaget af os selv, med valgeregler for tillidsmænd. Nogle af de indkaldte militærmægtede var meget negativt indstillede. I et tilfælde blev en spade forsætligt knækket og der blev krævet erstatning. Den forlængede tjenestetid havde en del af skylden. Nogle arbejdsledere blev kraftigt drillet. Én fik sin cykel overklisret med Aldrig-mere-Krig mærkater.

Murede fundamentter fra barak.

Her håndrenses stenene med murerhammer

Betonvej brydes op.

Ikke brandtomt, træet er blot fjernet.

Vi blev vækket kl. 6 om sommeren og lidt senere om vinteren, og vi skulle være i seng kl. 23. Vi kunne få nattegn omtrent så tit vi ønskede det, ligeledes lørdag-søndags orlov, når vi ikke havde gjort os for uheldigt bemærket.

Der blev indenfor arbejdstiden etableret undervisning fem timer ugentligt om vinteren og tre timer om sommeren. Vi havde mulighed for at blive undervist i engelsk, tysk, fransk, dansk, esperanto, tegning, litteratur, regning, matematik, regnestokkens brug og om sommeren i sport. Jeg lærte meget engelsk og tysk og fik gode forkundskaber til seminariet. Det meste af undervisningen blev varetaget af nægttere, som havde studenter- eller lære-

reksamen eller måske højere uddannelse. Lærer Brinch, Oksbøl, underviste i matematik og blev åbenbart militærnægter-interesseret, for siden blev han forstander for Antvorskov militærnægterskole.

Enkelte kunne få supplerende arbejde i Oksbøl eller Varde, f.eks. på et skomagerværksted, en tegnestue eller ved landbrugsarbejde. Tre mand der kunne spille, dannede en gruppe, der tog rundt og spillede og tjente ekstra. Orlovsperioder kunne også give ekstra fortjeneste.

Af og til blev der, i samarbejde med ledelsen, afholdt fester, hvor amatører optrådte på forskellig måde. Det største arrangement var en cabaret - en

samling meget forskellige numre - der blev opført som velgørenhedsforestilling tre gange i Oksbøl, Billum og Ho. Et sangkor af nægtere under ledelse af en nægtermusiker medvirkede også. Preben Borggård, som senere blev uddannet som skuespiller, var den ledende kraft. Vi holdt 1-års jubilæumsfest på Turisthotellet og inviterede 100 af egnens piger.

Der var absolut enkelte af flokken, som ikke havde noget særligt antimilitaristisk standpunkt, men havde indset, at de ikke ville kunne finde sig i den militære disciplin og tvang.

Det var en meget broget forsamling, og det var en vigtig del af eventyret. Ca. 1/3 tilhørte Jehovas Vidner - "jehovitter" kaldte vi andre dem. Halvdelen af dem agiterede - "jehoverede", og kom langt omkring på cykel og knallert. Medlemmer af foreningen "Aldrig mere Krig" omfattede også ca. 1/3. Herimellem var der af folk med politisk tilhørsforhold især radikale og retsstatsfolk. SF var jo ikke til endnu. Der var også socialdemokrater og kommunister.

Så var der 3-4 J.A.K.-folk, et par Martinusfolk (åndsvidenskab) og et par Mazdaznanfolk. Pinsemissionen havde 3 tilhængere, den apostolske kirke én. Disse fire havde ude i skoven indrettet et sted, hvor de bad og talte i tunger. Et par baptister og en adventist fandtes også. Flere var vegetarer. Ikke at spise noget af et dyr hang sammen med den antimilitaristiske indstilling. Vi havde i øvrigt også en søn af en general i hjemmevernet!

Det var et miljø, hvor man blev konfronteret med nye anskuelser, andre meninger. Med et åbent sind var det umuligt ikke at blive påvirket. Også det var en vigtig del af eventyret.

Så mødte jeg også den vestjyske natur. Lejrchefen arrangerede endda en gang en tur til Vesterhavet i storm. Vi blev kørt til havet i lastbiler.

Til udveksling af tanker og meninger lavede vi et blad kaldet "Sandheden". Det skulle skrive sandheden og samtidig boede vi på en sandhede.

"Hvor bor du?" spurgte nogen en nægter. "Jeg bor på Ankerhus" (Chefen hed Anker). "Hvor bor du?" spurgte en kammerat mig. "Jeg bor da her". Han mente, at han selv boede i København hos sine forældre, selvom han havde været i lejren i ni måneder. Mange kom ikke uden for lejren, integrerede sig ikke i Oksbøls liv. Derfor "boede" de ikke i Oksbøl. Lejren var et ret lukket samfund, hvor der heller ikke kom mange udefra.

Det forsøgtes at indrette marketenderi, men om sætningen var for lille. En initiativrig nægter, Svend Trøst Andersen, indrettede sammen med sine kammerater, deres 6-mandsstue til café, "Café Trøst". Sengene blev sat i 3 etager, så der var plads nok til, at den lokale aftenkaffe kunne serveres for kammeraterne. Ledelsens fleksibilitet var selvfølgelig en betingelse.

Der var militærnægterlejr i Oksbøl indtil 1959, hvor forsvaret overtog lejren. Siden indrettedes kostforplejningen til børnehaven og vor boafdeling blev indrettet til vandrerhjem i 1983.

Café Trøst indrettet på en sovestue.

Ib Nielsen, f. 1928. Pens. overlærer, Rødeledsvej 69, 5700 Svendborg. Har skrevet artikler til "Fyns Stifts Årbog" og "Fra Holbæk Amt".

En Oldsamler - Christen Sørensen Billum

Af Peter Pentz

Mange af årbogens læsere vil utvivlsomt nikke genkendende til Jacob Kornerups radering "En Oldsamler" (fig.1). Denne radering forestiller en ældre mand, iført ret lurvede klæder og træsko. I højre hånd holder manden et spidst instrument, mens han med den venstre arm holder omkring en urne, øjensynlig fra den yngre jernalder. I baggrunden ses en jættestue.

Raderingen er dateret 1862, og den afbildede mand er ifølge Strunks portræftortegnelse den "omvankende Børstebinder, Glarmester, Poet og saakaldet Oldsamler" Christen Sørensen Billum. Men hvem var egentlig denne Billum, og hvorfor har Kornerup fundet det umagen værd at portrættere ham?

Christen Sørensen Billum fødtes den 9. maj 1794 som søn af gårdmand Søren Christensen og Maren Jensdatter i Billum sogn ved Varde. Han har altså været omtrent 68 år gammel, da Kornerup udførte portrættet. Umiddelbart efter konfirmationen i 1809 rejste Billum til Sønderjylland, hvor han blev udtaget til det Holstenske Lansener Regiment. Hans lyst hertil synes dog ikke at have været overvældende, i hvert fald mødte han ikke op, blev så pågrebet og i 1816 indskrevet i lægdsrullen; her oplyses det, at Billum var 66 tommer høj, d.v.s. ca. 1,73 cm.

Der findes vist ingen optegnelser om tiden i lansenerregimentet og tiden lige efter hjemsendelsen må Billum have tilbragt på valsen. Næste gang han

Figur 1 Oldsamleren Christen Sørensen Billum. Radering fra 1862, Jacob Kornerup.

giver sig til kende er i 1823, hvor han måtte melde sig i Gram, idet han her havde besvangret et "*ugift Fruentimmer*" ved navn Anneke Andersdatter Birk. Men i 1825 var han til alters i Mjolden kirke - alene, så han har vel været på farten igen.

I 1826 blev Billum dog alligevel gift med Anneke Andersdatter, men da havde de også allerede to børn sammen. De fik snart flere og flyttede så en tid rundt forskellige steder i det sønderjyske. Af protokollerne fra en retssag i 1861, der skal omtales senere, kan det læses, at Billum i 1828 blev idømt 5 års tugthus, som han afsonede i Glückstadt.

Om det har været økonomisk nød eller Billums trang til valsen er uvist, men i 1850 boede Anneke i hvert fald alene sammen med datteren Mette Marie i Janderup fattighus. I folketællingen herfra står følgende notits ved Annekes navn: "*NB. Manden bortreiste for et Par Aar siden. Ingen veed hvor han opholder sig*". - Af den senere omtalte retssag fremgår det imidlertid, at Billum på dette tidspunkt opholdt sig i København, i Tugt- og Forbedringshuset!

Men i 1852 er Billum tilbage hos konen og datteren, for da tog de ophold hos sønnen Søren, der var blevet skolelærer. Familien levede dog stadigvæk af fattighjælp; i 1856 modtog Billum således "*Brændsels-hjælp*" og i 1861 modtog han "*Hjælp til Klæder*". - Og mon ikke det er de klæder, Billum bærer på Korerups portræt, der må stamme fra netop den tid?

Er raderingen af Christen Sørensen Billum velkendt, så er det nok de færreste der ved, at portrættet blot er et enkelt billede i en serie, som Korerup lod udføre af tusindkunstneren Billum. Denne lille serie tegninger, hvoraf altså en enkelt fandt anvendelse som forlæg for en radering, ligger nu i Nationalmuseets arkiv.

Den første af disse tegninger (fig. 2) viser Billum med en urne i hænder, idet han træder op af plyndringshul i en gravhøj. Spydet, der også op-

træder på det raderede portræt, bærer han under armen, og i teksten til tegningen får vi forklaringen på dette instrument. Det er åbenbart et "*antikvarisk Instrument*", som Billum selv har udtænkt og lavet, af Korerup spydigt kaldet "*den billumske Søger*".

På det andet billede (fig. 3) ses Billum inde i selveste Kong Gorms høj i Jelling. Han har sin søger i hånden, men er faldet i søvn; to af højens nisser undrer sig tydeligvis over den sære mandsperson. Sit ophold i Gorms høj har Billum næppe fået meget ud af, men han kunne jo heller ikke vide, at han formentlig snarere skulle søge den gamle konge inde i kirken! Om billedet af Billum i kong Gorms høj virkelig rummer en historisk sandhed er vel uvist. Hvor meget oldsamlere iøvrigt fik ud af sine højundersøgelser fremgår af seriens tredje billede (fig. 4).

Fjerde og tegneseriens sidste billede (fig. 5) viser hvordan Christen Sørensen Billum, "*Oldsamleren, Poeten, Spaamanden, Børstenbinderen, Mekanikeren og Plattenslageren*", får sin velfortjente straf og falder i hænderne på de Vejle vægtene i oktober 1861. Denne sags forløb er beskrevet i retsprotokollerne og viser, at Billum næppe har hørt til Guds bedste børn.

Den 10. oktober sattes Nørvang Tørrilds Herredsret på herredskontoret i Vejle, hvor man afhørte Billum, som blev ført frem "*løs og uden Baand*". Oldsamleren var under anklage for at have begået indbrud i Kvak Mølle i Skibet sogn natten mellem den 20. og 21. september, hvor han skulle have taget en bog, en terrin, en smørkande, en kop og et gardin. Arrestanten indrømmede, at han den 21. september havde solgt en terrin og en smørkande til en mand, der boede i nærheden, og havde som betaling modtaget penge samt nogle svinebørster (fig.6); til en anden mand, også lige i nærheden, havde han solgt bogen og gardinet. Men oldsamlere vidste ikke bedre, end at han den foregående dag havde købt disse ting på en auktion, men hvor

Figur 2. Ved opfindelsen af et nyt antiquarisk Instrument: den billumske Søger, seer han allerede i Aanden sig selv gjørende en kostelig Fangst.

denne auktion skulle have fundet sted, og hvem der afholdt den, kunne han ikke huske, ligesom han heller ikke kunne forklare, hvordan han var kommet hen til denne omtalte auktion. Og iøvrigt kunne han slet ikke opgive, hvor han i de sidste dage før det passerede drev rundt. Ja, faktisk ville han ikke aldeles fornægte muligheden af, at han kunne have stjålet genstandene i Kvæk Mølle, men var det virkelig tilfældet, så var han ikke i stand til at afgive den mindste forklaring herom! Sagen var nemlig den, at han i den sidste tid havde været ganske forstyrret i hovedet, og iøvrigt glemte han ofte, hvad der var sket for ham, og han kunne også indbilde sig, at han havde oplevet noget, som aldrig var sket!

Således hverken indrømmede eller nægtede Billum tyveriet, velsagtens for på den ene side ikke at indrømme noget, der ikke ville blive bevist og på den anden side for ikke at benægte et tyveri, der måske blev bevist, og derigennem opnå en hårdere dom. Da auditøren, prokurator Glahn, altså ikke rigtig kom nogen vegne med Billum, spurgte han ham ud om hans hidtidige liv. Christen Sørensen Billum forklarede beredvilligt, at han i 1828 var blevet idømt 5 års straffearbejde, som han udførte i Glückstadt, og siden blev han sendt hjem til Janderup, hvor han opholdt sig nogle år. Så, hævdede han, blev han forstander for en fattiganstalt i Gamst, boede siden atter i Janderup, så Enderupskov i Gram sogn, derfra til Stenstrup i samme sogn; en-

Figur 3 Billum tilbringer en Nat inde i Gorms Høi for om muligt at erholde Oplysninger om hvor den gamle Konge hviler.

Figur 4 Da Oldtidens ædle Studium ikke kan ernære Billum, maa han gribe til andre mere materielle Sysler.

delig flyttede han til Aabel, hvor han stadig havde bopæl, og hvor han nu havde boet i syv år, med undtagelse af nogle smårejser af få dages varighed. I juni måned 1861 havde han så begivet sig til Jelling, da han gav sig meget af med oldsager! Herfra, såvel som fra Vejle, var han af øvrigheden flere gange blevet sendt hjem til Aabel, på grund af hans manglende subsistensmidler. Den 19. september var han blev indsat i arresten i Vejle, og den følgende dag havde arrestforvareren "*sat ham på Veien efter Kolding*", for at han skulle begive sig mod sit hjem. Dette havde han dog ikke taget til efterretning, og han blev da arresteret i Bredsten Kro.

Retten antog, at der var al mulig grund til at tilbageholde Billum for det anførte tyveri, idet man dog mærkede sig, at arrestanten ikke havde været straffet tidligere under denne herredsret, men altså gentagne gange var blevet sendt hjem på grund af manglende subsistensmidler. Det var også dommeren bekendt, at oldsamleren under dennes ophold i Jelling, havde været hengiven til druk.

Den 15. oktober sattes da Nørvang Tørrilds politiret i Kvak Mølle, altså på gemingsstedet. Her forhørte man mølleforpagter Niels Peter Hansen, der blev forevist nogle af de genstande, Billum havde solgt; det drejede sig om en hvid fajenceterin, to porcelæns-overkopper med forgyldt kant, en grøn smørskål og et groft gardin. Gårdejer Morten Quist af Bredstengård fremstod først og forklarede, at hans hustru havde købt en bog, den viste terin og smørkanden af en ubekendt person. Billum blev da - løs og uden bånd - ført ind, og Morten Quist hævdede efter sin bedste overbevisning, at det var denne mand, hans hustru havde handlet med. Dog havde manden ved den lejlighed haft en grå hat på hovedet, og ikke en sort, som han havde nu. Morten Quist kunne også tilføje, at oldsamleren havde haft tre dødningehoveder med i en pose og at disse kranier, efter Billums eget udsagn, skulle stamme fra den anden side af Vejle; det var også her, Billum hævdede at have købt de omtalte gen-

stande. Billum havde iøvrigt virket helt ædru. - En anden køber, Christen Enevoldsen Smed, blev da fremstillet; han forklarede, at den 21. september havde der indfundet sig en af ham ubekendt person i hans hus. Denne person havde bedt om tilladelse til at sætte sig lidt ned. Det havde Christen Enevoldsen tilladt ham, og personen havde derpå taget en pose frem, og fra den pose tre dødningehoveder, en porcelænskop med gult bånd og et stykke grønt tøj; den ubekendte person hævdede at have købt tingene på en auktion og foræret dem til Christen Enevoldsen. Denne erfarede imidlertid samme aften, at der var begået et tyveri i Kvak Mølle den foregående nat. Herefter var han taget over til møllen og havde givet forpagteren tingene. Konfronteret med Billum, kunne han bekræfte, at det var denne mand, der havde indfundet sig i hans hjem. Dog havde han da haft en grå hat på hovedet. Billum havde iøvrigt ikke virket beruset.

Sat over for de afgivne forklaringer, havde Billum intet at bemærke. Han havde rigtignok haft en grå stråhat på, og de tre dødningehoveder havde han fået foræret af en ubekendt person, han havde mødt på sin vej. Han erkendte også åbenlyst, at genstandene var de ting, han havde henholdsvis solgt og foræret bort til Morten Quist og Christen Smed. Men han fastholdt stædigt sin påstand om, at have købt dem på en auktion, idet han alligevel heller ikke ville nægte pure, at han kunne have stjålet dem.

Igen hverken nægter eller indrømmer Billum noget, men retten vil gerne afklare sagen. Mølleforpagter Niels Peter Hansen bliver bedt om at forevise det vindue, hvorfra tyveriet er sket. Retten skønnede, at man mageligt kunne stå udenfor og række hånden ind, idet vinduet - der vendte ud mod landevejen - kun sad halvanden alen over jorden. Dette blev forholdt oldsamleren, der ikke kunne erindre nogensinde at have set det omtalte vindue, idet han dog ikke ville benægte, at det kunne være tilfældet. I den forbindelse forklarede en

Figur 5. Oldsamleren, Poeten, Spaamanden, Børstebinderen, Mekanikeren og Plattenslageren Billum falder i Hænderne paa de Veile-Vægtene i Octbr 1861.

kone, der boede i værelset lige over stuen med vinduet - en møllebygger Ludvigsens kone ved navn Georgine Jørgensen - at hun ved 3-tiden om natten den 21. september hørte klirren af glas, men hun havde ikke gjort sig nærmere overvejelser herom.

Retten kunne altså ikke komme videre i sagen,

og retshandlingen blev afbrudt og Billum blev ført tilbage til arresten.

Tilbage i Vejle forsøger man igen. Man prøver nu at få Billum til at indrømme, og opregner igen hans lidet glørværdige karriere, de fem års straffearbejde i Glückstadt, de 18 måneder i Københavns

Tugt- og Forbedringsanstalt og endelig 5 dage på vand og brød for at have generet to gendarmer. Men Billum havde ikke mere at tilføje.

Den 18. november 1861 afsagde man dom. Man hæfter sig ved, at Billum ikke har indrømmet tyveriet, men at han - på grund af sin hang til brændevin - ofte taber hukommelsen. Man finder, at omsændighederne sammen med Billums egen forklaring gør det sandsynligt, at han virkelig har forøvet tyveriet. Christen Sørensen Billum bliver derfor idømt to års straffearbejde i forbedringshus, samt til at betale sagens omkostninger, herunder salæret til forsvareren.

Billum var naturligvis ikke solvent, og den 26. november sattes fogedretten i Vejle. Her erklærer han sig atter ude af stand til at betale, da han kun ejer de allernødvendigste klædningsstykker, hvilket fogeden tager til efterretning.

Det er vel åbenlyst, at Billum - med Komerups ord - var en plattenslager. I vores øjne er to års tugthusarbejde for et simpelt rapseri, som tyveriet i Kvak Mølle vel er at betragte, en meget hård dom. Hvad angår Billums "antikvariske" virksomhed, så kunne vi jo ønske os, at den var blevet bedre belyst. Hvad bragte ham f.eks. til Jelling? Efter

hans eget udsagn var det fordi han "*meget har givet sig af med oldsager*". Det er vel typisk, at der under retssagen ikke bliver spurgt til denne del af Billums virksomhed, ikke engang da det fremgår, at Billum travler rundt med tre kranier i en pose. Denne del af Billums virke har ikke været interessant i juristernes øjne. Den nordiske forhistorie var så at sige kun lige blevet opdaget. Kun få år før havde oldsager ligget side om side med fossiler og vanskabninger, alt med status af kuriositeter.

Om Billum faktisk tilbragte en nat i Jellinghøjen må vel stå hen i det uvisse. Han oplyser selv, at han kom til Jelling i juni 1861, da han jo "*meget har givet sig af med oldsager*". Mellem juni og 19. september, hvor Billum blev arresteret, havde man påbegyndt udgravningen af højen. Den 27. august nåede man resterne af gravkammeret. Faktisk er der således ikke noget i vejen for, at Billum kan have tilbragt en septembemat i højen. - Og det er vel i Jelling, at Komerup, der var medarbejder ved udgravningen, har truffet Billum.

Det var først i løbet af Billums livstid, i bedre nationalromantiske kredse, at tanken om museerne opstod og bevidstheden om Skandinaviens forhistorie. For et medlem af de nedre sociale lag, som

Figur 6. Børste bundet af Billum (Varde Museum).

Billum, har denne bevidsthed stået meget svagt. Det er vanskeligt at bebrejde ham, at han gjorde disse næsten ejerløse "kuriøsiteter" til handelsobjekter - det kunne nok såmænd også finde på i museale kredse.

Kendte man kun raderingen af Billum, kunne man måske nok synes, at det er en mild og venlig karakteristisk, Kornerup har givet af Billum. Kendt man imidlertid også tegningerne, forekommer skildringen at være noget mere spydig. Om det er den professionelle foragt for amatøreren, eller om det Billums åbenlyse selviske motiver, der ligger bag Kornerups hånende karakteristisk er ikke til at vide.

Er det Billums motiver, som Kornerup finder uværdige, må det siges, at han langt fra var den eneste, der søgte at supplere sine indtægter gennem plyndring af gravhøje. Netop i det vestjyske håbede mangan en fattig karl, at lykken lå gemt i en gravhøj. Byttet fra højplyndringerne solgtes til medlemmer af det bedre borgerskab, som gerne gav en god skilling for et godt fund. På den måde kunne en rask karl med held tjene op til fire gange så meget i løbet af en vinter, som en tjenestekarl tjente på et helt år!

Havde Christen Sørensen Billum imidlertid en ægte interesse for den danske fortid, må det have pint ham, at han skulle leve sin sidste tid under tysk herredømme. Hans fattigunderstøttelse, som i 1864 skulle sendes til Aabel syd for Gram, blev tilbageholdt af Varde postkontor på grund af krigen. Og da Christen Sørensen Billum den 27. maj 1869 døde, 75 år gammel, blev han begravet på Gram kirkegård, altså syd for Kongeåen.

Peter Pentz, f. 1956, museumskonsulent, Statens Museumsnævn, 1051 København K. Har skrevet artikler og bøger om dansk middelalderarkæologi og middelhavsarkæologi.

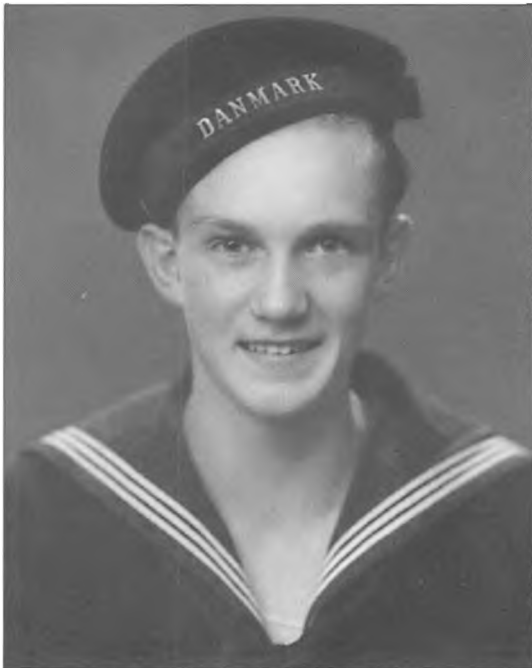
Jeg takker pens. vicepolitichef Hans Viuf-Sørensen, Viborg, for hjælp med fremskaffelse af materiale. Jeg er endvidere arkitekt Knud Krogh, Nationalmuseet, tak skyldig for oplysninger om de præcise data omkring Jellingudgravningens beyndelse.

Ved et sært tilfælde har det vist sig, at en kollega - Stine Wiell, Haderslev Museum - også netop har beskæftiget sig med Billum og Kornerups tegninger af ham. Stine Wiell publicerer sit arbejde i dels "Nordslesvigs Museer", 1994 og også i den publikation, der følger de seneste års arkæologiske undersøgelser i forbindelse med udbygningen af mortorvejsnettet. Stine Wiells og min tolkning af Billum er ikke identisk, og man får det bredeste indtryk ved at gøre sig bekendt med alle artiklerne.

Sømand langt fra Esbjerg.

Af John T. Lauridsen

De danske søfolks indsats under den anden verdenskrig er hverken en forsømt eller overset del af historien. Flertallet af de danske søfolk var forhyrede på danske eller skandinaviske skibe eller bemandede som gruppe fremmede skibe. Kun et fåtal færdedes omkring som enkeltpersoner under fremmed flag, og endnu færre er beretningerne fra eller om dem. Her er den knappe og ufuldstændige historie om en af dem, der gjorde hele verdenskrigen med helt på egen hånd blandt fremmede søfolk.

Georg som elev på Skoleskibet "Danmark" 1937-38.

Georg Halvor Nielsen blev født i Frodesgade i Esbjerg den 31. juli 1921. Hans forældre, portør Karl Alfred Nielsen, kaldet Gendarmen¹, og Emilie (født Schmidt) var flyttet til byen året før. De var blevet gift kort forinden. Georg blev den første af en børneflokk på 5. Han fik sin første lillesøster, Clara Johanne, allerede i september året efter. Den voksende familie flyttede lidt rundt, indtil den i 1927 fik fast base i Ingemanns Allé 6 (fra 1945 nr. 128), hvor de byggede eget hus. Huset og haven i Ingemanns Allé blev tumleplads for Georg og de 4 mindre søskende som kom trip trap træsko frem til 1932. Georg selv gik først på Danmarksgade skole, men overgik fra sommeren 1932 til den nybyggede og helt moderne Rørkjær Skole. Herfra tog han mellemskoleeksamen i marts 1936².

Som den ældste af børneflokken måtte Georg naturligvis passe de yngre søskende, hvilket 10 år senere endnu sad så meget i ham, at han ved meddelelsen om, at lillesøsteren Clara ventede et barn, skrev: "Så vores store søster skal nu blive moder, det er altså meget smukt, men jeg skal i alfald ingen have de næste tre år. Jeg husker endnu ganske tydeligt, da jeg måtte vogte fire rollinger, og det sker ikke igen, så længe jeg kan gøre noget for at preventere sådanne hændelser. Alligevel ønsker jeg vores søster held og lykke med barnet³".

Efter overstået eksamen gik Georg ikke længe hjemme og spildte tiden. Det var svært at komme i lære, og arbejdsløsheden var stor i byen. Imidlertid ville Gendarmen og Emilie gerne sikre ham en faglært uddannelse, selv om det krævede økonomiske ofre af dem. Georg valgte i stedet at stå til

søs. Det var lige efter hans hoved. Allerede den 24. april fik han udstedt sin første søfartsbog, endnu ikke 15 år gammel. Han fik hyre som messedreng på passagerskibet "*Parkeston*", som sejlede i rute-fart mellem Esbjerg og England. Senere avancerede han til letmatros, før han i juni 1937 påmønstrede skoleskibet "*Danmark*" på Holmen i København for sammen med 71 andre at få en videregående søfartsuddannelse. Der var flere Esbjergdrengene iblandt. I løbet af sommeren fik eleverne den første træning rundt omkring i de indre danske farvande, bl.a. i Århusbugten og på en enkelt tur til Sandefjord i Norge. Derefter blev der gjort klar til det store vintertogt, som tog sin begyndelse i september. Den femte september stod "*Danmark*" for fulde sejl alene ud af Københavns havn, passerede Kronborg og krydsede med stormende kuling nordpå i Kattegat. En barsk start, og vejret var også i det følgende meget skiftende. Første stop var Newcastle, derfra videre til Madeira, hvor der var udflugt til bjergene, og sommersejlene blev sat. Derfra blev kurset sat mod Bahia ved den brasilianske kyst. Det var noget helt andet end turen frem og tilbage over Nordsøen. Georg var blandt de mange af de 120 elever, besætningen efterhånden var nået op på ved tilskud af elever fra det forrige togt, som aldrig havde været så langt hjemme fra. Den 13. november passerede skoleskibet ækvator og Georg blev traditionen tro "*døbt*" af kong Neptun og fik behørigt udstedt en dåbsattest med pligt til at sørge for, at andre sømænd, som ville passere ækvator, fik samme dåb. "*Dåbsattesten*" er blandt hans efterladte papirer. Det skulle blive den første af en række beviser for hans sømandskab.

Bahia blev nået den 27. november; to dage senere gik sejladsen videre til Martinique, hvor det var meningen at fejre juleaften. Dårligt vejr med nordlig vind sinkede imidlertid rejsen med adskillige dage, så julen blev fejret til havs. Først den 28. december ankredes op ved reden ud for Martinique. Her lå i forvejen det polske skoleskib "*Dar*

Pomorza", og helligdagene blev bl.a. benyttet til besøg mellem skoleskibene og en fodboldkamp. Dertil kom de sædvanlige udflugter, bl.a. til den ødelagte by St. Pierre ved vulkanen Mont Pelé. Det videre togt var som følger: Den 3. januar 1938 lettedes anker og kursen sattes mod Jamaica, hvor Kingston blev nået den 9. Den 14. sejlede videre vest om Cuba gennem Florida-strædet til Savannah. Her blev der slået vintersejl, før der sattes sejl ud over Nord-Atlanten med Portsmouth som mål. Rejsen foregik med stiv til stormende kuling gennem det meste af en kold februar. På grund af vejret nåede man først Portsmouth den 10. marts. Herefter gik det hurtigt. På hjemrejsen passeredes den 14. marts kl. 19 Kronborg. Snart var skibet i Københavns havn, og man tog straks dagen efter fat på de afsluttende eksaminer. Georg afmønstrede skoleskibet i marts 1938 med fine papirer. Bedre end hans mellemskoleekamen havde givet løfte om. Han havde været ude på sit første store togt på i alt 20.963 sømil⁴. Storme og hårdt fysisk arbejde havde ikke afskrækket ham. Han var faldet til som sømand.

Hvor Georg havde hyre fra marts 1938 til december 1939, er uvist, men måske sejlede han med "*Parkeston*" igen. Verdenskrigens udbrud i september 1939 fik ham ikke til at lægge op. Nytårs-aften 1939 fik han hyre på en finsk fragtbåd, der lå i Esbjerg havn. Han afløste en sømand, som under et slagsmål havde fået en kniv i armen. Med det finske skib kom han til Göteborg, hvor han fik hyre som matros på den svenske fragtbåd "*Tolken*" med kaptajn E. Schmidt, der sejlede for selskabet "*Transatlantis*". Herfra gik turen den 5. marts 1940 til Sydafrika og videre til Sydamerika, hvor han den 20. juni var i Buenos Aires. Det vil sige, at han var meget langt hjemmefra den 9. april 1940 ved den tyske besættelse af Danmark og nu med ringere mulighed for at holde kontakt med familien. Han var for alvor blevet alene i det fremmede. Risikoen på havet som sømand var meget stor i de

Nacionalidad <i>Nationality</i>	Danish
Hijo de <i>Name of Father</i>	Alfred Nielsen
Estado civil? <i>Single or Married</i>	single
sabe leer <i>able to read</i>	
Estatura <i>Height</i>	
Color de <i>Colour of</i>	
Nariz (o) <i>Nose (or)</i>	
Color de <i>Colour of</i>	
Color de <i>Complexion</i>	

Georg i oktober 1940

år. Dels angreb tyske ubåde selv neutrale landes skibe, dels var der minefaren. En tilfældig driven- de mine kunne hurtigt afslutte et skibs videre færd. I Esbjerg læste familien i avisen om disse farer. Ikke mindst Emilie sendte sønnen, hendes yndling, mange kærligt bekymrede tanker og lå vågen nat efter nat for hans skyld.

Indtil det japanske angreb på USA i december 1941 blev kontakten uregelmæssigt opretholdt. Familien hørte derefter i de følgende år overhovedet ikke fra Georg og vidste efterhånden ikke længere, om han stadig var i live. Familien rettede henvendelser til Røde Kors. Intet resultat. Julehilsner udsendt gennem international radio forblev også ubesvarede.

Georgs færd under krigen er i dag vanskelig

Serial No.	PAN- 16351
	
THIS CERTIFIES, That <u>9</u>	
is qualified for employment on vessels of the Administration registered under the laws of the United States application made by the holder of this certificate	

... og i september 1944

at følge. Han skrev hjem derom efter krigens ophør, men næsten alle breve er nu borte. Kun lille-søsteren Bibbi har et brev fra ham fra juli 1946 umiddelbart før den forestående hjemrejse til Danmark. Det fortæller kun minimalt om hans færd, og var skrevet på grund af, "at der var et brev og billeder fra dig, så jeg fik dårlig samvittighed, fordi jeg aldrig har skrevet til dig, og dette brev er resultatet. Om end som du ved, jeg hader at skrive breve." Den modvilje mod brevskrivning bidrager til, at kilderne vedrørende hans liv flyder særdeles sparsomt.

Georg sejlede ikke med et dansk rederi eller med danske skibe, og kan derfor ikke følges gennem den kortlægning, der er sket af de danske skibes indsats i allieret tjeneste⁵. De danske redere

arkiver giver intet. Han bevægede sig udenfor det netværk, som omfattede danske søfolk i allieret krigstjeneste. Han var sejlet ud med et fremmed skib alene, og han fortsatte med at handle som enegænger, ene dansker blandt fremmede søfolk på udenlandske skibe. Alt i alt har der vel været et par hundrede danske søfolk i en lignende situation under krigen⁶. De mundtlige kilder er også meget sparsomme. De mennesker, der fik brevene eller selv modtog mundtlig viden, er enten døde eller husker kun meget sparsomt og generelt om Georgs færd. Eller de er så langt borte, at der ikke længere er kontakt med dem. Tilbage er et par nekrologer med billede i de lokale aviser, Vestkysten og Vestjyden, den 1. august 1946⁷, og de få formelle papirer, Georg efterlod sig, og som nåede til Danmark. Det er egentligt ikke meget om et kort liv, hvor der nåede at ske så meget og så dramatisk. Han deler her skæbne med utallige andre, som blev grebet af krigens store bevægelse.

Af papirene fremgår det, at Georg i 1940 sejlede videre med *"Tolken"* fra Sydamerika til England og retur igen over Atlanten til USA, hvor han afmønstrede i Baltimore den 9. oktober 1940. Der er altså ikke tale om, at han blev minesprængt med *"Tolken"*, som det i 1946 skrives i nekrologen om ham. Her er tale om en sammenblanding med senere begivenheder. I stedet er det værd at bemærke, at han ikke afmønstrede i England og søgte tilbage mod det besatte Danmark, men gjorde lige det stik modsatte. Den tyske besættelse og verdenskrigen fik ham ikke til at søge til hjemmet. Han fulgte som flertallet af danske søfolk på fremmede skibe ikke regeringens bud om at tage hjem på statens regning. Tværtimod. Den drev ham ud i den store verden.

Der kunne være god grund for Georg til at afmønstre *"Tolken"* i oktober 1940, når han ikke ville tilbage over Atlanten, for den sejlads var efter Frankrigs nederlag til Tyskland i juni blevet farligere end nogensinde. De tyske fly og ubåde havde

fået deres operationsradius udvidet og truede især alle skibe, der ville sejle syd om Irland og England. Ved at gå i land i USA havde Georg helt klart markeret, at han ikke ville søge at komme tilbage til Danmark, mens landet var besat af tyskerne. Men bange for at sejle var han ikke blevet - heller ikke på grund af den tyske trussel.

I Baltimore fik Georg den 23. oktober 1940, altså kun 14 dage efter sin ankomst, udstedt et bevis for, at han var trænet i at betjene redningsbåde, ligesom han fik det ulige vigtigere amerikanske certifikat, som gav ham lov til at sejle som sømand. Hans adresse var da 1702 Thames Street, Baltimore Maryland. Med disse papirer i orden kunne han få udstedt et arbejdsløshedsbevis, der sikrede en vis minimal understøttelse. Han gik nu arbejdsløs rundt i nogen tid i Baltimore. Muligvis var det, fordi han var syg af malaria efter sejladsen på Sydamerika, og det krævede en længere rekreative periode. Malariaen fik piller drengensigtet af ham. Sygdommen tærede på ham. Tilsyneladende søgte han ikke kontakt med danske institutioner i USA i denne periode⁸.

Den 12. april 1941 fik han omsider hyre på skibet *"Alcoa Guide"*, hvor han forfremmedes til bådsmænd, før han et halvt år efter gik fra borde i Port of Spain på Trinidad den 25. september 1941. Der var på det tidspunkt mange arbejdsløse skandinaviske søfolk i USA, hvorfor der i april 1941 blev oprettet et skandinavisk shipping center netop i Baltimore med hyreanvisning efter et tøm-system⁹. Muligvis er det det, som bragte Georg i arbejde. I hvert fald har det ikke været noget komfortabel tid for ham. Danskeres anseelse var ikke just på højde med nordmændenes lang tid efter den 9. april 1940, hvor nordmændene havde kæmpet og danskerne samarbejdet med tyskerne. Det var i hvert fald versionen i vide kredse i USA, med det til følge, at der blev set med mistænksomhed på danskere.

Hvad Georg herefter foretog sig de næste par år

Georg (t.h.) i USA o. 1944 med en officerskollega.

er mere uvist. Han har rimeligvis haft skiftende hyrer, vi ved bare ikke hvilke. I hvert fald er det sikkert, at det japanske angreb på Pearl Harbour i december 1941 betød, at Georg blev draget ind i verdenskrigen, hvad enten han brød sig om det eller ej. Havene omkring Amerika var nu i lige så høj grad som Europa blevet krigszone. Broderen Orlamente senere, at Georg begyndte at læse til styrmand i 1942, hvilket er meget sandsynligt, da han året efter, nærmere bestemt den 19. oktober 1943 i New York fik udstedt eksamensbevis som andenstyrmand. Han var da fyldt 22 år. Lige knapt et år efter fik han i New York bevis for, at han var kvalificeret som "master" eller skibsfører. Det vil

sige, at han nu havde førstestyrmandseksamen. Dertil var han imidlertid ikke nået ved teoretiske studier på en søfartsskole. Vi ved, at han fra november 1943 sejlede som 3. officer for det amerikanske rederi "Panama Transport Company" med adresse 30 Rockefeller Plaza i New York¹⁰, i hvilken by Georg givetvis selv havde adresse allerede i 1943 og siden beholdt den¹¹. I september 1944 blev der udstedt et særligt kort til ham som bevis for, at han var sømand beskæftiget under "War Shipping Administration Vessel" under Panama-registrering. Han var med andre ord aktivt indrullet i krigen på amerikansk side som sømand. Han sejlede som sådan på Atlanten, i Stillehavet og i det mellemste Østen. Det fremgår af, at han blev tildelt "en stribe" til officersuniformen for aktiv tjeneste i hver af de tre krigszoner.

At dømme efter de portrætfotos, der er af Georg i de forskellige identifikationspapirer, han fik udstedt 1940-1944, gennemgik han i disse år en hurtig forandring fra en rundkindet og dunet dreng til en mand med magert ansigt, skægstubbe og poser under øjnene. Det gik ikke sporløst hen over ham, at han sejlede meget i de forskellige krigszoner, havde minefaren tæt på og oplevede de nervepirrende angreb fra både ubåde, og tyske og japanske fly.

Han kom selv ud i flere torpederinger og minesprængninger. Bla. skal han have været ude for det under en sejlads til Murmansk. Sammen med tre kammerater drev han rundt i en redningsbåd i en uge, fik forfrysninger og koldbrand i begge sine ben med overhængende fare for at miste dem. Vi kender ingen detaljer om, hvor, hvornår og med hvilke skibe, blot at han kom mirakuløst fra det og reddede benene. Han skal være blevet fløjet til et hospital i Manila på Filippinerne ifølge en version og behandlet af specialister i New York ifølge den anden (begge versioner er søsteren Claras med en menneskealders mellemrum). Lægerne ville først amputere begge ben, men det modsatte han sig. I

stedet blev han behandlet med varme og kolde bade. Det tog måneder med helbredelsen, ja bare inden han kunne gå med krykker, gik der flere måneder. Alt i alt har han været sat ud af spillet i måske trekvart år¹². Den lange tid som rekonvalesent kan han muligvis have brugt til at kvalificere sig videre som sømand. Under alle omstændigheder slap Georg med nød og næppe fra det med benene i behold, hvilket selvsagt betød umådeligt meget for ham, og desuden sikrede det hans fortsatte karriere som sømand. Han holdt nemlig ikke op med at sejle.

Allerede under krigen opstod der en særlig respekt og ærefrygt omkring sejladsen på Murmansk, fordi konvojerne dertil led særligt store tab, især i 1943, og de klimatiske forhold var sådan, at faren for at omkomme var næsten 100 % ved et skibs sænkning. Der var ingen danske skibe med i trafikken på Murmansk, kun danske søfolk på fremmede skibe. Besætningerne stod ikke i kø for at komme med på ture dertil. Efter krigen har kun få danske sømænd gjort krav på den respekt, der har været knyttet til de sejladsere¹³. Muligvis var Georg slet ikke med til Murmansk. Det kan være en fordrejning på linie med den anden, der stod i nekrologen om ham i 1946, at han skulle have ført et af skibene på D-dag i 1944, hvilket i hvert fald intet har på sig. Sandhedens kerne er, at han forliste flere gange og fik koldbrand i benene under en uges ophold i en redningsbåd. Hvor og hvornår det skete, ved vi ikke.

I oktober 1944 begyndte han at sejle som kaptajn for det tidligere omtalte selskab "*Panama Transport Company*". Certifikatet som kaptajn blev udstedt af Panamas generalkonsul i New York. Georg var da bare 23 år, men han havde allerede været sømand i godt 8 år. Alligevel var det en særdeles ung alder for en kaptajn, men krigsforholdene gjorde mulighederne helt ekstraordinære for mænd med de rette kvalifikationer og egenskaber. Georg blev målbevidst ved med at udvide sine

Maj 1945. Det første foto, som kommer til Esbjerg efter mere end fem års adskillelse.

kvalifikationer. I maj 1945 tog han eksamen i handelskommunikation til søs. I samme måned fik han nyt identifikationsbevis med titlen "*Master*" som ansat under "*War Shipping Administration*" i New York. Heraf fremgår det tillige, at han var blevet sikkerhedstjekket og fundet god nok. Skibsfart i krigstid var ikke legeværk, og USA var på det tidspunkt stadig i krig med Japan. Broderen Orla mener, at Georg som kaptajn sejlede med olietankere. Om han da fortsat var ansat af Panama-rederiet, er uvist.

Om hans privatliv i de år ved vi heller ikke meget. Det har været hektisk i den korte tid i land; så skulle der ske noget. Kendte ansigter fra Danmark så han næsten aldrig. Dog hændte det en enkelt gang, at han med en kammerat var på vej ind i en officersklub, men stoppede lidt udenfor uden at tænke på, at vagten ved døren stod i hilsestilling

"Attention", indtil Georg hørte vagten sige ud af mundvigen: "Se så at få fingeren ud af røven Gogge!". Det viste sig at være en gast, Georg havde sejlet med på skoleskibet "Danmark". De to fik senere en snak et andet sted. Formerne mellem officerer og menige måtte naturligvis opretholdes. Georg besøgte også en gang sin onkel Christian (Chris) i Vancouver. Han var der blot en dag og havde haft onklens adresse med sig, da han sejlede ud fra Danmark. Emilie havde givet ham den, hvis han skulle komme der omkring¹⁴. Så uvis var hun med hensyn til hans fremtidsplaner. Ellers gik en del af fritiden, især ombord, med at læse det nødvendige for at tage eksaminerne.

Kvinderne blev der også tid til. Som han skrev til lillesøsteren i 1946: "Jeg har nu set det meste af verden, har også mødt alle sorter af kvinder, både gode og dårlige, kulørte og hvide". Georg udviklede sig til en flot fyr, uniformen klædte ham godt. Han giftede sig to gange. Første gang med datteren af en mand placeret højt oppe i ledelsen af "Panama Transport Company", men det gik ikke. Hun, der var fra Montreal, og hvis navn vi ikke kender, ville have ham til at holde op med at sejle og gå ind i administrationen, hvad Georg ikke ønskede. Dertil kom, at hendes familie ikke fandt, at han var et helt passende parti. Hans sociale baggrund lod sig jo ikke skjule, så det var vist familien en glæde, da det blev til en ret hurtig skilsmisse. Hvor og hvornår er uvist¹⁵.

Anden gang giftede Georg sig den 20. april 1946 med new-yorkeren Mary Kelt. De planlagde, at de i juli sammen skulle rejse til Europa på skibet "S/S Albert Burlison", som Georg skulle føre til Frankrig og Italien med hvede for rederiet Grace Line.

Først nogle dage efter Danmarks befrielse den 5. maj 1945 fik familien i Ingemanns Allè et gan-

Kaptajnen med sin brud

ske kort livstegn fra Georg i form af et telegram. En nabo havde fundet det på gaden! En så skødesløs behandling af så vigtigt et budskab. Det lød i al sin enkelthed: *Har det godt, Georg. Mangler I noget?* og en adresse i New York. Det telegram udløste lige så stor jubel i hjemmet som frihedsbudskabet den 4. maj om aftenen. I det følgende år udfoldede der sig en intensiv brevveksling over Atlanten. For familien i Ingemanns Allè var Georg kun en opløben dreng. Det var svært at opfatte ham som en voksen mand - og kaptajn. Omvendt var de små søskende ikke vokset for Georg. Der måtte oversendes fotografier for, at han kunne overbevise sig om, at de to yngste søstre var helt ovre alderen, hvor piger leger med dukker. Georg sendte mange ting hjem, som det på grund af rationering og vareknaphed slet ikke var muligt at erhverve i en arbejderfamilie i Danmark. Der var feststemning i Ingemanns Allè, hver gang der kom breve eller pakker fra den savnede søn og bror. Brevene blev slugt af alle. Pr. brev fik familien også at vide, at han agtede at gifte sig i foråret 1946. Han forhadte sig nemlig ikke med at komme hjem. Han havde fundet sig godt til rette i det fremmede. Havde forstået at omstille sig. Havde fået nogle muligheder og havde udnyttet dem godt.

Mens skibet i sommeren 1946 blev lastet i Mobile, Alabama, benyttede Georg bl.a. tiden til derfra at få skrevet det tidligere nævnte brev til sin lillesøster Bibbi, og til at bade. En dag sprang han ud på for lavt vand og brækkede rygsøjlen. Da han ikke selv dukkede op til overfladen, sprang andre til og reddede ham i land. Man gjorde, hvad man kunne på hospitalet, men alt var forgæves. Han døde efter nogle dage, den 16. juli 1946, og blev begravet fire dage senere på Woodlawn kirkegården i New York. Derfor blev hans afskedsord i brevet til søsteren Bibbi også en afsked med familien for altid: *"Vil nu sige farvel for denne gang til jer alle i Ingemanns Allè, og vil skrive til jer igen før jeg sejler fra Mobile. Kærlige hilsner til jer alle, Georg."*

Efter at være sluppet gennem søkrigens rædsler skulle en meningsløs badeulykke hindre ham i at nyde freden og livet og i nogensinde at gense familien i Esbjerg. I mere end 6 1/2 år havde de ikke set hinanden, da han døde. I de 4 år havde de end ikke fået et livstegn fra ham. De sendte også fortsat julehilsner via radioen. Radiohilsnerne kunne imidlertid kun modtages i Europa¹⁶, så dem havde Georg ikke en chance for at få. Om Georg har søgt at få kontakt, er uvist. Som dansker på fremmede skibe har han haft svært ved at få budskaber igenem, hvis han overhovedet forsøgte. Selv danske søfolk på danske skibe i England mistede i årevis kontakten med familierne i Danmark¹⁷.

Så meget desto større var sorgen, da meddelelsen om hans pludselige død kom. Han og Mary havde været ventet med stor spænding, glæde og nysgerighed. Mest tog det på Emilie. Det var hendes livs chok. Alt var så brat og definitivt. På en gang beskeden om at han var både død og begravet. Hun kom aldrig helt over det. Tabet af den dreng kunne hun ikke slette af sit sind. Hun gemte hans breve som en skat.

Der kom alligevel besøg fra New York, men først i 1949. Georgs enke Mary mødte op med sin mor Jessie og blev modtaget med åbne arme. Huset var blevet gjort i stand til Georgs og Marys ankomst i sommeren 1946, og der var blevet bygget helt nyt badeværelse på husets første sal. Nu kom alene Mary til at se det - og med forsinkelse. Mary medbragte Georgs få personlige papirer, som bl.a. dette korte rids bygger på, nogle fotografier og erindringer om ham. Hun blev ved med at skrive med familien i Ingemanns Allè lige til Emilies død i 1953. Så hørte det op med brevene dertil. Hun modtog også besøg af familiemedlemmer i New York. Mary giftede sig først igen omkring 1959, men hun bevarede en hengivenhed og et overskud til familien i Esbjerg alligevel. Med Emilies død røg nemlig kun kontakten til New York mellem svigerdatter og svigerforældre. Georgs lillesøster

April 1946. Georg slapper af med badning og forbereder sig til den kommende tur over Atlanten.

Clara skrev videre med Mary helt til slutningen af 1960'erne. Det sidste julebrev er fra december 1968. Så hørte det op efter godt 22 år. Senere breve kom retur med adressaten ubekendt.

Stort set ubekendt forbliver indtil videre også Georgs liv som sømand langt fra Esbjerg under den anden verdenskrig.

John T. Lauridsen, f. 1951. Forskningsleder, dr. phil., Det kongelige Bibliotek. Har bl.a. skrevet en række lokalhistorier - kommende er "Oscar Bruun - læge i pionertidens Esbjerg" -; om erhvervsforhold i 1600-tallet og om fascisme og nazisme i Danmark og internationalt. Modtager gerne yderligere oplysninger om Georg Halvor Nielsen.

Noter

1. Om "Gendarmen", se Fra Ribe Amt 1993.
2. Hvor ikke andet anføres befinder det til grund liggende materiale sig i kopi eller original i Georg Niensens privatarkiv (Privateje). Hertil føjer sig en række mundtlige oplysninger.
3. Georg Nielsen juli 1946.
4. Statens skoleskib "Danmark". Virksomhed i finansåret 1937-38 (5. årsberetning), 1938.
5. Chr. Tortzen: Søfolk og skibe 1-4, 1981-1985.
6. Tortzen 1, s. 218 o. fl. st.
7. Gendarmen fik datteren Clara til at kontakte avisredaktionerne og give oplysninger. Informationerne er ikke ganske pålidelige. Fra de lokale aviser gik nekrologen videre til flere landsdækkende aviser.
8. Brev fra Orla Nielsen nov. 1984.
9. Tortzen 3, s. 52.
10. The WPA Guide to New York City, New York 1939 (optrykt 1982) s. 334-35, 149.
11. I efteråret 1944 var hans adresse c/o B.B. Howard, 115 Broadway Street, New York.
12. Brev fra Clara Jensen 9.5.1992.
13. Tortzen 3, s. 310 ff.
14. Brev fra Clara Jensen 14.3.1992.
15. Dette ægteskab omtalte Georg aldrig i breve hjem til Danmark. Christian Schmidt 18.11.1945.til Hans Schmidt.
16. Jfr. Tortzen 4, s. 169.
17. Henrik Bødker Knudsen: Krigssejler. Oplevelser fra Verdenshavene. 1992, s. 34, 50.

Militair og Feltlivet, saaledes som jeg selv har levet og erfaret det i Aarene 1862, 1863 og 1864

Af Hans Frandsen

Hans Frandsen var født i Sdr. Vium sogn i Ringkøbing amt den 10. juni 1838. Som så mange andre opvakte bondedrenge blev han i en tidlig alder vinterlærer. I fire vintre virkede han som sådan ved Forsomho biskole i årene 1854-1858. Senere deltog han i krigen 1864, hvor han var med i tilbage-toget fra Dannevirke og i Dybbøl skanser. Bag i en af ham selv med smuk håndskrift afskrevet skolebog har han nedfældet sine oplevelser under felttoget. I 1870 flyttede han til Outrup, hvor han blev gift med Ane Cathrine Christiansen, Løftgårde. Her boede han til sin død i 1919. Han var medlem af sognerådet, og i årene 1888-1906 var han sognefoged.

Den 2den Julli 1862 meldte jeg mig som Rekrut ved den 8de Infanteri-Regiment i Kiel og gennemgik lykkelig skolen blev derpaa Soldat og maatte tillige med mine Kammerater sværge til Fanen saaledes som følger. "Soldaten lover og sværger at være Hs. Maiestæt Kongen tro og lydlig, holde Rigets Grundlov, som en ærekjær Krigsmand at lade sig bruge i Kongens Tjeneste til Lands og Vands og i samme sit Liv og Blod at vove og forsikkert. Saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord". Efter Regiments-Commandørens Ordre oplæste Auditeuren følgende Tale i denne Anledning: "Soldater af det nye Mandskab som i Dag ere forsamlede for at skulle sværge til Fanen det er formodentlig første Gang at nogle af Eder kaldes til at aflægge Eed derfor vil jeg med faa Ord Gjøre Eder bekendt med denne Handlings Betydning og sande

Væsen. I ere traadte i Kongens Tjeneste og Landets Forsvar skal Eder betroes, derfor er Rigets gamle Fane i Dag tilstede og udfoldet foran Eder. Til alle Tider og i alle Lande var Fanen stedse et Symbol på Eenhed, omkring den forenedes i Striden de de fælles Krigere om deres fælles Anfører, derfor skal Fanen som et synlig Tegn minde Eder om de Forpligtelser I som Soldater have overtagne og i Tjenesten skulle opfylde, navnlig Eenhed og Sammenhold imellem Kammerater og ubetinget Lydighed mod Foresatte Kjærlighed til Konge og Fødeland har I bragt med fra Hjemmet men Soldaten skal endogsaa vove Liv og Blod når Kongen og Fædrelandet kalder."

Hvad tjenesten angik saa var jeg med fra den første Dag og indtil den sidste og lærte alle de militære Færdigheder saaledes som det udfordredes til engang i Tiden at kunne møde Fjenden, dog denne Tanke at skulle dette og bruge Vaaben i Virkeligheden ville man gjerne fjerne saa langt som muligt.

Forresten gik Garnisonstjenesten for mig ganske let og jeg kan med Sandhed sige at den for mig var mere Fornøielse end Arbejde. Thi i Stedet for at gjøre de strenge Vagter var jeg Regiments-Ordinants og er der ellers noget i denne Tjeneste, som gjøre Fordring paa svære Anstrengelser, som Exersits, Marstoure, Gymnastik og Bajonetfægtning saa har den ogsaa mange Behageligheder og meget som interesserer unge Mennesker der har Lyst til at see, høre og føle hvad Verden og Livet har at byde udenfor den hjemlige Kreds. Den smukke Holdning det raske og muntre Liv imellem gode Kam-

Krigsveteraner fra 1864 blev ved 50-års jubilæet i 1914 fotograferet foran Højskolehjemmet. Fra venstre stående: Ukendt, Jens Hansen Olesen Væring, Hans Peder Pedersen (Slesvig) Torhøl, Jens Jensen (Holle), Allerslev, Hans Frandsen, løfigård, Søren Jensen, Bahl. Siddende fra venstre: Jan Hansen, Skyhede, Knud Pedersen, Kresten Sørensen (Væring), Allerslev, Bernhard Ulrik Hansen, Sønder Tange, Knud Eskildsen, Gadegård, Mads Jensen (Debel) Allerslev. Nr. 4 og 12 er brødre.

merater, Livet i den muntre Omgivelse af dannede Personer og kongelige Mænd den yndige Musik o.s.v. samt Lejlighed til paa Reiser og Ophold i de større Byer at see mange Skjønheder og Mærkværdigheder som ellers gaaer vort Blik forbi.

Kiel er vist een af de største og smukkeste Stæder i Norden, dens Havn, Samlinger og Omgivelser tiltrak sig i høi Grad min Opmærksomhed. 2 Gange den 2den September marserede vi til Dane-

virke og Slesvig til Manøvren for Frederik d. 7de her bleve jo ogsaa Kræfterne og Øvelseerne satte paa Prøve de smukkeste af disse Dage vare de to sidste da Hæren holdt Konge Revy og alle Hærens Vaabenarter: Infanteri, Kavaleri, Artilleri samt Livgarden samledes paa een Plads, og som idet Kongen med sin Stab red forbi Fronterne under Musikens deilige Toner salutede og raabte Kongen leve ledsaget med skingrende Hurra.

Da jeg nu havde ligget vel omtrent 1½ Aar i Garnison og ventede at være kommet hjem til Slægt og Venner begyndte Tyskerne at blive urolige, der taltes om Krig Armeen blev forstærket flere af vore Bekjendte fra Hjemmet kom til Regimentet og endelig fik vi Ordre til at reise til Dannevirke 3de Gang og Kong Kristian den Niende talte der saaledes til os: "*Mine kjære Kammerater det glæder mig at se Eder raske og muntre jeg haaber og at naar Krigslarmen lyder I da og ville være tappre og slaas mandig for vort kjære Fædreland og ville det glæde mig selv at være med Eder*". Dette gav os Anelse om at Krigen forestod og allerede strax begyndte Feltlivets Besværligheder, et Vinterfelttog, Mage til den Napoleon gjorde ind i Rusland 1812.

Den 1ste Februar 1864 kom de Tydske Stormagter til Dannevirke og fordrede af den kommanderende General de Meza at den danske Hær skulle rømme Dannevirke men fik til svar at Hæren skulle forsvare sin Stilling til det Yderste og dermed var Krigen udbrudt, og Tydskernes Kanoner begyndte at dundre. I 4re Døgn holdt vi Stillingen og fik da Ordre at forlade den, da marserede vi næsten uden at hvile i 48 Timer indtil vi Fastelavns Mandag naaede Sønderborg, da fik jeg den tydeligste Beviis paa hvad et Menneske formaar at udholde af Legemsanstrengelser. Da gik en deel af Hæren under General Hegermann Lindenkrone mod Nord forfulgt af Fjenden til Limfjorden og en Deel satte sig fast i Frederits og 12 Regimenter med tilhørende Artilleri og Kaveleri besatte Dybbøl Skanser hvilken Afdeling jeg tilhørte jeg glemmer aldrig denne uhyggelige og udmattende Marstour, da vi efter at have udholdt 4 Døgn i streng Kulde paa aaben Mark mod Fjenden ved Dannevirke om Aftenen stiltiende forlod vor Stilling og med Fjenden i Hælene tog Flugten mod Nord, naaede Flensborg ved Daggry gik derpaa til Bau og Kl. 10 om Aftenen igjen tilbage Syd for Flensborg hvor vi indtog Natstilling mod Fjenden

og derpaa i Morgenstunden igjen gik igjennem Byen forfulgt af Fjenden medtagende en af vores Artilleri efterladt Kanon til henimod Gravensteen her gjordes mod Aftenen en Times Hvil og derfra havde vi endnu 2 Miil til Sønderborg, den uhyre glatte føre, samt Hunger og Udmattelse bevirkede at omtrent 50 Mand vare segnede og døde mange maatte kjøres saavidt Vognene kunde strække til og Hæren var aldeles i Uorden, da vi saaledes uden Komando endelig naaede Sønderborg føiede Skjæbnen os ikke bedre end at jeg med flere maatte banke forgjæves paa lukkede Døre og bleve nægtede Huusly indtil jeg alene gik fra mine Kammerater for at bede om Huusly hvortil jeg saa hardt trængte hvilket ogsaa omsider lykkedes mig da jeg traf paa en barmhjertig Kone hvis Mand selv var med i Krigen. I hendes stue laa mænd af alle Vaabenarter og sov paa Gulvet og over deres trætte Been fik jeg leie paa tre Stole forresten indkvarteredes Mængder i Kirkerne og Udhusene indtil om Morgenen at Kompagnierne igjen bleve samlede.

Derefter indkvarteredes vi i Landsbyerne omkring Sønderborg hvor vi udhvilede i 4 Døgn og derpaa i 6 dage stod med Fjenden ved Dybbøl paa Forpost som varede i 7 Uger i den strengeste Vintertid fra 7 Februar til 18 April da Dybbøl Skanser faldt. I disse 7 Uger forværredes Tilstanden Dag for Dag, og Stillingen blev tilsidst frygtelig thi omtrent 30 Ildsvælg aabnede deres gab imod os og udspyede gloende Granater daglig i hundredeviis som demolerede vore Skanser og afbrændte Bygningerne samt søndersplittede mange af vore Folk. Den 17 Marts var jeg i en Forpostfægtning, da vi ved et Stormangreb paa Fjenden kom til at staa i en Hagl af Kugleregn at vi i mindre end en halv Time mistede 30 Mand af vores Kompagni og vores tapre Oberst Hoeborg blev dødelig saaret. Denne Dag blev vores Forpoststilling slaaget tilbage nærmere ind under Skanserne saa at vi fik Fjendens Batterier nærmere ind paa os. Natten mellem 1ste og 2den Paaskedag gik Fjenden med en uhyre

Styrke, ved Storm løs paa vore Skandser, men blev slaæet tilbage med et Tab paa 4.000 Mand og vi mistede kuns 120. I den Kamp som varede fra Kl. 3 om Morgenen indtil Kl. 8 seirede vi Danske, derefter bombarderedes igjen med fornyede Kræfter, og skjønt vi Dag og Nat reiste nye Volde eftersom de gamle sløjfedes af Granaterne blev vor Stilling stedse svagere, og desuden udmattede Fjenden os om Natten ved bestandig at true med Angreb. En Nat ved Slutningen maatte vi vente et Par Timer paa Afløsning da 16de og 17de Regiment gjorde Opstand og nægtede at gaa paa Forpost, og først da Generalen truede med at lade hente et Batterie til at nedskyde dem paa Stedet rykkede de nødtvungen ud til Afløsning. Denne var den næstsidste Gang vi afløstes, den sidste Gang var den 15 April da afløstes vi af den 9de og 20de Regiment som dengang kom til os fra Frederits, dette blev en frygtelig Skjæbne, der forestod dem, de vare ikke vante til Bombardementet og nu i de sidste Dage da Skandserne nærmede sig deres Undergang, sank jo ogsaa Mandskabets Mod og endelig den 18 April om Morgenen da Kanonaden var stegen til det høieste og Skandserne næsten vare ompløede af Granaterne stormede Fjenden atter Skandserne og under en frygtelig Ild fra begge Sider indtoges de fra venstre til høire Fløi. Vores Regiment laa inde paa Als, vi fik strax ordre at marsere til Dybbøll men inden vi naæede derhen vare de tydske Faner plantede paa vores ruinerede Skandser. Levningen af Armeen var kommen over Broerne og Broerne sprængt i Luften. Nu blev vi satte paa Strandvagt langs med Allsund og ude i Søen til begge Sider laae Batteriet Rolf Krake og Orlogsskibene paa Vagt.

Den 2den Mai indskibedes vi til Fyen, her fik vi bedre Dage efter Felittogets Besværligheder, thi fra

4de Juledag indtil 4de Mai var jeg ikke i nogen Seng. Derefter arbeidede Fjenden paa at indtage Als, der blev bygget Landgangsbro og smaa Baade i Hundredevis blev samlede langs Stranden i Jylland og den 29 Junni gik Fjenden over Sundet og indtog Als som var besat af en Deel af vor Styrke medens det øvrige laa paa Fyen, her blev vi øvet i at gjøre Landgang og gjorde mange behagelige Seiltoure fra Nyborg til Langeland, Kjerterminde o.s.v. Men da Budskabet kom at Als var taget, hvilket anede os da Skibene afseilede fra Nyborg for at tage de flygtende ombord, fik vi ordre hurtigst muligt at marsere til Odense hvor vi gjorde en kort Hvil om Aftenen og beværtedes af Stadens Borgere med den største Gjæstfrihed ude paa Gaderne, imidlertid ordredes omtrent 600 Vogne som kjørte os 3.200 Mand ned til Striib og Meddelfart til at gjøre Strandvagt thi man ventede at Fjenden ogsaa ville gjøre Landgang paa Fyen her maatte ogsaa i en Tidlang Dagene og Nætterne tilbringes under aaben Himmel og under den strengeste Paapassenhed at ikke Fjenden skulle erobre Fyen, som er Danmarks Hjerter men saavidt gik det ikke, thi en Vaabenstilstand besluttedes og endelig fik vi den behagelige Tidende at afmarsere til Frederiksborg for at aflevere og derfra hjempermitteres.

Og førend vi forlod Armeen gav Kongen os følgende Proklamation "*Mine kjære Kammerater. Krigen er nu tilende den har kostet manges Liv og Helbred, thi mod Fjendens mange Tusinder og 2 Stormagters Hære vare I kuns en lille Skare, men hverken Vinterens Barskhed eller Fjendens Styrke kuede Eders Mod. Modtag derfor før I skilles Eders Konges Tak. Værer i Freden som I have været i Krigen og vi ville atter see vor kjære Fædreland at blomstre i Velstand og Anseelse*".

Her på vestsiden af Østre Strandvej er "grønningen sydøst for Kirken", hvor smedehusmændene boede. Bastiansborg lå lidt til venstre for den hvide skelpæl på billedet.

Smede og stenhuggere i Tjæreborg

Af Jens Kusk

I Sydvestjyllands kirker og på kirkegårdene findes endnu en del stenhuggerarbejder fra tiden ca. 1750-1822 i form af epitafer og gravsten, som er udført af to stenhuggere, som egentlig var smede. Deres arbejder findes spredt på egnen fra omkring Ribe i syd, til i nord omkring Lønborg. Deres arbejder er som regel let genkendelige og mange endda signerede. Den ældste af smedene hed Bastian Andresen med tilnavnet Slesvig, han bruger signaturen BASV, mens yngste-sønnen Frands Bastiansen, også med tilnavnet Slesvig, bruger FBS.

I Nationalmuseets bogværk "*Danmarks Kirker*" er stenhuggernes arbejder omtalt grundigt under de enkelte kirker; derfor bringes her blot en liste med opgivelse af sted og sidetal. Opgaven her er kun at fortælle om de to smede og deres familie og hjemsted.

De to smede havde hjemme i landsbyen Tjæreborgs gamle centrum nær ved kirken. Det er først jernbanens komme i 1874 og den senere udvikling som har givet centrum flyttedag op til stationsbyområdet. Men før lå centrum absolut her ved kir-

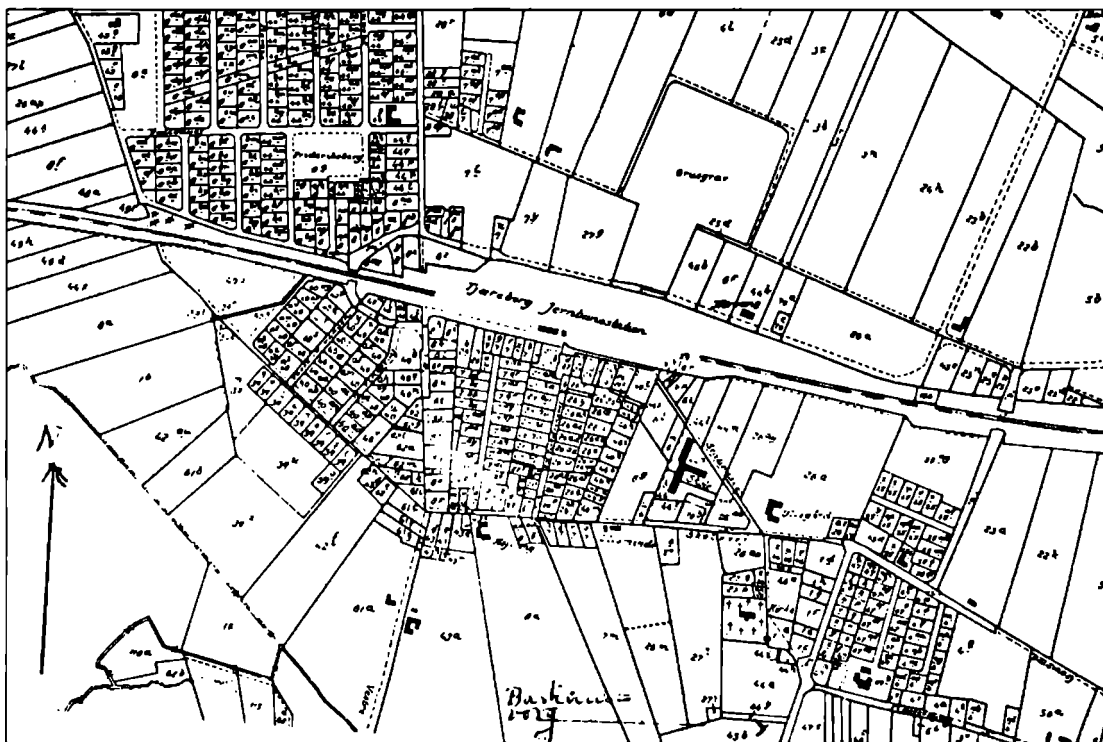
ken. Østerbyvej som nok er landsbyens ældste bebyggelse, og som endnu så smukt har bevaret sit snoede forløb og karakter af landsbygade, krydser her Østre Strandvej og udvides til kirkeplads. Her overfor kirkens indgang - hvor befrielsesstenen nu står - lå byens første skole. Hvor kirkens afstenede parkeringsplads nu er, lå byens forsamlingshus. Området langs vestsiden af Østre Strandvej er nu en åben grønting med kun et par fritstående træer, så udsigten mod kirken er blevet friholdt.

Men her har før i tiden ligget forskellige bygninger, længst mod syd lå den gamle bykro (matr. 65), og derefter mod nord ved et lille vandløb den gamle smedeejendom, som kaldtes Bastiansborg (matr. 45). Videre mod nord lå en del udstykninger

fra matr. 44 heraf også smedehusmænd. Senere kom her en lille ejendom, i hvis stuehus den første brugsforening og senere biblioteksforeningen startede. Til sidst blev hele området til ét stort gartneri (Rosenhøj), før hele området blev frilagt.

Det er ikke muligt i dag nøjagtigt at finde alle de gamle skellinjer og bygningernes form. I tiden før 1844-matriklen er der bl.a. byttet og flyttet skel ofte blot ved mundtlig aftale, evt. skriftligt fæstnet, men uden kort og klare mål.

Alt det er væk, men i nyere tid er her af og til fundet murrester, småting af jern og "smedecinders".

Kort som viser bydannelsens udvidelse og flytning til stationsområdet.

Bastianfamilien

Bastianfamilien synes at være lidt udover det sædvanlige for deres tid. De var dygtige og alsidige håndværkere, men under den tids hårde sociale vilkår måtte de bl.a. søge arbejde rundt om på egnen og havde ofte besvær med at finde et egnet bosted at fæste. Alligevel ses de ofte brugt i tillidshverv, og de ses ofte indgiftet i fremstående bondefamilier på egnen. Navnet Bastian var et på egnen sjældent navn ind til omkring 1700; som en afkortelse af det katolske helgennavn Sebastian, var det måske ikke så populært i et luthersk land da.

Familien havde i mindst et par generationer tilnavnet Slesvig, men det har næppe noget med byen Slesvig at gøre, men skyldes snarest, at man er tilflyttet fra eller har opholdt sig længe i hertugdømmet Slesvig - altså Sønderjylland - og her må huskes at hertugdømmet indtil 1864 gik op til Kongeåen - man kunne altså godt kaldes "*Slesviger*", selv om man var kommet fra et nært sogn. Endnu i dette århundrede er folk blevet kaldt sådan, om man blot var kommet fra Farup. Tilnavne har det også med "*at gå i arv*" - de kan godt holde ved i mindst et par generationer. Når en af de ældste i familien i 1690 beder om at få tildelt en til at føre sin retssag "*fordi han er af fremmed nation og ikke kender til landets lov og ret*", så er det snarest et påskud for at opnå en fordel - selv om lovregler da ofte var forskellige i kongeriget og i hertugdømmet. Smedene ses at have arbejdet vidt omkring, og som de unge har de nok "*været på valsen*" som skik da var. De har sandsynligvis i kortere eller længere tid været i Vestslesvig, for en hel del af de to stenhuggeres arbejder minder meget om frisiske forbilleder (Føhr og Amrum især) - netop egne som sognene her havde megen forbindelse med via vadehavssejladsen.

Bastian Andresen, Vilslev (B. den ældre) er den ældste af familien, vi kender noget til, og han må betragtes som stamfader til familiens Tjærborggren, og er farfar til stenhuggeren B.A.S.V. - det

fremgår af den sag han i følge nedenstående tingbogsnotat rejser ved Hunderup Birk:

*Hunderups birks tingbog 1685 20 nov. fol. 84
For retten fremstode Bastian Andersen i Welfsleff och fremstilled tuende Warsels mend, nemlig Jens Madsen i Welsleff och Hans Jørgensen ibm hiemblet med opragde fingrer och Eed effter Louen at de i Dag otte Dage warsel gaff Anne Sendersdatter i Welsleff med hendis Lauwærge otte och 14 Dages Warsel indtil Sex Ugers Udgang for Domb och Rettengang at holde Angående ***** hindis Sallig Mand hannem på Smed Arbejde schyldig er bleffuen. Sagen opsat i fjorten dage.*

Familien bor da i Sønder Høe i et fæstehus under Bramminggård, men kommer så under noget dramatiske omstændigheder til Tjærborg, hvor han ses på ekstra-skattemandtallet 1710.

Ellers ved vi ikke så meget om B. den ældre. Hans kone hed Zidse og må have overlevet ham, idet hun i følge Krogsgårds skifteprotokol nr. 25 i 1732 oplader sit hus til en fremmed og går på aftægt.

Bastian den ældre

Bastian den ældre og familien kommer til Tjærborg, men flytningen skete først efter mange bryderier, retssager og efter et par år med meget trangt kår, hvor selv tiggerposen må bruges.

I Gørding Herreds tingbog 1691 er refereret en sag mellem Bastian Andersen Smed og Bramminge Hovedgård. Der er mange lange indlæg, som er besværlige at læse, men jeg fik dog vist nok fat i det væsentlige.

1690 boede Bastian i et hus i Sønder Høe. Det tilhørte Bramminge Gaard. Men 31. marts om natten brændte huset, og Bastian fik med sin familie husly i Nør Høe, hvorfra han gik til Sdr. Høe og arbejdede, da smedjen ikke var nedbrændt. Grunden og jorden tog han sig ikke af, udover at han tog lidt

afgrøde med sig til Nør Høe. Det var således ikke helt let for Christen Sørensen, fuldmægtig for Oberst Rantzau til Bramminge, at se, om Bastian var flyttet. Christen Sørensen lod huset sætte i stand og ordnede jorden.

Ved den senere vidneafhøring i 1691 udtaler Hans Nielsen, hos hvem de havde lejet sig ind i Nør Høe, at han flere gange opfordrede Bastian til at tage tilbage til huset i Sdr. Høe, "men da swarede baade Bastian Smed og hans hustru, at de wille

icke boe paa den sted for der war saa mange smede på Bramming stavn og dér war ingen fortieneste for hannem". Imens havde Bastians kone Zidse Andersdatter været på Bramminge og forespurgt, om de kunne få et andet sted at bo. Christen Sørensen foreslog et par steder og spurgte, om de vilde gøre hovararbejde. Zidse svarede, at hun ikke var rask, men de ville give fripenge. Mere kom der ikke ud af den henvendelse.

Den 20. april 1691 ankom Niels Frandsen af Brixbøl, ledsaget af Chr. Hansen af Brixbøl, Morten Ollesen af Skads, Hans Laursen og Laurids Pedersen af Oxwang, til Nør Høe, læssede Bastians bohaver på deres vogne og kørte af sted vester på. Da de var næsten ude af Bramminge Gaards område, mødte Christen Sørensen op med nogle af sine folk og forbød Bastian ulovligt at forlade sit fæstede sted. Bastian spurgte, hvor han da skulle bo, eftersom hans sted jo var overtaget af en anden. Christen Sørensen foretog sig ikke mere den dag, og Skads-folkene nåede til Tjæreborg med Bastian og hans familie.

Men så fulgte en stævning for ulovlig undvigelse fra stedet, og Bastian ansøgte da amtmanden om at måtte få en til at føre sagen, da han ikke kendte noget til landets lou og ret. Selv foreslog han Thomas Nielsen, herredsskriver i Skads Herred.

Det bevilgedes.

Thomas Nielsen var klar over, at Bastians fejl var, at han havde sendt sin kone til samtale med Chr. Sørensen. Opsigelse af fæste krævede 3 gange tinglysning.

Da dette er bragt i orden, begynder den omstændelige sagsbehandling med vidneafhøringen.

Deraf fremgår også, at Bastian kort efter branden havde fremstillet sin ulykkelige situation for tinget, og bl.a. nævnt, at laden var faldet sammen, før de selv slap ud af huset, hvoraf man kunne slutte, at branden var begyndt i laden, og ingen af dem havde i lang tid været der med ild og lys. Tillige at sognepræsten Chr. Sørensen Sevel havde udstedt

Frisiske gravsten fra Føhr og Amrum. Foto i Kunstindenmalere der provinz Schlexwig-Holstein bd. 3 side 33-37. Berlin 1939.

en opfordring til fromme mennesker om at hjælpe disse elendige folk, -- "denne fattige Qwinde -- betyngtet med Liffsfrugt -- som af hart nød og tvungen maa gaae omkring og samle Almisse, mens hendes Mand, som er af fremed Nation, maa her i Egnen fortiene noget til sines ophold".

Desuden er omtalt et tingsvidne fra Skads H.s ting 16. juni. Det gav dog ikke noget nyt om Bastian, men var dennes klage over Chr. Sørensen for ikke at have taget sig nok af Bastians forhold, trods adskillige henvendelser. At sagen rejses for Skads H. må være, fordi Bastian nu bor i Skads Herred.

Dommen blev afsagt den 6. aug. ved Gørding H.s ting og lød: "at det efter Loven ikke er tilladt nogen bonde at forlade sit sted p.g.a. Ildebrand eller anden ulykke, men dog synes Chr. Sørensen selv at have haft medynk med disse folk, idet han

ikke har krævet, at de skulle vende tilbage og ikke talte om det, før den dag, da de var på vej derfra. Altså sees ej rettere end den gjorde opsigelse bør være gyldig. Dog skal Bastian Andersen Smed skaffe caution på, at al afgift til Kongen og Husbonden af stedet i Sdr. Høe til Waldborgsdag med restancer bliver betalt til tiden -- ellers må hans person undergives arrest."

Men dommen appelleres, og i Gørding herreds tingbog 1692 fol. 175 er der varsel til Bastian fra Chr. Sørensen, fordi han ikke har villet efterleve den landstingsdom, som over ham er blevet erhvervet nov. 1691. "At han med ald sin middel skal tilbage til Johan Ranyzaus stafn, ellers at lide som Rømningsmand". 4. marts 1692 forkyndes Bastian Smed, at han straks skal tilbage til Sdr. Høe eller et andet sted, hvis han har noget at mangle der. Basti-

Nordside:

Stat
Læser een Minut
og faae dig disse Tanker
At du i Dødens Havn
og Strøm skal kaste
Anker
En Kone her er død
paa Liv fra Børn og Mand
Det viser denne Steen
Hvorpaa man læse kand
Her hviler i Herren
MAREN NIELS
DATTER
Fød i Schads 1763
kom i Ægteskab 1779
med Frands Bastiansen
af Tjerreborg
Avlede tilsammen 8 Børn
Fem Sønner og tre Døtre
Døde 1810
Hendes Alder
47 Aar

Sydsiden:

Staae
haarde Helgen Steen
Viis her er begravet
Her hviler de i Fred
Og ingen Møye have
Naar Dommens Dag
skal skee
Vi da faar Gud at see
Vor Been samles maae
Og Ærens krone faae
Salig denne Mand
FRANDS BASTIANSEN
Fød i Tjerreborg 1751
kom i Ægteskab 1779
Med Maren Niels
Datter af Schads
avlede tilsammen
8 Børn fem Sønner
og tre Døtre
Døde 1822
Hans Alder
71 Aar

an svarer, at han kun har 2 tomme hænder og nogle små børn, thi hans eneste ko og 2 får med andet havde Husbonden på Krogsgård ladet skrive for, hvad han derfor havde lånt af penge til den trætte, han og Chr. Sørensen havde haft¹.

Det har været nogle drøje år for familien. Det ses bl.a. i Gørding herreds tingbog Maj - Juni 1691: Her fremstod Thomas Nielsen, herredsskriver i Skads herred (B. bor nu i Skads herred) og beder om hjælp i Bastians sag. Det tilstås af Matt. Worm på "*Hans Excl, Stiftamtmanden vegne*". Men den store velgering - som det hed - bestod nu kun i et tingsvidne, som gav ret til at gå rundt og tigge i herredet. Det lyder således:

Tingsvidne 24. April 1690, udsted af Hr. Christen Sørensen Sevel

Sognepræst til Darum og Braming sogne
Gørding Herredsting.

At disse meget bedrøfuede og Elendige Ægtefolck Bastian Andersen og hans hustru Zidsel Andersdatter af min Annexsogn Braming med deres 4 smaa U-opdragne børn, ere ouf. denne meget større og om nattetide ofr. dem U-lychelig optændte Ildebrand /: hworaf er Gud best bekiendt /: hworved de har mist nu huus og hjem, Korn og Quæg, Klæder og Bohave og ald dieris anden middel og formue, geraaden i største og yderste Armoed og fattigdom, de som tilforn ware wed goed Wæring og Lejlighed og andre U-trængde, og snarere kunde kiære og hielpe, maa nu desverre thage Stawen i haanden og besøge fromme och mischundelige mennesker om en ringe hielp og undsætning, til nogen dieris større og U-løchelige shades opreisning. Gud gifue de maa finde deres Jesu Christu, som dog formoedes hans mishundelige Guds børn saa willige af dieris Efne til at gifue og med deelle, som dieris Thrang og nødtøfftighed er stoer og sandfærdig til, denne fattige Qwinde som for læseren sig bet...r og er betyngtet med Liffsfrugt

og har iche lang dag, kand wel sluttis med hwad Angst og forskrechelse hun maatte udgaa giennem ildens Lue opslugt af sin haarde søfn med sine smaa børn gandshe blot og nøgne, kand og efftertenchis med hwad helbred og styrche hun nu(af) hart nød maa gaa omkring og samle Almisse imidlertid hendes Mand som er af fremed Nation maa her i Egnen fortiene noget til sines underholdning. Hjælper i som hielpe kand og wendter wisselig af slig kierligheds gierning iche skal blifue U-belønnet. Dette sandfærdig og medlidendis contesterer og beder dend Christen læsers tjenstberedwilligste Christen Sørensen Sevel.

Fast: Darum Præstegaard 15. May
1690

I Gørding herreds tingbog findes endnu et notat i sagen:

Gørding Herreds tingbog 1691 maj-juni.

For retten frembstoed Welagtbahre Thomas Nielsen Herridsschriuer udj Skads Heridt og fremlagde for det første En Ordre af g. Cancelli Raad Math. Vorm, paa hans Excell:

Stiftamtmanden Wegne udgifven, schrefuen paa stemplet papier en Suplique som lyder udj aldt saaledis,

Høyædle og Welb: Herre Gr. Geheime og Stiftbefallingsmand. Jeg underschrefne fattige mand Bastian Andersen Smed nu boende udi Tierreborg u-gierne maa for hans Excell: allerydmygeligst min større Nød og Trang at ahndrage, det jeg fattige mand hafuer boed nogen tid på Welb: Gr. Obr. Ranzaus stafn under Braming gaard hørende, hvor ald min ringe midler wed sær U-lychelig Ildebrand afgwigte aar lagt udj Ashe, siden hafe Jeg sidet paa erm.

Goedsheris stafn udi et leyehuus Aar og dag og wæret af det afbrendte sted til alle.....til nest

afwigte Philipi Jacobi Dag, og som til paaske sidst afwigte mit Leyemaal war ude, og ingen huusliud længer der maatte nyde, foraaarsagis jeg huuswerelse til (min) fattige hustru og smaa børn hwor Jeg brød til dennem med mit Haandwerck kunde fortiene, at ley og som Jeg da leyde Huuswerelse paa Welb: G: Major Frederich Sehested til Krogsgaars hans stafn, har ... forerm...Weler: Hr. Obr: wed sin fuldmægtig ladet mig tiltalle for jeg af Stafnen hafer flyt, hworwel Jeg formeener Jeg dertill skiellig og aarsag hafde, Dasom Jeg udj Ringeste maader ey forstaar Lands Lou og Ret foraaarsagis Jeg allerymygeligt at begære mig en persohn matte bestilges, som min sag maatte (antahge), hwor og naar fornøden giøris og udi hwad maade det werre kand, hwortil giøris ydmygt ahnledning paa Thomas Nielsen Schrifuer til Skads Herredsting, slig store Welgierning og Rettens befordring den goede Gud Welsigne, Jeg forb:

Hans Excell: ydmygste ringe tiener, dj. 27 May 1691 B.A.S.S. Tierreborg.ofnskrefne Begæring bewilgis saasom ey sees at dend strider imod Retten og hafe Thomas Nielsen sig saaledis udj denne Sag at forsware.

Ribe ut supra Paa Hans Excell: Stiftamptmandens Wegne

Matt. Worm .

Efter sammenhængen er der jo ingen tvivl om, at det er Bastians sag, men det er skriveren i Skads herred, der fremlægger sagen, da familien nu bor i Skads herred som fæster under Krogsgårds gods (Major Sehested) For os ser det mærkeligt ud, at godsejeren således lader sine stærke solide bønder flytte familien ind på sit gods i modstrid med en landstingsdom. - Vi kender ikke årsagen, ren medlidenhed har det vel næppe været - men det ses dog også, at han i de strenge tider efter Svenskekrigene bringer sig selv i økonomisk uføre for at hjælpe sine forarmede fæstere.

Andreas Bastiansen

Andreas Bastiansen er den næste i slægtsrækkens familiefædre. Han er død i Tjæreborg d. 6/1 1753 og siges da at være 68 år, altså født ca. 1685. Han er søn af den foran omtalte "Bastian den ældre" og maa således være et af de børn, som har været med under forældrenes flytterier og trængsler, til de så endelig - nok med hjælp fra godsejeren major Sehested på Krogsgård - får et boel i Tjæreborg under godset i fæste.

I disse år under Landmilitsen søgte mange unge bøndersønner fra sogn og egn at slippe for de 6 års soldatertjeneste ved at stikke af, især til hertugdømmerne og Vestslesvig.

Vadehavssejladsen dertil var livlig herfra og gav lette muligheder; mange af karlene kendte ruten i forvejen, idet det var skik, når høsten hjemme var i hus, at tage en tur - især til Føhr - for at tjene en god skilling ved at tærskle marskbøndernes korn. I Skads Herreds tingbog 1710 og følgende efterlyses alene fra Krogsgårds gods 26 sådanne "*bortløbne bøndersønner*" - fra hele herredet naturligvis mange flere. De får alle deres dom undtagen "*Bastian Smeds søn*" og en eneste mere "*som også må for Domb forskånes*" - igen et udtryk for, at familien er vellidt på godset, vel af ejeren men måske endnu mere af fogeden.

Andreas Bastiansen vies 7/2 1712 i Darum Kirke til Kirsten Hansdatter af Darum. Ellers ved vi ikke så meget om Andreas; han nævnes som boelsmand, men han har sikkert også været smed, sådan nævnes han et enkelt sted, og derpå tyder også hans store forbrug af "*kultør*" fra Raunsø Mose. Mosen hørte under Endrupholm gods, og i arkivet der er der ført omhyggeligt regnskab over salget (i skar). Elisabeth Rosenkrants har nok villet have alle indtægter med. Det var sådan, at de små lokale mosers tørv - også f.eks. Opsneum og Tømmerby - var udmærkede til brug i hjemmene, men til at svide "*smedekul*" af kunne kun bruges de sorte, faste, stærkt omsatte klyne fra Raunsø Mose.

hvor der fandtes store områder med sådanne kul-tør, som var fri for de løse, dårligt omsatte lag. Her ses, at Andreas sammen med naboen "Bo Smed" (Boe Lauersen) virkelig har været storkunder.

Bastian Andresen

Bastian Andresen Slesvig er født i Tjæreborg 1712 som søn af foran nævnte Andreas Bastiansen. Navnet Slesvig er et tilnavn og skyldes sikkert, at han har opholdt sig meget i Sønderjylland (da her-tugdømmet Slesvig) enten "på valsen" eller måske på fast arbejde. Men han kaldes sådan, og han bruger alle navnenes forbogstaver som signatur på sine stenarbejder, B.A.S.V.

Bastian blev ret sent gift, antageligt er det da han kommer hjem fra ungdommens vandreår og sætter bo i slægtens gamle hjemstavn. Han vies i Sneum Kirke 7/12 1748 og er da altså 36 år. Bruden er Else Frandsdatter af Allerup.

Han har måske lært en del af stenhuggeriet af sin far eller bedstefar, men det meste har han nok lært under vandreårene især i Sønderjylland; her på tyder også hans arbejders lighed med frisiske stenarbejder. Hans store produktion af gravminder m.m. begynder i hvert fald først omkring 1750;

måske har han før lavet arbejder i andre egne, som vi ikke har kunnet opspore, mindre ting kan let være forsvundet, og det er også langt fra alle sine arbejder, han har signeret.

Amtsforvalter Jørgen Bruun, Ribe, havde 1733 købt Krogsgård og frastykkede omkring 1750 en del parceller fra sognets næststørste gård (den senere matr.15) og herfra fik familien en parcel på godt 2 skp. htk. som ser ud til også at omfatte den gamle fæstelod, og senere købes yderligere et par lodder. At det er Bastian og hustruen, som bebygger loddet, fremgår af det skøde som i 1779 fører ejendommen videre til sønnen Frands².

Det er herfra, der i tiden omkring århundredets midte drives smedje og samtidig stenhuggervirksomhed med leverance af gravsten og epitafier til en vid omegn. De senere år drives virksomheden med hjælp af sønnen Frands som også hjælper sin mor med driften i de år, hun er enke.

Bastian dør 1770, 58 år gammel. Skiftet (Krogsgårds skifteprotokol 1770 fol. 279) De efterladte er hustruen Else og to døtre og to sønner. Skiftet (Krogsgårds skifteprotokol 1770 fol.279) viser et efter tidens forhold ret velstående bo:

Skifte efter Bastian Andresen 12/11 1770:

Bygningerne tilhørte efter fæstebrevet beboerne. Der er 6 fag til beboelse, 4 fag lade og ko-

Den gamle vindfløj på gården Karl Jensensvej 10.

Den stærke rævesaks på gården Karl Jensensvej 7.

hus, 8 fag smedje og bryggers. Af besætning er der: 1 sortbroget ko, 1 do med kalv og en liden kalv.

Indboet registrerer: 1 liden Sølvbæger med fod under, 2 skeer mærket B A S V og E F D (sådan noget fik man til sit bryllup), 1 messingfad, 2 gl. messing lysestager, 5 små gl. messingplader og 4 små slette do, 1 gl. strygejern, 1 gl. brøstfædig kaffekande, 2 små gl. tragter, 1 gl. kobber grukeddel, 1 liden håndkedel, 1 liden tragt, 1 gl. fyrfad, 1 gl. træpot, 1 liden smørfad, 2 små skeer. Glas og stentøj 1 gl. krus, 2 små glas, 5 bottlier, 2 små skeer, 1 saltkar.

I dagligstuen: 1 steen bordplade med aske-træs underbord, 1 grønmalet hængeskab, 3 stole, 1 fyr mælkeskab. I stuen 2 små gl. borde med over og underbord, 2 gl. ege kister med lås og nøgler, 1 ege skrin, 1 fyr hængeskab, 1 senge-sted af fyr, 1 syskrin, 1 madæske, 1 garnvinde, 1 spinderok, 1 haspetræ.

I køkkenet er der kun det sædvanlige, men bl.a. en vandtønde og 2 halve øltønder.

Den salige mands liv og gangklæder: 1 sort klædes kjortel m. vest og bukser, 1 blå klædeskjortel m. do. vest med sølvknapper og sorte skindbukser til, 1 hvid klædeskjortel (er vendt), 1 brun klædes vest, 1 pr. gl. sorte skindbukser, 3 par strømper og 1 par sko, 4 halsklude, 6 gl. og nye skjorter.

I smedehuset: 2 ambolte og ellers det sædvanlige, men også en del træværktøj.

Til stede var: enken Else Frandsdatter og deres børn, 2 sønner og 2 døtre. Formuen udgjorde 157 rdl. 3m. 15 sk., da udgifter var fradraget 144 rdl. 3m. 15 sk. til arv. Enken fik 70 rdl. 2m. 10 1/2 sk. Sønnerne fik hver 23 rdl. 2m. 15 sk. Døtrene hver 11 rdl. 4m. 7 1/2 sk. Omk var 3 rdl. 4m. 10 sk.

Frands Bastiansen Slesvig

Frands Bastiansen Slesvig, sønnen, hjælper også sin mor, da hun som enke driver virksomheden videre. Frands er født 1751 og må således have været 28 år, da han efter faderens død kommer hjem og hjælper moderen. Han har også tilnavnet Slesvig, og bruger alle forbogstaverne FBS som signatur på de stenarbejder, han signerer. Måske er tilnavnet blot "*arvet*" efter faderen, men alt tyder nu på, at også han har været "*på valsen*" i de unge år, og da nok også i hertugdømmerne - hans arbejde bærer også præg af frisisk.

Det er først 9 år efter faderens død, at Frands får skøde på ejendommen, som da er forøget til 400 i htk. Det hedder derom "*4. Juledag oplod enken Else Frandsdatter sin ejendom til sin søn Frands, som i nogle år trolig har arbejdet og hjulpet mig på min ejendom Bastiansborg, som min salig mand selv har opbygget og tillige med mig haft i brug og fæste*". Det ses her, at det er familien selv, som har givet ejendommen navn. Else skal have aftægt og efter hendes død, skal datteren Anne Marie have hendes gangklæder og et par lagner.

Man lægger mærke til, at Else selv underskriver og med fast og smuk hånd. Else dør ind under jul 1810 (21/12).

Frands bliver viet 29/12 i Skads Kirke med Maren Nielsdatter af Schads; hun er født 1763 - altså en ung brud. Det er også her en af egnens fremstående bondefamilier, som giftes ind i smedefamilien; brudens far er iøvrigt fætter til brudgommen.

Et eksempel på Frands Bastiansens formåen som stenhugger kan ses på Tjæreborg kirkegård sydøst for koret (Det var i ældre tid skik, at hjemmene fik deres gravplads anvist efter hjemmenes beliggenhed i sognet, og Bastiansborg lå, som det da hed "*i en grøn toft sydøst for kirken*"). Stenen er et minde over både Frands selv og hustruen. Det er ikke almindeligt, at folk selv udfører deres gravsten, men stenen her er utvivlsomt udført af

Værkstedets stenaarbejder

Når der her forsøges opstillet en liste over de vigtigste arbejder her på egnen af de to stenhuggere, så er den ikke komplet. Alle arbejder er næppe fundet, mange sten er genbrugt som trappesten og gulvfliser - især i kirker; genbrug som gravsten er også sket, og meget er blot kasseret. I Nationalmuseets bogværk "Danmarks Kirker" er gode oplysninger givet under de enkelte kirker og med sidetallet herfra opgivet. Efter stenens nummer herfra er evt. signatur opgivet (BASV=B og FBS=F).

Sogn/Kirke	Omtale i D.K. side	Sten eller øpitafs nummer i kirken.
Ribe Domkirke	631	Gravst. nr. 92 -B
Ribe Kattrina	801	Gravst. nr. 27 og 28
Jerne	973-994	▪ nr. 5 og 7-10 B
"	998	▪ nr. 11 -13 F
Varde Jakobi	932	Epitaf nr. 3 og nr. 4
Ovtrup	1154	Epitaf over Rasmus Bondesen og gravst. nr. 2 B
Thorstrup 1416		B. lægger stengulv - ?
Horne	1464	Gravst. fra 1760 af B-geanv. senere for L. Thom.
Ansager 1590		Epitaf nr. 2- uden sign men sikkert F
V. Nykirke 1740		Epitaf tilskrives F men er usigneret
Årre	1799	Gravst. nr. 3+4, kun nr. 4 sign. begge F
Tjæreborg	1873	nr. 3 tilsk. B og nr. 4 tilsk. F begge usigneret kirkegårdsminde over F selv og hustru
Skads	1904	Epitaf over Jørgen Bruun til Krogsgård og hans fæstebonde L.Hansen(!) F
Brøndum 1958		Epitaf over pastor Klagenberg tilsk. F og gravst. nr. 3 og 4 sign. F
Alslev	2027	▪ nr. 2 og 3 sandsynligvis fra Tjæreb.
Guldager 2091		Epitaf nr.1 efter forlæg af B. Gravsten nr.1 og 2 af F. En del uidentificerede muligt også fra Tjæreborgværkstedet.
Sønderho 2190		I kirken er gravst. nr. 2 og 3 sign. B. nr. 6 af F Ude er nr. 3 og 6 sign. af F. Der er mange noter med henvisning til bl.a. frisiske sten.

I Ringkøbing amt findes i Sdr. Bork en epitaf fremstillet af BASV desuden i Lønborg fem gravsten af FBS. I Sønderjyllands amt er der ikke foretaget en eftersøgning af Tjæreborgværkstedets sten, idet registrering ikke er så omfattende, og det kan være svært at udsondre de lokale mestre, som også har brugt frisiske forlæg.

Frands selv; hustruen døde 1810, Frands først 4/12 1822 - dødsdagen for Frands må altså være tilføjet af en anden, vel sønnen Bastian.

Det minde, Frands valgte til sig selv og hustruen, er den smalle dobbeltsidede stele, der ligesom en del af faderens sten nok er inspireret af frisiske som de ses især på Føhr og Amrum. At bruge begge stenens sider er ikke almindeligt her på egnen; en enkelt ses på Rømø, en "*kommandørsten*" og en enkelt på Sønderho, men den sidste skyldes Frands selv. Stenen har under den svejfede overkant teksten anført i højvoale bladkranse med fine relief-hugne bogstaver. Smalkanterne har en rille, der fejlagtigt er opfattet som støberand, men der kan ikke være tvivl om, at stenen er udhugget - ikke støbt. Stenen kan nok ses som et sidste punktum på to generationers omfattende stenhuggervirksomhed i Tjæreborg.

Bastiansborg og familien i nyere tid

Det gamle Bastiansborg nedlægges eller flyttes ihvertfald, og efterkommerne spredes ud i egnen, men tættest i Sydvestjylland. Her er kilderne let tilgængelige, og der findes også mange anetavler og slægtsbøger, hvor de gamle smede/billedhuggere optræder i de ældre led.

Her vil det være let for interesserede at finde de søgte navne og data; en del vil, når de søger i deres slægts fortid, opdage, at de gamle stenhuggere også er blandt deres egne forfædre (som det er overgået den, der refererer dette).

Lidt om efterkommere og virksomhedens udvikling/flytning medtages dog her som lidt forbindelse til nutiden:

Frands' søn Bastian Frandsen havde overtaget stedet og virksomheden før faderen døde i 1838, og ved en auktion 1848 overtager Anders Jensen stedet, som havde fået tilkøbt et parceller nord i byen. En ny Frands B. fortsætter dog i nogle år familiens smedevirksomhed som lejer i det gamle Bastiansborg ved kirken.

Så forsvinder den gamle Bastiansborg og dens smedje, men på en af de tilkøbte lodder (matr.45 d) opstår en ny smedevirksomhed, hvor der lige til nu har boet smede (Sneum-vej 2). På den anden tilkøbte lod (matr.40 b) er det Anders Jensen, som bygger de første huse, V. Strandvej 7, hvor der nu er mekanikerværksted. Efter et par hurtige ejerskifter bliver Søren Fredriksen Mose ejer af ejendommen, han driver landbruget, men som bygmeister er håndværket nok det vigtigste. Da Søren Mose dør i 1924, får familien anvist Bastianfamiliens gamle gravplads sydøst for koret, som de gamle skikke påbød. Det er forklaringen på, at den fine gravsten over Frands Bastiansen stadig står i kanten af hækken om graven for Søren Mose og hans efterkommere.

En kendt og anset mand af Bastianfamilien var gårdmand, skolelærer og kirkesanger Bastian Andresen, han var den første uddannede lærer i sognet, og lærer her i 1819-56 (*1/9 1785 d. 25/2 1861). Skolen blev afholdt i hans egen gård, som lå, hvor der nu er kontor for Varde Bank (Kærvej 4). Det ses også, at han var blandt de fremsynede folk, der var med til at starte landingsbroen i Hjeriting - det første forsøg på at starte vestkysthavnen Esbjerg. Han er den eneste i sognet udover proprietær Niels Hansen på Krogsgård, som tegner aktier i det nye foretagende³.

Blandt familiens efterkommere er der folk af alle stænder og erhverv, og det er gået dem som i andre slægter - nogle har nået meget, andre har måttet affinde sig med jævne kår - eller mindre.

Til en af de sidste grupper må vel regnes Niels Frandsen - søn af smed Frands Bastiansen i Tjæreborg. Han var smed og indsidder i Allerup. Dødsårsagen var "*drukning i vejgrøften mellem købmand Jens Chr. Sørensen og byen*". Byen er det gamle Allerup, og købmanden boede Allerupvej, nu nr. 22.

N. Frandsen var smed i Allerup og blev kaldt "*Basse Smed*". Han ser ud til at have haft en noget

Brændejern også på gården Karl Jensensvej 7.

trang tilværelse, men han har nok arvet en del af familiens snildhed i sit fag.

Agnès Andersen fortæller herom, at han har smedet den fine vindfløj, som endnu pryder laden på Niels Andersens gård (nu Karl Jensensvej nr. 10). Modellen fik smeden ved at klippe figuren ud af en cikoriekarton, som tjenestepigen så holdt foran tællelyset, mens han så tegnede forstørrelsen på væggen bagved⁴.

Endnu et par eksempler på smedens formåen og fingerfærdighed kan nævnes.

På "*Kuskgården*" (Karl Jensensvej 10) findes også et par ting, som Frandsen har lavet, og som ejeren Åge Ulv har ment bør blive på gården. Det ene er et brændejern, som en tidligere ejer - den gamle J. Kusk - fik lavet til at mærke låget på hans smørdrutler med; rundt i kanten står hans navn, og på tværs står "*Plantelyst*", som gården da blev kaldt. Den anden ting er en meget kraftig rævesaks - som ulykkeligtvis kom til at koste den gamle afholdte gårdhund en pote.

En søn fra gården blev gårdmand i Tjæreborg. Naboer her undrede sig over, at han selv kunne beskære sine hestes hove, brodde dem, smede søm og lodde mm. Det skyldes at Basse smed gik meget og hjalp på gården, og der lærte han den halvstore dreng disse færdigheder⁵.

Kilder

Kilden til denne beretning om de to gamle stenhuggere er først og fremmest eftersøgning og afskrifter i Rigsarkivet foretaget af lektor Hedvig Lauridsen, København - Det havde ikke været muligt at samle denne beretning uden denne værdifulde hjælp. Det vil vi gerne sige rigtig mange tak for.

Af trykte kilder er især benyttet Nationalmuseets store bogværk "*Danmarks Kirker*". Også tidsskriftet "*Fra Ribe Amt*" er benyttet, såvel som den lokale sognehistorie "*Tvillinge-sogne af Gest og Marsk*".

Jens Kusk, f. 1913, fhv. gårdejer, Jens Kusksvej 1, 6731 Tjæreborg. Medforfatter til Sneum-Tjæreborg bogen. Har tidligere skrevet i "*Fra Ribe Amt*".

Noter:

1. Det ses her, hvordan mælk fra en ko og ulden fra et får er helt afgørende for en families overlevelse, og at det også her er godsejeren, der støtter familien.
2. Godsejeren Jørgen Bruun støtter familien, og det skyldes vel ham, at Bastian får leverancen af epitafiet over svogeren Rasmus Bondesen i Ovtrup kirke.
3. Se side 102 i HJULDAMPER OG LANDINGSBRO. Esbjerg 1988
4. Fortalt af Agnès Andersen, som har været kone på gården.
5. Fortalt af Hans Kusk, som blev gmd. i Tjæreborg.

Redningsmedalje til bondesøn fra Vilslev og senere læge i Tømmerby og Bramming

Af Magne Juhl

Peder Andersen (somme tider med tilnavnet Rytter) fra Vilslev stødte jeg først på oplysninger om ved læsning af Jens Mikkelsen Lauridsens bøger¹, hvor han nævnes som ægteskabskandidat nr.8 i et brev fra broderen, men mere om dette brev og ægteskaberne senere. I samme bog nævnes, at Peder Andersen senere blev læge i Tømmerby og derpå i Bramming.

Under omtalen af Doktorgården i Tømmerby i "Tjæreborgbogen"² nævnes ikke hvilken doktor, gården er opkaldt efter, men kun at der boede en doktor der i 1800-tallet. Heller ikke i artiklen af Karkov om lægerne i Bramming kommune frem til 1984³ nævnes Peder Andersen ved navn i selve artiklen, men kun som en bioplysning under et billede, så disse ting kan suppleres, og da der ved gennemgang af kilderne er fundet meget spændende oplysninger fra Peder Andersens studietid, må det være af interesse for læserne at høre herom.

Om kilderne

De første tre kilder er allerede nævnt.

Når der som her er tale om en læge, er det altid naturligt at se, hvad de såkaldte "stater" kan fortælle. Ved "stater" forstås fortegnelser over personer med samme erhverv eller uddannelse, hvilket f.eks. kan være lægestat, teologstat, juridisk stat eller en fortegnelse over fotografer, guldsmede eller forfattere⁴.

I dette tilfælde fortæller Den Danske Lægestand⁵ bl.a. følgende, hvor forkortelser er ændret til fuld tekst: Født 12. april 1835 i Vilslev ved Ribe, død 1. august 1884 i Bramming. Søn af gårdejer

Anders Sørensen og Gunder Mortensdatter. Ved landvæsenet. Student 1862. Medaille for druknedes redning 16. april 1863. Lægeeksamen sommeren 1870 med karakteren haud I. Praktiserende læge i Vilslev ved Ribe oktober 1870, i Tømmerby ved Varde 1872 og i Bramming november 1880. Gift 30. april 1875 i Jedsted med Marie Margrethe (Grethe) Fogh, født 14. februar 1851 i Jedsted, datter af møllejer Hans Jokum Fogh og Charlotte Amalie Kirstine Bolvig.

De personlige data kan verificeres og suppleres ved brug af kirkebøgerne og ejendomsforhold ved opslag i skøde- og panteprotokoller, men det mest spændende er nok oplysningen om en redningsmedalje. Medaljen for druknedes redning er tildelt efter en redningsaktion, som i sig selv må have en historie.

I marsken ved Vilslev er i forbindelse med stormfloderne druknet flere personer, således også min tiptiptipoldefar Anders Clausen i Hillerup, der druknede som 44-årig 20. september 1786, og i bogen om Jedsted mølle⁶ er flere beretninger om mænd, der ude i engene overraskedes af floden. Ved stormfloden oktober 1881 nævnes bl.a. Peder Rytter, som må være en anden person, end vores Peder Andersen Rytter. Den lokale avis "Ribe Stiftstidende" er gennemset på Ribe katedralskole, og den nævner ikke noget om drukneulykken, men kun følgende den 28. april 1863: Under 11. denne måned er student P. Andersen allernådigst tildelt "Medaillen for Druknedes Redning med Tilladelse til at bære samme". Avisen har sikkert ikke observeret, at studenten var fra lokalområdet.

Figur 1. (For- og bagside af redningsmedaljen): Medalje for druknedes redning præget på Den Kgl. Mønt. Forsidetekst: FREDERIK DEN SYVENDE DANMARKS KONGE. Under halsen ses navnet på medaljøren F.KROHN. Bagsidetekst: AF FARENS SVÆLG FREMBLOMSTRER PRIIS OG LØN omgivet af en åben krans af lidt større salt- og ferskvandsplanter. Gengives med tilladelse fra Lars Stevnsborg, som takkes for hjælp og fremstilling af billederne.

Nationalmuseet mente i et venligt svar 27. april 1992, at oplysningerne om tildelingen kunne være gået tabt sammen med ordenskapitlets øvrige papirer ved Christiansborgs brand i 1884.

Redningsmedaljeselskabet, et sådant findes og er stiftet 7. september 1884, kunne ikke bidrage med oplysninger.

Løsningen kom i 1992, hvor Lars Stevnsborg udgav en bog om medaljer og hæderstegn⁷. Han blev kontaktet og skaffede kopi af akterne fra Peder Andersens sag, som viste sig at være på Rigs-

arkivet, samt sendte fotos af redningsmedalje (se fig. 1) med tilladelse til at benytte dem, hvorfor her skal ydes stor tak.

Redningsaktionen og belønningen

Selve redningsaktionen er beskrevet flere steder i sagsakterne, og da den bedste beskrivelse synes at være i justitsministeriets forestilling (d.v.s. indstilling) af 8. april 1863 benyttes denne her med datsens sprog, hvor eventuelle fejl i renskrivningen

fra den gotiske håndskrift må tilskrives aktuelle artikels forfatter:

"Den 27. December f. A. (forrige år) om formiddagen gik vognmandskarl Hansens 12 aar gamle søn Johannes Andreas Christian Hansen tilligemed sin yngre broder ud paa isen i stadsgraven ved Nørre Broes Bastion, hvor to større drenge sluttede sig til dem, de fulgtes nu samlet ad, og da de var kommen omtrent til midten af Stadsgraven, omtrent 10-12 alen fra land, gik isen på engang itu, og alle 4 drenge faldt samtidig i vandet. Medens det lykkedes de to større drenge ved egen hjælp at komme op på isen igen, bestræbte fornævnte J A C Hansen sig for at frelse sin broder, men maatte slippe denne, der sank tilbunds og druknede, hvorefter førstnævnte endnu i nogen tid kæmpede for at holde sig selv over vandet, men derpaa tabte bevidstheden, saa at han ikke ved, hvorledes han blev frelst.

Af de forbipasserende, der havde set drengenes forulykken og ilede til hjælp, var arbejdsmand Lars Petersen den første, som sprang ud i det ved landet aabne vand og svømmede ud gennem vandet efter Hansen. Imellem dette aabne vand og det sted, hvor drengen laa, som ovenfor anført omtrent midt i Stadsgraven, var der imidlertid en strimmel is, som ikke var stærk nok til at bære, hvorfor Petersen maatte slaae isen itu med sine hænder, men denne anstrengelse i forbindelse med kulden udmattede ham saaledes, at han, da han allerede var nær ved drengen, maatte opgive forsøget paa at redde denne og raabe om hjælp for sig selv, hvorefter han ved hjælp af et til ham udkastet toug blev trukket i land i en meget forkommet tilstand.

Student Peter Andersen, som ligeledes havde begivet sig til Stadsgraven og været øjenvidne til Petersens redningsforsøg, overveiede imidlertid om et nyt forsøg kunde anstilles ved at befæste touget til grenene af et ud over Stadsgraven hængende træ og om sit liv, da touget ellers syntes for kort, til at han kunne naae drengen. Medens han bandt tou-

get om livet, hørte han drengens nødraab, da Petersen vendte om efter at have opgivet redningsforsøget, og han sprang da fuldt paaklædt ud i vandet og svømmede gennem den aabning, Petersen havde brudt i isen, hen til drengen. Idet hans tanker da centrerede sig paa drengens frelse, bemærkede han ikke, om han kunde naae bunden, eller om der var mudder, som hindrede hans bevægelse, hvorefter han erindrer, at han kom gennem ituslagne isstykker, ligesom at han, inden han naaede maalet, blev standset muligt derved at touget var for kort og maatte øges. Da han var kommet i nærheden af drengen, der, saavidt han kunne bedømme, allerede flere gange havde været under vandet, og første gang greb efter ham, fik han kun fat i hans kasket; men anden (gang) lykkedes det ham at kunde skimte drengen under vandfladen, at gribe hans arm og holde den fast. Han har ikke nogen klar forestilling om, hvorledes han er kommen i land med drengen, men antager at være bleven trukket i land ved hjælp af touget; de tilstedeværende vidner havde forklaret, at Andersen bragte drengen iland ved svømning, men at dette vilde have været umuligt, hvis han ikke havde haft touget om livet paa grund af de forhindringer, isen lagde i vejen, og fordi vandet nærmest land var meget mudret. Efter at student Andersen var kommet i land med drengen, var han i høi grad angrebet og kunde ikke staae paa sine been, men maatte ved understøttelse af to andre personer bringes ind i et nærliggende huus, hvor den fornødne pleie blev givet saavel ham som den reddede dreng. Da de var kommet sig noget, blev drengen sendt til hospitalet, og Andersen begav sig hjem, hvor han nogle dage efter var mindre vel tilpas, uden at iøvrigt det præsterede har efterladt nogen for hans helbred skadelige følger. Hvor længe Andersen havde været i vandet, er opgivet forskjelligt, selv mener han, at det har været mellem 10 og 20 minutter".

Dette var beskrivelsen af selve redningsaktionen. Efterfølgende skete en vurdering af de to red-

ningsmænd aktion, og denne vurdering var ret omfattende, idet politiet i København holdt forhør, hvilket resulterede i udskrift fra Kjøbenhavns kriminal og politiret. Det videre forløb kan vises med en del af udskrift fra Sunds-Gudme Herreders samt Lehns Birks politiprotocol, hvor vi nu finder Peder Andersen som huslærer på Fyn fra 2. februar 1863:

"Aar 1862 (må skulle være 1863) den 19. februar blev herredernes og birkets politiret sad paa herredstinget i Svendborg og administreret af justitsraad Thorup i overværelse af undertegnede retsvidner, hvor da foretoges:

Forhør nr. 16/1863 til oplysning om et redningstilfælde, hvorved student P. Andersen har reddet drengen Johannes Andreas Christian Hansen fra at drukne.

Forhørsdommeren fremlagde en skrivelse fra Kjøbenhavns kriminal- og politirets 5. kriminalkammer af 10. dennes med bilagt forhørsudskrift med anmodning om, at et nærmere forhør maatte blive optaget i anledning af det omskrevne redningstilfælde over student, huuslærer hos hofjærgemester Sehestedt paa Broholm, P. Andersen".

Ved forhøret gav Peder Andersen sin version af forløbet, og den er udmærket indføjet i ovenstående indstilling fra justitsministeriet og skal derfor ikke gentages, men kan læses på lokalhistorisk arkiv i Bramming eller i Vilslev, hvor en kopi er afleveret af hele materialet.

Resultatet af undersøgelserne resulterede i en indstilling fra Københavns magistrat og den allerede nævnte forestilling af 8. april 1863, hvor selve indstillingen lyder:

"I en af Kbhs Magistrat hertil indsendt skrivelse har Direktionen for Selskabet for Druknedes og andre Skindødes Redning anbefalet Student P. Andersen til at forundes medaillen for druknedes redning med tilladelse til at bære samme, idet bemeldte direktion har fremhævet, at Andersen ved sin ædle daad har udsat sig for livsfare, og dren-

gen Hansens redning fra døden maa tilskrives hans mod og udholdenhed. Til denne indstilling har fremdeles bemeldte magistrat sluttet sig.

Ogsaa jeg maa være af den formening, at der paa grund af ovenanførte med det nævnte redningstilfælde forbundne omstændigheder turde være anledning til at give Student Andersen en paaskjønelse af hans ved den ommeldte leilighed udviste modige og opofrende forhold, hvilken anerkjendelse formentlig passende i overensstemmelse med de heromgjorde forslag kunne bestaae i, at der tildeles ham medaillen for druknedes redning med tilladelse til at bære samme. I det jeg endnu skal tillade mig at bemærke, at jeg som en anerkjendelse af den udholdenhed og behjertethed som arbejdsmand Petersen har lagt for dagen ved det af ham foretagne redningsforsøg (af de til justitsministeriets disposition staaende midler) i overensstemmelse med et af --- direktion og Kbhs. Magistrat gjorde indstillinger --- at tilstæde ham den fulde ved plakat 1. juli 1813 fastsatte pengebelønning af 16 Rd, skal jeg i henhold til alt det ovenanførte tillade mig i dybeste underdanighed at indstille: at det maatte behage D(eres) Maj(estæt) alln(allernådigst) at forunde Student Peter Andersen Medaillen for Druknedes Redning med tilladelse til at bære samme".

Kabinettet bifaldt indstillingen 11. april, hvorefter Peder Andersen fik sin medalje, og arbejdsmand Pedersen fik 16 rigsdaler som belønning for sin indsats. Som nævnt nåede nyheden hjemegnens avis den 28. april.

Medaljen, som blev tildelt af Frederik VII, ses på fig. 1. Ifølge Stevnsborgs bog⁷ side 97 prægedes 63 sølvmedaljer med øsken og 67 uden, foruden 4 af guld, hvor sidstnævnte 4 alle uddeltes til søfolk ifølge samme bog side 373. Medaljerne uddeltes kun til redningsfolk, der selv havde været udsat for livsfare; deraf behovet for den omfattende vurdering af indsatsen.

Hvor Peder Andersens medalje er blevet af er

uoplyst, men hvis nogen har bevaret den, har de hermed dens historie.

Student og huslærer

Peder Andersen blev student i 1862, hvor han var 27 år gammel. Men han havde jo også først været ved landbruget.

Hvorfor han valgte at blive læge er uvist. Han har således ikke kendt sin oldemor Gunder Michelsdatter, der var jordemoder i Vilslev og Jernved (se mere om denne og manden Jørgen Pedersen i artikel i Fra Ribe amt 1993⁸), idet hun døde 5. februar 1813, og han fødtes først i 1835. Også broderen Morten Andersen, der var født 16. februar 1833, blev først student i 1867 som 32-årig. Om ham nævner Danmarks præstehistorie⁹ bl.a., at han var ved landbruget til sit 23. år, hvorefter han var på Rødding højskole, og han deltog i 1864 i krigen, hvor han blev fanget ved Sankelmark og ført til Wittenberg, hvorfra det lykkedes ham ved en meget æventyrlig flugt over Rusland at komme hjem og atter melde sig ved hæren. Denne historie må vente til en anden gang. Her skal blot nævnes, at han blev præst i Balslev og Ejby på Fyn, hvor han bevarede interessen for landbruget og selv drev præstegårdens jord. Han døde 3. april 1900.

Den 2. januar 1863 tiltrådte Peder Andersen ansættelsen som huslærer på godset Broholm på Sydfyn hos kammerherre N. F. B. Sehested (1813-1882). Sehested var meget historisk interesseret og kastede sig allerede som ung over arkæologien og nævnes fortsat i forbindelse med udgravningerne i Lundeborg og Gudme¹⁰ som forfatter til *"Fortidsminder og oldsager fra egnen om Broholm"* fra 1878 og den efter hans død udkomne *"Archæologiske undersøgelser 1878-1881"*. Om Peder Andersen har haft interesse for historie, vides ikke.

De medicinske studier afsluttedes i København sommeren 1870, og allerede fra oktober samme år kaldes han praktiserende læge i fødebyen Vilslev.

Nogen større praktisk uddannelse på hospitaler efter embedseksamen, som vi kender i dag, hvor en praktiserende læge i henhold til bekendtgørelse om uddannelse af alment praktiserende læger mindst skal have 60 måneders uddannelse efter eksamen, fik Peder Andersen ikke.

Doktorgården i Tømmerby

Johan P. Karkov, der var læge i Bramming fra 1946, fortæller om sin farfars besøg hos lægen i Tømmerby³: *"Min farfar var født i 1848. Som dragon i Århus får han i 1868 blødende mavesår. Hjemme på orlov søgte han en læge i Tømmerby. Han måtte i en måned overhovedet ikke nyde andet end skummetmælk. Han tabte 40 pund - men maven var helbredt for stedse. Han blev 82 år gammel. Der ligger en gård i Tømmerby, som hedder Doktorgården. Der skal han have boet. Jeg har ikke kunnet skaffe sikre oplysninger om denne læge. Måske det har været en feltiskær eller en klog mand"*.

Årstallet 1868 passer ikke med, at det skulle være Peder Andersen, som dragon Karkov mødte, men det kan måske også have været et par år senere. At Doktorgården i Tømmerby har nummer 17 fremgår af Tjæreborgbogen² og i skøde- og pante-protokollen¹¹ 19.2.1871 findes dokumentation for, at doktoren er vores Peder Andersen fra Vilslev (her med moderne retskrivning): *"Jeg undertegnede gårdmand Peder Lauridsen af Tømmerby tilstår og hermed vitterliggør, at jeg i henhold til foranstående købekontrakt hermed tilskøder hr. praktiserende læge Peder Andersen fra Vilslev min tidligere ejendomsgård matrikel nr. 17 af Tømmerby--tilhørende mig efter skøde af 16. juni tinglyst 22. november 1833 samt moseparcellen af Ravnsø mose--"*.

Skødet blev aflyst 7.6.1892, men forinden var Andersen startet som praktiserende læge i Bramming.

Figur 2 (billede af hus i Bramming): Brammings første lægebolig, opført af Peder Andersen i ca. 1880 og brugt som lægebolig til hans død i 1884. Nuværende Storegade 29 i Bramming. Original i lokalhistorisk arkiv i Bramming (nr. 287-1980).

Brammings første læge

Ifølge Karkov³ var der ikke nogen læge i Bramming, før et konsortium i 1890 trådte i forhandlinger med Palmer Nathanael Fenger (Ifølge Den danske Lægestand¹² var han født 13.7.1862 nær Horsens og døde 18.11.1926 i Askov i Wisconsin). Peder Andersen var imidlertid læge der fra november 1880 og til sin død 1.8.1884. Han må således opfattes som den første læge i den nye stationsby, hvor han byggede bolig, som senere blev hotel Sommerlyst (fig.2). Adressen på huset er nu Storegade 29 i Bramming. I 1880 kaldtes området fortsat Mulvad.

Det lokalhistoriske arkiv i Bramming har ikke oplysninger om hans lægevirke eller om hans efterkommere.

Om ægteskabskandidater og om Peder Andersens familief forhold

Broderen Morten Andersen skrev den 20.6.1859 et sjovt brev om 10 mulige ægteskabskandidater og -kandidatinder¹ med et tillæg om yderligere 4 par. Nogle af parrenes videre skæbne nævnes i Lauridsens spændende bog, som historisk samfund bør lade genoptrykke (alle 6 bind!), da de mange oplysninger må have interesse for alle med aner i Vilslev.

Som et eksempel på et sådant par skal her nævnes nr. 7, hvor brevet lyder: "*Morten Pedersen, Darum, med en rig københavner*". Lauridsen tilføjer (side 155 i bogen1: "*Kandidat nr. 7, Morten Pedersen i Darum er vistnok en fætter til brevskrivneren og kendes i så fald bedst under navnet*

"Morten Smed" i Darum Midtby. Han var gift og havde 3 børn, men om hans kone var "en rig københavner" er vistnok usikkert". Morten Smed var rigtignok en fætter til Morten og Peder Andersen, og endelig var han bror til min oldefar Christen Hansen Pedersen. De to gange to brødre og fætre var henholdsvis sønner af Peder Hansen Christensen og Maren Mortensdatter samt Anders Sørensen Rytter og Gunder Mortensdatter. Mødrene var søstre og endda gift samme dag, nemlig den 23.10.1829 i Vilslev. Deres forældre var Morten Jensen med tilnavnet Kromand og Gunder Marie Jørgensdatter, hvor sidstnævntes korrekte fødsels-tidspunkt var 1775 og dåb 19.12. i Vilslev og ikke som nævnt i Fra Ribe Amt i artiklen om hendes forældre og sølvstobene⁸.

Morten Smed var ikke gift med en rig københavner men blev gift i Darum den 25.11.1864 med Ane Dorthea Pedersen, der var født i 1844 i Bramming, og hendes forældre boede ved brylluppet i Allerup.

Peder Andersen sættes i brevet fra 1859 i forbindelse med en møllers datter i København. Det blev rigtig nok en møllerdatter, men hun var fra Jedsted mølle, og de blev gift 30. april 1875 i Vilslev. Han var da 40 år gammel, og hustruen Marie Margrethe Fogh var 24 år og datter af møller Fogh, om hvem mere findes i bogen om Jedsted mølle⁶ fra side 65, hvoraf det bl.a. fremgår, at med møller Foghs overtagelse af møllen i 1839 indledtes en arbejds-tid i møllen.

Ægteparret fik ifølge Sneum kirkebog sønnerne Holger Joakim i 1876 og Aksel Charles Gunni i 1877 samt en datter Gunder Charlotte Margrethe Thyra i 1879.

Ifølge Hunderup kirkebog bind 13 døde Peder Andersen, gift, praktiserende læge, på Mulvad mark den 1. august 1884 49 år gammel.

Enken blev gift igen i Hunderup kirke den 22. februar 1888 med Lars Jørgensen, ungkarl og gendarmerisergeant ved Bramminge station, født i

Hygum 13. januar 1857 som søn af husmand Jørgen Larsen. En søn af dette ægteskab fødtes 21. juli 1888 og blev døbt Hans Joachim Fogh Jørgensen. Nogen systematisk eftersøgning af oplysninger om efterkommere er ikke gennemført.

Alt i alt blev det en kort periode, Peder Andersen virkede som læge og så endda i henholdsvis Vilslev, Tømmerby og Bramming. Det er derfor måske ikke så sært, at der ikke er fundet spor heraf, men alligevel findes hans livsforløb værd at følge. Det var ikke almindeligt på det tidspunkt at bondesønner læste medicin eller teologi.

Magne Juhl, født 1947 i Jernved, overlæge, lic.med., Rævehøjens 2, 8800 Viborg. Artikler til Lokalårbogen for Bramming kommune samt Fra Ribe Amt.

Noter:

1. Jens Mikkelsen Lauridsen: Min slægtshistorie, udgivet af historisk samfund for Ribe amt 1944, bind V Næsbjergslægten, side 152-156.
2. Jens Kusk m.fl.: Tvillingsogne af Geest og Marsk: Sneum og Tjæreborg, Tjæreborg 1977, bind 2 side 294-295.
3. Johan P. Karkov: Lægerne i Bramming kommune frem til 1984. Lokalårbogen 1984, Lokalhistorisk forening for Bramming kommune, side 76 - 88.
4. Hans H. Worsøe: Find dine rødder. Politikens håndbog i slægtshistorie, 1987 side 45-46.
5. K. Carøe: Den Danske Lægestand, suppl. til 7. udgave, København 1904, side 3.
6. Hans Duborg: Jedsted Mølle, Kongeaa og egn, fortid og nutid. Bramming 1934 side 76 - 79.
7. Lars Stevnsborg: Danmarks Riges Medaljer og Hæderstegn 1670-1990, Ordenshistorisk selskab 1992. Side 75-80 + 91-102 + 373.
8. Magne Juhl: Om en jordemoder. Fra Ribe Amt 1993 bind XXVI-1 side 85-91.
9. Max Grøhshenning og Th. Hauch-Fausbøll: Danmarks præstehistorie, 1884-1911, København 1914, bind 1 side 61.
10. P. O. Thomsen et al.: Lundeberg - en handelsplads fra jernalderen, Svendborg 1993 side 47.
11. Skøde- og panteprotokol, Landsarkivet i Viborg arkivalie B 84 SP 23 side 130, skøde L. no. 551/1871.
12. Den danske lægestand, 11. udg. DaDL København 1936 side 248.

Mindeord

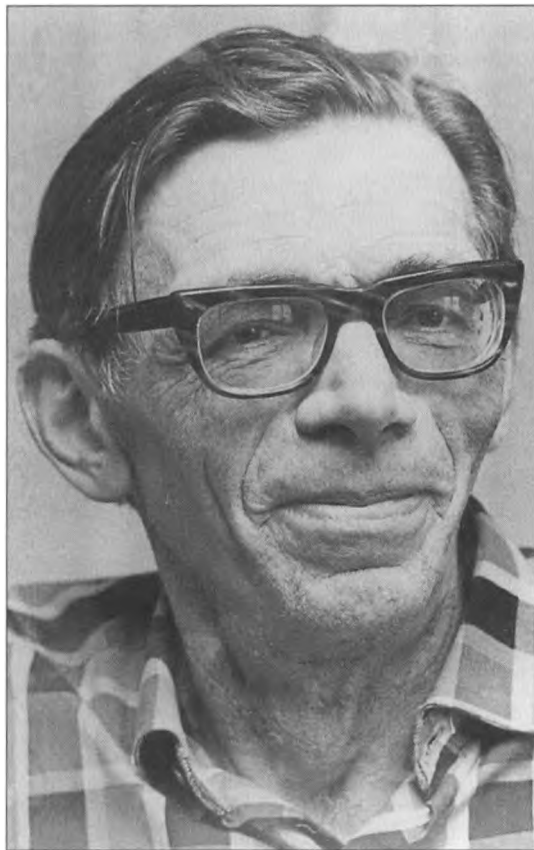
Frode Sørensen 1915-1993

Det lokalhistoriske arbejde i Ål sogn og alle med interesse for den nære fortid mistede ved Frode Sørensens død i foråret 1993 en dygtig formidler af det 19. og 20. århundredes landbrugshistorie.

I "Fra Ribe Amt" 1967-1992 vil man kunne leve sig ind i Frode Sørensens opvækst og livsvilkår og i den bondekultur, han havde rod i. De 6 årbøger indeholder afsnit af hans og hans nærmeste forfædres historie på gården ude i Borre, Ål sogn, fra bedstefaderens overtagelse af gården i 1871 og frem til Frode Sørensens egne erindringer om tiden i Borre og nærmeste omegn efter 2. Verdenskrig. I artiklerne formåede han på bedste måde at forbinde den "lille" historie (Ål sogn) med den "store" historie (Danmarks). Artikelserien og hans øvrige artikler i "Fra Ribe Amt" bruges da også af bl.a. den grund som lokalhistorisk undervisningsmateriale i Oksbøl.

Frode Sørensen var en meget god skildrer af det bondeliv, som han og hans forfædre havde gennemlevet og af de forandringer, som udviklingen også havde tvunget bønderne i Borre ud i gennem de sidste 125 år.

Som redaktør var jeg altid glad for at modtage artikler fra Frode Sørensen. Erindringsartiklerne (og de øvrige artikler fra hans hånd) havde nemlig som deres grundlag dels en god og ikke ukritisk hukommelse hos forfatteren, og dels vidnede de om Frode Sørensens store kendskab til det lokalhistoriske kildemateriale på det lokalhistoriske arkiv i Oksbøl, hvortil han havde været knyttet som medarbejder og leder i en lang række år. Sidst men

ikke mindst formåede Frode Sørensen at skrive et klart og koncist dansk, som det var en fornøjelse at læse. Han formåede med få ord at give en meget rammende karakteristik af en person eller en situation, han beskrev f.eks. i 1987-årbogen s. 9 sin

bedstefar, Jakob Sørensen, bl.a. således: "han var hjælpsom, hvor det var tiltrængt, men forkælede ingen med sin gode vilje". Mange steder i Frode Sørensens artikler skinner en lune igennem, der som noget forholdsvist sjældent i den lokalhistoriske litteratur får lokket et medlevende smil frem hos læseren. Skolingen i at udtrykke sig mundtlig og skriftligt havde Frode Sørensen fået på friskolen i Oksbøl, hvor man lærte at skrive løs ud fra parolen; "korte sætninger, mange punktummer", og det karakteriserede også Frode Sørensens artikler i "Fra Ribe Amt". Udover artiklerne om gården i Borre og dens ejere gennem 3 generationer, blev det til artikler om "En gammel brandkasses historie" (1991) og om Oxbøl Friskole (1986). Endelig

forestod han udgivelsen af "Breve fra Niels Kristensen – et tidsbillede fra Ål sogn" (1984). For sin indsats i det lokalhistoriske arbejde modtog han i 1984 H. K. Kristensen prisen.

Med Frode Sørensens død har det lokalhistoriske arbejde mistet en personlighed, der ikke alene ved sin store flid, men også ved sine gode evne til at være en formidler mellem den nære og dog allerede så fjerne fortid og så nutiden, har betydet meget for det lokalhistoriske arbejde i Ribe amt.

Vi vil mindes Frode Sørensen og hans indsats i formidlingen af lokalhistorien med taknemmelighed.

Hans Jørgen L. Larsen

Jens Kusk 1913-1994

Midt i julis sommervarme døde Jens Kusk uden forudgående sygdom den 15. juli 1994. Der blev hermed sat punktum for et yderst aktivt liv, som har sat sig mange forskellige, varige spor.

Jens Jensen Kusk, som han egentlig hed, var landmand og drev fødegården i Østerbyen i Tjæreborg, som han havde overtaget efter sin far. Ved siden af kom han ind i lokalpolitik og var sognerådsformand i Tjæreborg fra 1954-1970. Som den sidste sognerådsformand i Tjæreborg skulle han forhandle betingelserne for Tjæreborg Kommunes indlemmelse i Esbjerg i 1970. I den forbindelse sikrede han bl.a. Tjæreborg et bibliotek og penge til udgivelse af en sognebog. Han var fremsynet og varetog lokalsamfundets interesser.

Det politiske engagement blev ikke lagt på hyl- den, idet Jens Kusk fortsatte som medlem af det nye Esbjerg Byråd i endnu tre perioder, dvs. fra 1970-1982.

Jens Kusk var meget lokal- og slægtshistorisk interesseret, og trods sine mange gøremål havde han overskud til selv at arbejdede aktivt med historien. Han har skrevet gode erindringer, og han var drivkraften bag - og forfatter til adskillige kapitler i - to-binds værket Tvillingesogne af Geest og Marsk: Sneum og Tjæreborg, som et udvalg med ham som primus-motor udgav i årene 1972-1977. Det var dét værk, han havde sikret penge til udgivelse af i forbindelse med kommunesammenlægningen.

Også Historisk Samfund for Ribe Amt har nydt godt af hans historiske interesse. Han har været foreningens revisor fra 1970 og medlem af redaktionen siden 1977. Især den sidste post er der grund til at fremhæve. Jens Kusk var god til at læse manuskripter til bøger og artikler til årbogen igennem og komme med kritiske bemærkninger. Hans evne til at vurdere kvalitet var stor. Han havde

Jens Kusk fotograferet ved gadeskiltet for gaden, der er opkaldt efter ham. (Eshbjerg Byhistoriske Arkiv. B. 14.120)

yderligere mange gode kontakter rundt om i amtet, som han kunne bede om at levere artikler til årbogen om relevante eller aktuelle emner. Endvidere var han selv en god skribent med øje for det interessante i tiden, hvad man bl.a. kan se ved at gennemgå Fra Ribe Amt, kigge i kirkebladet osv.

Emnerne, Jens Kusk arbejdede med, har været meget varierede, hvilket er karakteristisk for den alsidighed, han besad. Han interesserede sig for såvel store som små i samfundet. Det var den "gode historie", han stræbte efter at finde, og som han formåede at skrive med sit vestjyske lune og i sin karakteristiske, letlæselige stil.

Foruden at besidde evnen til at skrive var Jens Kusk en udmærket fotograf, og hans fotografier har været anvendt i årbogen adskillige gange.

Både med hensyn til artikler og fotografier kom Jens Kusks medfødte beskedenhed til udtryk. "Ja, nu kan I jo se, om det er noget", var den mest almindelige bemærkning fra ham, når han afleverede artikler eller fotos til illustrationer. Altid var det i orden og kunne bruges.

For Historisk Samfund varetog han yderligere tillidsposten som Samfundets repræsentant i Kontaktudvalget for Byhistorisk Arkiv, hvor han var formand til sin død.

Interessen for og evnen til at formidle historien kom mange til gode. Der var stort fremmøde i Tjæreborg, når Jens Kusk skulle fortælle om sognets historie og de mennesker, han havde mødt. Medarbejderne ved det store bogværk Danmarks Kirker nød godt af hans store lokalhistoriske viden i forbindelse med beskrivelsen af Tjæreborg Kirke. Ikke alle spørgsmål kunne besvares dengang, men de løse ender plagede Jens Kusk, og nogle af de ubesvarede spørgsmål fra dengang belyses i den sidste artikel fra hans hånd, som bringes i dette hæfte af årbogen.

Med Jens Kusks død er et stort menneske gået bort, og lokalhistorien i Ribe Amt har mistet en ivrig forkæmper og bidragsyder. Æret være hans minde.

Jørgen Dieckmann Rasmussen

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt

»Fra Ribe Amt« bringer hvert år en liste over bøger og tidsskriftsartikler vedrørende Ribe amts historie. Oversigten er udarbejdet i samarbejde med Centralbiblioteket og enkelte private. Redaktionen vil være taknemmelig for oplysninger, der kan bidrage til at gøre listen så fuldstændig som muligt. Til orientering skal anføres, at når der i litteraturlisten henvises til: 1/ Egnsbogen 1993, så er det Grindsted-Billund egnen der dækkes, 2/ Lokalårbogen 1993, så er det Bramminge kommune der dækkes og endelig 3/ Museumsavisen 1993, så er det Vejen-Brørup-Holsted området der behandles.

Historieformidling

Tidsskrifter

By, marsk og geest 5. Årsberetning 1992 (Den antikvariske Samling, Ribe)
Egnsbogen 1993, Grindsted/Billund (Red. af T. Michelsen, C. Overgaard, A. E. Meyer og F. Odegaard, 68 s., ill.)
Fra Ribe Amt XXVI-1, 1993 (Red. af H. J. Larsen, A. Frandsen og J. Kusk, udg. af Hist. Samf for Ribe Amt, 152 s., ill.)
Historisk Arkiv for Brørup og Omegn. Årsskrift 1991-1993 (Red. af L. Clausen, 92 s.)

Lokalårbogen 1993 (Red. af F. Just, H. Benmouyal, K. Frøsig, E. Schmidt og T. Nielsen, udg. af Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune, 112 s., ill.)
Mark og Montre 1993 (Red. af W. Gellius, M. Guldborg og I. Stoumann, udg. af Ribe Amts Museumsråd, 92 s., ill.)
Museumsavisen nr. 23 1993 (Red. af A. Frandsen, S. A. Knudsen, H. J. Larsen, S. Moses, 16 s., ill.)
Sjæk'len 1992. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, saltvandsakvariet i Esbjerg 1992 (Red. af M. Hahn-Pedersen, 224 s.)
Ølgod Museum 1992 (Udg. af Ølgod Museum, red. af S. Manøe, 96 s., ill)

Museer/Arkiver

Beretning fra amtets lokalhistoriske arkiver 1992 (Fra Ribe Amt 1993, s. 133-152)
Fabeck, E. W.: Konserveringscentret (Mark og Montre 1993, s. 5-10)
Faber, O. og Ploug, M.: Varde Artilleriemuseum (Mark og Montre 1993, s. 32-35)
Fanø Kunstmuseum. Projekt til museum for Fanø Kunstsamling (Fanø 1989, 15 s., ill.)

Jensen, S.: Nyt museum for vikingetid og middelalder (Mark og Montre 1993, s. 71-76)

Jensen, T.: Fiskerimuseets skoletjeneste (Mark og Montre 1993, s. 56-60)
Kruuse, A.: Af fortids spor - vor fremtid gror (Mark og Montre 1993, s. 83-86)
Varde Artilleriemuseum (Varde 1992, 15 bl., ill.)

Arkæologi

Aaby, B.: Pollenanalyser af de ældste kulturlag i Bispegade, Ribe (By, marsk og geest 5, s. 23-32)
Bertelsen, L. G.: En dyrefibel i Urnesstil fra Seem (By, marsk og geest 5, s. 3-9)
Feveile, C. og Jensen, S.: Sceattasfundene fra Ribe - nogle arkæologiske kendsgerninger (By, marsk og geest 5, s. 33-39)
Frandsen, L. B. og Voss, O.: Jernudvinding i Snorup i tiden 1.-7. århundrede (Mark og Montre 1993, s. 39-43)
Lønborg B.: Om fremstillingen af fiblen fra Seem (By, marsk og geest 5, s. 11-13)
Mørup, P. E.: Malt-stenen, en alfabetmæssig indskrift fra tidlig vikingetid (Fra Ribe Amt 1993, s. 114-120)
Naamansen, A. T.: Fra den arkæologiske hverdag (Mark og Montre 1993, s. 87-90)
Petersen, P. V.: Valkyrier i Ribe (By, marsk og geest 5, s. 41-46)
Rindel, P. O.: Motorvejen - et tværnsnit gennem oldtiden (Fra Ribe Amt 1993, s. 17-36)
Rindel, P. O.: Motorvejen. Nyt fra årets udgravninger (Museumsavisen 1993, s. 10-139)
Rindel, P. O.: Bønder fra stenalder til

middelalder ved Nørre Holsted (Mark og Montre 1993, s. 19-27)
Siemen, P.: Højene på Bramming-egnen I (Lokalårbogen 1993, s. 41-53)
Siemen, P.: Mellem Uglvig og Tovrup (Mark og Montre 1993, s. 61-70)
Skov, H.: Arkæologiens vej gennem Bispegade i Ribe (By, marsk og geest 5, s. 15-22)
Voss, O.: Snorup. Et jernudvindingsområde i Sydvestjylland (Nationalmuseets Arbejdsmark 1993, s. 97-111)
Wiell, S.: Christian Jürgensen Thomsens rejse til Vestjylland i sommeren 1863 (Fra Ribe Amt 1993, s. 107-113)

Heraldik

Prange, K.: Havevaserne på Sønderkov (Mark og Montre 1993, s. 15-18)

Besættelsestiden

Bohlmann, W.: En tysk flygtning fra Strellev-lejren fortæller (Ølgod Museum 1992, s. 38-45)
Christensen, T. V.: Jagerkontrolstationen "Esche" ved Strellev (Ølgod Museum 1992, s. 46-53)
Jensen, A.: Clearing, oplevelser og indtryk fra en bevæget lærlingetid omkring schalburgtagen af K. Rosendahls Bogtrykkeri d. 3. okt. 1944 (Esbjerg 1992, 56 s., ill.)
Schou, K. og Nielsen, S.: En flyverskabne (Ølgod Museum 1992, s. 32-37)

Landbrug, fiskeri

Landbrug

Eriksen, S.: Landmandsliv (II) (Lokalårbogen 1993, s. 79-89)

Moses, S.: Ovnhuset på Guldagervej (Museumsavisen 1993, s. 7)
Nielsen, C.: Vilslev Spange (Vilslev 1992, 48 bl., ill.)
Pedersen, A. K.: Til marked i Bramming (Lokalårbogen 1993, s. 54-55)
Schmidt, N. H.: En del af mine erindringer (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 34-85)

Fiskeri

Adersens, T.: Samarbejdsformer og arbejdsliv på Esbjerg fiskerihavn (Sjæk'len 1992, s. 119-134)
Holm, P.: Riberbisk (Mark og Montre 1993, s. 36-38)
Simonsen, J. B.: Fiskeriet set fra dæk og kaj (Esbjerg 1993, 103 s., ill.)

Skovbrug

Jørgensen, H. M. og Ramsgaard, P.: Klelund plantage i 125 år (PKA 1993, 4 s., ill.)
Selmer, J.: Fromsseier. En københavnerplantage i Vestjylland (1993, 112 s., ill.)

Vandmøller

Just, F.: Ålbæk vandmølle (Lokalårbogen 1993, s. 103-107)

Herregårde

Bolvig, T. B.: Mennesker på Sønderkov (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 21-23)
Prange, K.: Havevaserne på Sønderkov (Mark og Montre 1993, s. 15-18)

Industri og håndværk

Bak, O.: Træpumper fra Bramming (Lokalårbogen 1993, s. 108-111)
Kromann's hus, fabrik og købmandsgård (Sønderho 1993, 20 s., ill.)
Poulsen, P. T.: LEGO - en virksomhed og dens sjæl (1993, 189 s., ill.)
Ti år med vindmøller på Fanø 1983-1993 (Fanø 1993, 22 s.)

Trafik og kommunikation

Bayer, K.: Grindsted og jernbanen til Vejle (Egnsbogen 1993, s. 41-45)
Det lokale ugeblad (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 16-20)
Esbjerg Havn 1868-1993, red. af M. Hahn-Pedersen (Esbjerg 1993, 168 s., ill.)

Hahn-Pedersen, M. og Holm, P.: Den moderne havn, 1950-1993 (Sjæk'len 1992, s. 99-118)
Hahn-Pedersen, M.: Den nye havn mod vest, 1868-ca. 1914 (Sjæk'len 1992, s. 41-76)
Hegn, S. og Bak, O.: Bramming 1913. Banen - Byen - Jembaneulykken (Bramming 1993)
Holm, P.: Havnene før havnen, ca. 1200-1867 (Sjæk'len 1992, s. 9-40)
Knudsen, K.: Adelvej (Ølgod Museum 1992, s. 23-26)
Leisner, V. V.: Esbjerg havn og fremtiden (Sjæk'len 1992, s. 161-168)
Liljedahl, E.: Havnens mange ansigter (Sjæk'len 1992, s. 135-152)
Simonsen, H. B.: Den traditionelle havn, ca. 1914-1950 (Sjæk'len 1992, s. 77-98)
Tanvig, L.: Olie, gas og havn (Sjæk'len 1992, s. 153-160)

Handel, service og off. institution

Holsted kommune. Historisk Billedbog 6. Offentlig service (Holsted 1993, 64 s., ill.)
Janderup Andelskasse 1918-1993 (Janderup 1993, 46 s.)
Jensen, E.: H. P. Nissen - en mand der fik stor betydning for sin by (Ølgod Museum 1992, s. 19-23)
Jensen, E.: Man gik sammen om at bygge en brugs (Lokalårbogen 1993, s. 73-78)
Jensen, I.: Rids af Vejrup Sogns bibliotekshistorie (Lokalårbogen 1993, s. 38-40)
Lindknud-Hovborg Andelskasse 1918-1993 (Lindknud 1993, 27 s., ill.)
Lindknud Brugsforening 1893-1993 (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 11-15)
Lindknud Brugsforening 1893-1993 (Lindknud 1993, 44 s., ill.)
Madsen, A. G.: Sønderho Sognebibliothek 1893-1993 (Sønderho 1993, 6 s.)
Meyer, A. E.: Én by - én antenne (Egnsbogen 1993, s. 3-9)
Pedersen, O.: Aastrup sogns Brugsforening gennem 100 år 1893-1993 (Glejbjerg 1993, 21 s., ill.)
Søholm, N.: J. A. K. i Brørup og omegn (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 8-10)
Thomsen, A.: Andelskassens 75 års ju-

bilæum (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 4-7)
Øse Andelskasse 75 år (Øse 1993, 31 sider)

Militærhistorie

Quesel, P.: Hjemmeværn i Blaabjerg 1942-1992 (1922, 86 s.)

Rets- og toldvæsen

Schantz, V.: Vagtværnet i Varde (Fra Ribe Amt 1993, s. 62-69)

Socialhistorie

Esbjerg Børnehjem; fra børnehjem til familieinstitution (Esbjerg 1992, 80 s., ill.)
Lauridsen, J. T.: Klatterup - Et arbejderkvarter i Esbjerg 1890-1990 (Esbjerg 1992, 300 s., ill.)
Pedersen, I.: Lille Johannes og hans hus (Egnsbogen 1993, s. 31-35)
Sørensen, E.: Omkring Sneum-Tjæreborg fattighus i hundrede år (Fra Ribe Amt 1993, s. 70-74)
Tuxen, P.: Folkevandring i Holsted-Brørup-Vejen 1870-1911 (Fra Ribe Amt 1993, s. 92-106)

Kulturelle forhold

Arkitektur

Arnfred, T.: Om huse i Askov (Askov Højskole. Årsskrift 1992, s. 30-34)
Ottosen, M.: Vandtårn, vartegn, varemærke (Mark og Montre 1993, s. 51-55)
Søndergaard, S. M.: "Bjerget" (Askov Højskole. Årsskrift 1992, s. 42-45)
Søndergaard, S. M.: Om Sønderkovs restaurering (Mark og Montre 1993, s. 11-14)

Kunst

Gelius, W.: Helga Vilandt (Mark og Montre 1993, s. 44-50)
Jensen, L. K.: Registrering af kunst i offentlige eje (Mark og Montre 1993, s. 28-31)
Manøe, S.: Prospekttegner og husmand C. J. Jespersen efterlyses (Mark og Montre 1993, s. 77-82)
Peterson, D.: Kunstmaler Marius Skov (Lokalårbogen 1993, s. 56-72)
Schultz, K.: Se på kunst i Billund (Egnsbogen 1993, s. 28-30)

To ubændige: Niels Hansen Jacobsen og Svend Wiig Hansen (Vejen 1992, 30 s., ill.)

Kirkehistorie

Lauridsen, J. G.: Gaarn-Larsen - en Gørding præst med visioner (Lokalårbogen 1993, s. 90-95)

Kirkebygningen

Ørtved, D.: Kirken i statsfængslet ved Sdr. Omme (Ribe Stiftsbog 1993, s. 7-19)

Uddannelse og skole

Burmølle, E. og Bjerre, A.: Esbjerg Maskinmesterskole 1912-1967-1992 (Esbjerg 1992, 48 s., ill.)

Hansen, E. m.fl.: Fanø Navigationsskole 1893-1993 (Fanø 1993)

Jensen, M.: To mænd og deres mission (Noget om en doktordisputats og dens tilblivelse) (Egnsbogen 1993, s. 36-40)

Karstoft, R.: Af Grindsted Handelsskoles historie - I (Egnsbogen 1993, s. 15-23)

Lange, J.: Minder om enkelte af 1920'ernes lærere (Ripenser-bladet, maj 1993, nr. 10)

Schack, B.: Unge jøder på Brammingegnen i 30'erne (Lokalårbogen 1993, s. 95-100)

Schack, B.: Unge jøder på Brammingegnen i 30'erne (Lokalårbogen 1993, s. 95-100)

Folkekultur

Hahn, J.: Fliser på Fanø. Flisekultur på Fanø 1650-1900 (Bygd 1993, 43 s., ill.)

Foreningsliv

50 år med Kvik; håndboldklubben Kvik; 9. oktober 1942 - 9. oktober 1992 (Esbjerg 1992, 22 s., ill.)

Arbejdernes Boligforenings 75 års jubilæum (Esbjerg 1992, 20 s., ill.)

Christensen, P. E.: Badminton gennem 40 år (Egnsbogen 1993, s. 10-14)

Møller, J. M.: Vestkær Foredragsforening (Ølgod Museum 1992, s. 27-31)

Riis, N.: Afholdsfolk - Afholdsbevægelse - Afholdssag (Ølgod Museum 1992, s. 7-15)

Schultz, J.: Gørding-Lourup Idrætsforening - Idræt og gymnastik i Gørding i 90 år (Lokalårbogen 1993, s. 34-37)

Personalhistorie

Mortensen, I.: En sydvestjysk slægt gennem mere end 300 år (Esbjerg 1992, 178 bl.)

Ripenser-samfundets jubilarservice 1993 (Ripenser-bladet, maj 1993, nr. 11)

Schmidt, K.: Midt- og vestjyske slægter (Egnsbogen 1993, s. 51-55)

Bjørn, Inge, højskolelærer, Askov. Quistgaard, M. og Skot-Hansen, G. M.: "Jeg kan godt lægge et læs" (Askov Højskole. Årsskrift 1992, s. 16-21)

Enevoldsen, Johannes, Esbjerg. Enevoldsen, J.: Mine erindringer (Esbjerg 1992)

Karnø, Kaj, læge, Mandø. Karnø, K.: Fra det største til det mindste (Herning 1993, 230 s., ill.)

Lauritsen, Valdemar S., Årre. Lauritsen, V. S.: Erindringsbilleder IV (Fra Ribe Amt 1993, s. 75-84)

Michelsdatter, Gunner, Vilslev, jordemoder. Juhl, M.: Om en jordemoder i Vilslev og Jernved sogne samt om sølvstobe givet til hendes 4 døtre (Fra Ribe Amt 1993, s. 85-91)

Nielsen, Karl Alfred, portør, Esbjerg. Lauridsen, J. T.: Omkring "Gendarmen". En kommunist i periferien (Fra Ribe Amt 1993, s. 37-61)

Nissen, H. P., købmand, Ølgod. Jensen, E.: H. P. Nissen - en mand der fik stor betydning for sin by (Ølgod Museum 1992, s. 19-23)

Rasmussen, Henning, politiker, Esbjerg. Streger til et portræt af Henning Rasmussen, mennesket og politikerens (Esbjerg 1991, 38 s.)

Rosenstand, Kai Hyphoff, journalist, Ribe. Benthien, S.: Kai Hyphoff Rosenstand som journalist (Ripenser-bladet, januar 1993, nr. 9)

Schmidt, Niels H., gårdejer, Brørup. Schmidt, N. H.: En del af mine erindringer (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 34-85)

Simonsen, Johs. Bredmose, fisker, Esbjerg. Simonsen, J. Bredmose: Drengeliv i Esbjerg 1936-1939 (Fra Ribe Amt 1993, s. 3-17)

Skov, Marius, kunstmaler, Bramming. Petersen, D.: Kunstmaler Marius Skov (Lokalårbogen 1993, s. 56-72)

Telén, Keld, komp., Grindsted. Sloth, H. C.: Keld Telén - portræt af en jysk amargerkaner (Egnsbogen 1993, s. 23-27)

Vilandt, Helga, kunstmaler. Gelius, W.: Helga Vilandt (Mark og Montre 1993, s. 44-50)

Ribe amt eller dele deraf

Beretning fra amtets lokalhistoriske arkiver 1992 (Fra Ribe Amt 1993, s. 133-152)

Egnsbogen 1993, Grindsted/Billund (Red. af T. Michelsen, C. Overgaard, A. E. Meyer og F. Odegaard, 68 s., ill.)

Fra Ribe Amt XXVI-1, 1993 (Red. af H. J. Larsen, A. Frandsen og J. Kusl, udg. af Hist. Samf. for Ribe Amt, 152 s., ill.)

Jensen, L. K.: Registrering af kunst i offentlige eje (Mark og Montre 1993, s. 28-31)

Juhl, M.: Om en jordemoder i Vilslev og Jernved sogne samt om sølvstobe givet til hendes 4 døtre (Fra Ribe Amt 1993, s. 85-91)

Manøe, S.: Prospekttegner og husmand C. J. Jespersen efterlyses (Mark og Montre 1993, s. 77-82)

Mark og Montre 1993 (Red. af W. Gelius, M. Guldberg og I. Stoumann, udg. af Ribe Amts Museumsråd, 92 s., ill.)

Mortensen, I.: En sydvestjysk slægt gennem mere end 300 år (Esbjerg 1992, 178 bl.)

Museumsavisen nr. 23 1993 (Red. af A. Frandsen, S. A. Knudsen, H. J. Larsen, S. Moses, 16 s., ill.)

Naamansen, A. T.: Fra den arkæologiske hverdag (Mark og Montre 1993, s. 87-90)

Poulsen, P. T.: LEGO - en virksomhed og dens sjæl (1993, 189 s., ill.)

Rindel, P. O.: Motorvejen - et tværsnit gennem oldtiden (Fra Ribe Amt 1993, s. 17-36)

Rindel, P. O.: Motorvejen. Nyt fra årets udgravninger (Museumsavisen 1993, s. 10-13)

Schmidt, K.: Midt- og vestjyske slægter (Egnsbogen 1993, s. 51-55)

Tuxen, P.: Folkevandring i Holsted

Brørup-Vejen 1870-1911 (Fra Ribe Amt 1993, s. 92-106)

Billund kommune

Grene sogn

Schultz, K.: Se på kunst i Billund (Egnsbogen 1993, s. 28-30)

Vorbasse sogn

Kruuse, A.: Af fortids spor - vor fremtid gror (Mark og Montre 1993, s. 83-86)
Selmer, J.: Fromsseier. En københavnerplantage i Vestjylland (1993, 112 s., ill.)

Blåbjerg kommune

Quesel, P.: Hjemmevæm i Blaabjerg 1942-1992 (1992, 86 s.)

Bramming kommune

Lokalårbogen 1993 (Red. af F. Just, H. Benmouyal, K. Frøsig, E. Schmidt og T. Nielsen, udg. af Lokalhistorisk Forening for Bramminge Kommune, 112 s., ill.)
Bak, O.: Træpumper fra Bramming (Lokalårbogen 1993, s. 108-111)
Hegn, S. og Bak, O.: Bramming 1913. Banen - Byen - Jernbaneulykken (Bramming 1993)
Pedersen, A. K.: Til marked i Bramming (Lokalårbogen 1993, s. 54-55)
Schack, B.: Unge jøder på Brammingegnen i 30'erne (Lokalårbogen 1993, s. 95-100)
Siemen, P.: Højene på Brammingegnen I (Lokalårbogen 1993, s. 41-53)
Petersen, D.: Kunstmaler Marius Skov (Lokalårbogen 1993, s. 56-72)

Gørding sogn

Eriksen, S.: Landmandsliv (II) (Lokalårbogen 1993, s. 79-89)
Lauridsen, J. G.: Gaarn-Larsen - en Gørding præst med visioner (Lokalårbogen 1993, s. 90-95)
Schultz, J.: Gørding-Lourup Idrætsforening - Idræt og gymnastik i Gørding i 90 år (Lokalårbogen 1993, s. 34-37)

Hunderup sogn

Jensen, E.: Man gik sammen om at bygge en brugs (Lokalårbogen 1993, s. 73-78)

Vejrup sogn

Jensen, I.: Rids af Vejrups Sogns bibliotekshistorie (Lokalårbogen 1993, s. 38-40)

Vr. Nykirke sogn

Just, F.: Ålbæk vandmølle (Lokalårbogen 1993, s. 103-107)

Brørup kommune

Det lokale ugeblad (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 16-20)
Historisk Arkiv for Brørup og Omegn. Årsskrift 1991-1993 (Red. af L. Clausen, 92 s.)
Søholm, N.: J. A. K. i Brørup og omegn (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 8-10)

Brørup sogn

Schmidt, N. H.: En del af mine erindringer (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 34-85)

Folding sogn

Bolvig, T. B.: Mennesker på Sønderskov (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 21-33)
Prange, K.: Havevaserne på Sønderskov (Mark og Montre 1993, s. 15-18)
Søndergaard, S. M.: Om Sønderskovs restaurering (Mark og Montre 1993, s. 11-14)

Lindknud sogn, Lindknud kirke-distrikt

Lindknud-Hovborg Andelskasse 1918-1993 (Lindknud 1993, 27 s., ill.)
Lindknud Brugsforening 1893-1993 (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 11-15)
Lindknud Brugsforening 1893-1993 (Lindknud 1993, 44 s., ill.)
Thomsen, A.: Andelskassens 75 års jubilæum (Hist. Arkiv. Brørup 93, s. 4-7)

Esbjerg kommune

Esbjerg købstad

50 år med Kvik; håndboldklubben Kvik; 9. oktober 1942 - 9. oktober 1992 (Esbjerg 1992, 22 s., ill.)
Adersen, T.: Samarbejdsformer og arbejdsliv på Esbjerg fiskerihavn (Sjæk'len 1992, s. 119-134)
Arbejdernes Boligforenings 75 års jubilæum (Esbjerg 1992, 20 s., ill.)

Burmølle, E. og Bjerre, A.: Esbjerg Maskinmesterskole 1912-1967-1992 (Esbjerg 1992, 48 s., ill.)

Enevoldsen, J.: Mine erindringer (Esbjerg 1992)

Esbjerg Børnehjem; fra børnehjem til familieinstitution (Esbjerg 1992, 80 s., ill.)
Esbjerg Havn 1868-1993, red. af M. Hahn-Pedersen (Esbjerg 1993, 168 s., ill.)

Hahn-Pedersen, M. og Holm, P.: Den moderne havn, 1950-1993 (Sjæk'len 1992, 2. 99-118)

Hahn-Pedersen, M.: Den nye havn mod vest, 1868-ca. 1914 (Sjæk'len 1992, s. 41-76)

Holm, P.: Havnene før havnen, ca. 1200-1867 (Sjæk'len 1992, s. 9-40)

Jensen, A.: Clearing, oplevelser og indtryk fra en bevæget læringstid omkring schalburgtagen af K. Rosendahls bogtrykkeri d. 3. okt. 1944 (Esbjerg 1992, 56 s., ill.)

Jensen, T.: Fiskerimuseets skoletjeneste (Mark og Montre 1993, s. 56-60)

Lauridsen, J. T.: Klatterup - Et arbejderkvarter i Esbjerg 1890-1990 (Esbjerg 1992, 300 s., ill.)

Lauridsen, J. T.: Omkring "Gendarmen". En kommunist i periferien (Fra Ribe Amt 1993, s. 37-61)

Leisner, V. V.: Esbjerg havn og fremtiden (Sjæk'len 1992, s. 161-168)

Liljedahl, E.: Havnens mange ansigter (Sjæk'len 1992, s. 135-152)

Ottosen, M.: Vandtårn, vartegn, varemærke (Mark og Montre 1993, s. 51-55)

Simonsen, H. B.: Den traditionelle havn, ca. 1914-1950 (Sjæk'len 1992, s. 77-98)

Simonsen, J. B.: Drengeliv i Esbjerg 1936-1939 (Fra Ribe Amt 1993, sa. 3-17)

Simonsen, J. B.: Fiskeriet set fra dæk og kaj (Esbjerg 1993, 103 s., ill.)

Streger til et portræt af Henning Rasmussen, mennesket og politikeren (Esbjerg 1991, 38 s.)

Tanvig, L.: Olie, gas og havn (Sjæk'len 1992, s. 153-160)

Jerne sogn

Siemen, P.: Mellem Uglvig og Tovrup (Mark og Montre 1993, s. 61-70)

Tjæreborg sogn

Sørensen, E.: Omkring Sneum-Tjæreborg fattighus i hundrede år (Fra Ribe Amt 1993, s. 70-74)

Fanø kommune

Hahn, J.: Fliser på Fanø. Flisekultur på Fanø 1650-1900 (Bygd 1993, 43 s., ill.)
Ti år med vindmøller på Fanø 1893-1993 (Fanø 1993, 22 s.)

Nordby sogn

Hansen, E. m.fl.: Fanø Navigationsskole 1893-1993 (Fanø 1993)

Sønderho sogn

Fanø Kunstmuseum. Projekt til museum for Fanø Kunstsamling (Fanø 1989, 15 s., ill.)
Kromann's hus, fabrik og købmandsgård (Sønderho 1993, 20 s., ill.)
Madsen, A. G.: Sønderho Sognebibliothek 1893-1993 (Sønderho 1993, 6 s.)

Grindsted kommune

Grindsted sogn

Bayer, K.: Grindsted og jernbanen til Vejle (Egnsbogen 1993, s. 41-45)
Christensen, P. E.: Badminton gennem 40 år (Egnsbogen 1993, s. 10-14)
Jensen, M.: To mænd og deres mission (Noget om en doktordisputats og dens tilblivelse) (Egnsbogen 1993, s. 36-40)
Karstoft, R.: Af Grindsted Handelsskoles historie - 1 (Egnsbogen 1993, s. 15-23)
Meyer, A. E.: Én by - én antenne (Egnsbogen 1993, s. 3-9)
Pedersen, I.: Lille Johannes og hans hus (Egnsbogen 1993, s. 31-35)
Sloth, H. C.: Keld Telén - portræt af en jysk amagerkaner (Egnsbogen 1993, s. 23-27)

Sdr. Omme sogn

Ørtved, D.: Kirken i statsfængslet ved Sdr. Omme (Ribe Stiftsbog 1993, s. 7-19)

Helle kommune

Øse sogn

Øse Andelskasse 75 år (Øse 1993, 31 sider)

Årre sogn

Lauritsen, V. S.: Erindringsbilleder IV (Fra Ribe Amt 1993, s. 75-84)

Holsted kommune

Holsted kommune. Historisk Billedbog 6. Offentlig service (Holsted 1993, 64 s., ill.)

Holsted sogn

Moses, S.: Ovnhuset på Guldagervej (Museumsavisen 1993, s. 7)
Rindel, P. O.: Bønder fra stenalder til middelalder ved Nørre Holsted (Mark og Montre 1993, s. 19-27)

Lindknud sogn, Hovborg kirke-distrikt

Jørgensen, H. M. og Ramsgaard, P.: Klelund plantage i 125 år (PKA 1993, 4 s., ill.)

Åstrup sogn

Pedersen, O.: Aastrup sogns Brugsforening gennem 100 år 1893-1993 (Glejbjerg 1993, 21 s., ill.)

Ribe kommune

Ribe købstad

Aaby, B.: Pollenanalyser af de ældste kulturlag i Bispegade, Ribe (By, marsk og geest 5, s. 23-32)
Benthien, S.: Kai Hyphoff Rosenstand som journalist (Ripenser-bladet, januar 1993, nr. 9)
Feveille, C. og Jensen, S.: Sceattasfundene fra Ribe - nogle arkæologiske kendsgerninger (By, marsk og geest, s. 33-39)
Gelius, W.: Helga Vilandt (Mark og Montre 1993, s. 44-50)
Holm, P.: Riberfisk (Mark og Montre 1993, s. 36-38)
Jensen, S.: Nyt museum for vikingetid og middelalder (Mark og Montre 1993, s. 71-76)
Lange, J.: Minder om enkelte af 1920'ernes lærere (Ripenser-bladet, maj 1993, nr. 10)
Pedersen, P. V.: Valkyrier i Ribe (By, marsk og geest 5, s. 41-46)
Ripenser-samfundets jubilarservice 1993 (Ripenser-bladet, maj 1993, nr. 11)

Skov, H.: Arkæologiens veje gennem Bispegade i Ribe (By, marsk og geest 5, s. 15-22)

Mandø sogn

Jensen, T.: Mandø - Landskab og mennesker (Sjæk'len 1992, s. 169-180)
Karnøe, K.: Fra det største til det mindste (Herning 1993, 230 s., ill.)

Seem sogn

Bertelsen, L. G.: En dyrefibel i Urnesstil fra Seem (By, marsk og geest 5, s. 3-9)
Lønborg, B.: Om fremstillingen af biblen fra Seem (By, marsk og geest 5, s. 11-13)

Vilslev sogn

Nielsen, C.: Vilslev Spange (Vilslev 1992, 48 bl., ill.)

Varde kommune

Janderup sogn

Janderup Andelskasse 1918-1993 (Janderup 1993, 46 s.)

Varde købstad

Faber, O. og Ploug, M.: Varde Artilleriemuseum (Mark og Montre 1993, s. 32-35)
Schantz, V.: Vagtværnet i Varde (Fra Ribe Amt 1993, s. 62-69)
Varde Artilleriemuseum (Varde 1992, 15 bl., ill.)

Vejen kommune

Askov sogn

Arnfred, T.: Om huse i Askov (Askov Højskole. Årsskrift 1992, s. 30-34)
Søndergaard, S. M.: "Bjerget" (Askov Højskole. Årsskrift 1992, s. 42-45)
Quisgaard, M. og Skot-Hansen, G. M.: "Jeg kan godt lægge et læs" (Askov Højskole. Årsskrift 1992, s. 16-21)

Malt sogn

Mørup, P. E.: Malt-stenen, en alfabetmæssig indskrift fra tidlig vikingetid (Fra Ribe Amt 1993, s. 39-43)

Vejen sogn

To ubændige: Niels Hansen Jacobsen og Svend Wiig Hansen (Vejen 1992, 30 s., ill.)

Ølgod kommune

Ansager sogn

Jensen, E.: H. P. Nissen - en mand der fik stor betydning for sin by (Ølgod Museum 1992, s. 19-23)

Knudsen, K.: Adelvej (Ølgod Museum 1992, s. 23-26)

Strellev sogn

Bohlmann, W.: En tysk flygtning fra Strellev-lejren fortæller (Ølgod Museum 1992, s. 38-45)

Christensen, T. V.: Jagerkontrolstationen "Esche" ved Strellev (Ølgod Museum 1992, s. 46-53)

Tistrup sogn

Frandsen, L. B. og Voss, O.: Jernudvinding i Snorup i tiden 1.-7. århundrede (Mark og Montre 1993, s. 39-43)

Voss, O.: Snorup. Et jernudvindingsområde i Sydvestjylland (Nationalmuseets Arbejdsmark 1993, s. 97-111)

Ølgod sogn

Fabech, E. W.: Konserveringscentret (Mark og Montre 1993, s. 5-10)

Møller, J. M.: Vestkær Foredragsforening (Ølgod Museum 1992, s. 27-31)

Riis, N.: Afholdsfolk - Afholdsbevægelse - Afholdssag (Ølgod Museum 1992, s. 7-15)

Ølgod Museum 1992 (Udg. af Ølgod Museum, red. af S. Manøe, 96 s., ill.)

Beretning for året 1993

Historisk Samfund er gået ind i sit 10. årti - iøvrigt som Danmarks ældste amtshistoriske samfund. Hvordan har en 90-årig det så, kunne man spørge. Glimrende, fuld af appetit på fremtiden, et stabilt medlemstal og en rimelig god økonomi.

Historisk Samfund har været med i op- og nedgangstider, og har altid klaret skærene, fordi vi har haft en mission at opfylde: Udbredelsen af kendskab til amtets historie - et amt, der i sin natur og historie er vidt forskellig - fra vadehavsøerne til Kongeådalens kuperede bakker eller de store hedesletter ved Grindsted og Billund - om fiskere og søfolk på Vestkysten til hedeboendernes karrige tilværelse, Ribeborgernes tusindårige historie eller grundlæggelsen af de mange unge stationsbyer.

Alt dette og meget mere er belyst i Historisk Samfunds årbøger, der selv i vores tid har formået at tage kampen op med den enorme informationsmængde, der er blevet en del af vores hverdag.

Der er ingen grund til at nære bekymringer for den aldrende 92-årige. Hun har rouge på kinderne.

Årbogen

Årbogen skifter forside hvert år, men i år også forsidefarve. Dette skyldes markeringen af et nyt bind, idet tre årgange udgør et bind. Bestyrelsen og redaktionen ønsker, at årbogens artikler har en geografisk og tidsmæssig spredning.

Dette er også gældende for 1993-årbogen. Fra Vejen i øst til Esbjerg i vest - fra Ribe i syd til Varde i nord, og i tid fra oldtid til drengeliv i Esbjerg i 1930'erne. En bog fyldt med interessante og spændende artikler.

For andet år i træk har vi haft en markering af årbogens udgivelse. Forfatterne og pressen er blevet inviteret til en beskeden sammenkomst på Byhistorisk Arkiv i Esbjerg, hvor vi har haft én ude fra til at anmelde årbogen. Sidste år var det vores tidligere formand Verner Bruhn, og i år var det borgmester Søren Hübschmann fra Nr. Nebel, der for den forsamlede skare anmeldte årbogen generelt og derefter de enkelte artikler. Et nyttigt og godt initiativ, der også har givet genlyd i pressen.

Arrangementer

Årsmøde

Årsmødet fandt sted på Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, hvor museumsinspektør Morten Hahn Petersen fortalte og viste lysbilleder om emnet »Fanø i sejlskibstiden«. Et spændende foredrag om Fanø fra et fattigt bondesamfund til sejltidens velstand og øens forhold til Esbjergs opståen.

Efter foredraget blev foreningens generalforsamling afviklet. Som sædvanlig på rolig og værdisig vis. Alle valg var genvalg.

Mødet blev overværet af ca. 75 personer.

Udflugt

Den 2. maj var der udflugt til brunkulsområdet ved Søby og med besøg på herregården Herningholm.

Historisk Søndag

Historisk Søndag blev afviklet den 5. august i et pragtfuld sommervej, noget vi ikke var forvent

med i 1993. Vi havde lejet Fanøfærgen »Sønderho«, og med 84 deltagere gik turen rundt i Esbjerg havn og derefter ud til Skallingende, hvor vi så over 100 sæler ligge og sole sig på sandstranden. Herfra blev der sejlet op i Ho bugt til Marbæk, Hjerting og retur. En vellykket tur, hvoraf hovedparten af succeen skyldes en fornem guidning af arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen - vort nye bestyrelsesmedlem.

Efterårsmødet

Efterårsmødet var henlagt til samme område - nemlig Fanø, den 25. september, hvor vi samledes i Nordby kirke, hvor undertegnede fortalte om kirkens historie, medens fhv. søfartsskolebestyrer i Svendborg, Henning Thalund, fortalte om kirkens mange modelskibe. Efter besøget i kirken, blev mødet forlagt til »Krogården«, hvor Henning Thalund holdt et spændende foredrag om modelskibe i danske kirker. Mødedagen fandt sted i silende regn, men 40 deltagere trodsede vejret.

Bestyrelsen

På generalforsamlingen blev samtlige valg genvalg, og bestyrelsen har konstitueret sig uændret. Måske var det på sin plads kort at nævne bestyrelsens sammensætning:

Formand: Undertegnede.

Næstformand: Amtskommunaldirektør C. H. Dons Christensen.

Kasserer/ekspedition: Lærer Ejvind Busk Jensen.

Redaktør: Cand. mag. Hans Jørgen Larsen.

Redaktion: Hans Jørgen Larsen, provst Agner Frandsen og gdr. Jens Kusk.

Arrangementsudvalg: C. H. Dons Christensen, Ejvind Busk Jensen og Søren Manøe.

Udflugtsudvalg: Agner Frandsen, købmand Johannes Hansen og Hans Jørgen Larsen.

Repræsentant i Historisk Samling fra Besættelsestiden: Verner Bruhn.

Repræsentant i kontaktudvalget for Byhistorisk Arkiv: Jens Kusk.

Repræsentant i Ølgod Museums Fond: Ejvind Busk Jensen.

Bestyrelsen har holdt 3 bestyrelsesmøder.

Undersøgelser

Vore to undersøgere: Fhv. oberstløjtnant L. G. Ipsen, Oksbøl, der arbejder med flygtningelejre i Ribe amt, og pastor emeritus Anders Futtrup, Esbjerg, der arbejder med begravelsesskikke i Ribe amt, fortsætter trofast deres arbejde, og der er her grund til at takke begge for indsatsen i årets løb.

Publikationer

I sidste årsberetning nævnte jeg, at vi arbejder på en udgivelse af Henrik Vensilds manuskript »Bøndergårde i Skads Herred 1636-1760«. Vi har søgt midler til forarbejdet, som omfatter en nyredigering af manuskriptet samt rentegninger af gårdplaner m.m. Dette beløber sig til kr. 45.000.

Vi har søgt og opnået støtte fra:

Skads Herreds Brandkasse:kr. 10.000

Almindelig Brand:kr. 15.000

Ribe Amts Kulturfond:kr. 15.000

hvilket betyder, at vi har sat arbejdet i gang.

Det trykklare manuskript forventes at ligge klar til forsommer, hvorefter vi skal i gang med at søge midler til trykning.

Når publikationen foreligger, vil vore medlemmer blive kontaktet, således at der vil blive mulighed for at erhverve sig denne værdifulde bog om udvikling i vore bondegårde til en reduceret pris.

Afslutningsvis kan jeg oplyse, at vi har givet foreningen »KLO« i Vejen - en forening, der indlæser bøger til brug for svagtseende og blinde - lov til at indlæse vore publikationer, når de har indhentet tilladelse hos bogens forfatter.

1993 har været et godt år for Historisk Samfund. Der er grund til at takke vore medlemmer for en trofast støtte, både omkring årbogen, men også

omkring vore arrangementer. Også tak til mine kolleger i bestyrelsen for et godt udført arbejde til gavn for vore medlemmer.

Til slut vil jeg gerne takke Staten, Ribe amt og kommunerne i Ribe amt for deres økonomiske støtte til vort arbejde.

Søren Manøe

Nye medlemmer 1993

Bent Nielsen, *Agerbæk*; Elly K. Jessing, *Alslev*; G. Jermiin Nielsen, *Askov*; Søren Larsen, *Bramming*; Th. Bolvig, *Brørup*; Jytte Bune, Jens Chr. Ehmsen, Lars Gorzelak, Dorthe Holt, K. Ejnar Jessen, I. A. Langelund, Sylvia Nielsen, G. Baungaard Sørensen, Søren Sørensen, *Esbjerg*; J. Rahbek Pedersen, *Gesten*; Erik Frandsen, Kjeld Graudal, *Grindsted*; John Kristiansen, K. Sønder-

gaard Pedersen, *Horne*; Mariann Ploug, *Janderup*; P. Dippel Rasmussen, *Nordby*; I. Schou Hansen, *Ribe*; Vagn Jørgensen, *Rousthøje*; Tove Kjærgård, Per J. K. Pedersen, *Varde*; Harald Christensen, *Vejen*; Karen Uhd Jepsen, *Ølgod*.

Uden for amtet

G. Bang Olesen, *København*.

Regnskab for 1993

INDTÆGTER

Kontingent		104.900	
Tilskud:			
Ribe Amt	13.500		
Kommunerne:			
Billund	1.000		
Blåbjerg	700		
Blåvandshuk.....	700		
Bramming.....	550		
Brørup.....	500		
Esbjerg.....	1.800		
Fanø	500		
Grindsted.....	1.000		
Holsted	1.000		
Ribe.....	750		
Varde.....	1.500		
Ølgod	800		
Øvrige tilskud:			
DLF.....	5.990		
Oskar Nielsens Fond.....	2.000	32.290,00	
Renteindtægter		9.306,34	
Foreningsindtægter i alt:		146.496,34	
Bogsalg:		21.809,20	
		168.305,54	

UDGIFTER

Lønninger	5.128,25
Kontorhold	25.176,94
Bestyrelsen	2.318,10
Årbogen	82.125,68
Porto	14.883,25
Bogsalgsudgifter	17.091,00

Samlede udgifter	146.723,22
Årets overskud	21.582,32

168.305,54

STATUS pr. 31/12-93:

Aktiver:

Bikuben 668-00-04152	5.365,22
Bikuben 688-24-03030	102.545,21
Giro-Bank 604-3194	22.451,07
Boglager	3.000,00

133.361,50

Passiver:

Hensat tilskud til særlige formål	30.000,00
Skyldig merværdiafgift	1.354,25

Egenkapital:

Saldo pr. 01/01 1993	80.424,93	
Årets overskud	21.582,32	102.007,25

133.361,50

Foranstående regnskab har vi revideret, bankbeholdningerne er afstemt med foreliggende kontoudtog.

Varde, den 16. marts 1994

Chr. Almhede

J. Chr. Nielsen

Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe amt i 1993

Sammenslutningen af lokalarkiver i Ribe amt (RAL)

Bestyrelsens beretning

Hvis vi skal blive i kirkesproget, må vi vel nærmest sige, at vi netop har været vidne til en dåb. "Fødelsen" tog lang tid, og ventetiden var endnu længere, men nu er den her: Registraturen på 1.004 sider om foreningsarkiver fra Ribe Amt.

Foreningskampagnen har stået på lokalarkivernes dagsorden i snart mange år. Det var et stort projekt, vi bandt an med for mange år siden, og vore ambitioner var måske også så store, at opgaven blev svær og tidskrævende at løse.

Sidste år måtte RALs bestyrelse desværre konstatere, at færdiggørelsestidspunktet endnu var uvist, og bestyrelsen begyndte derfor at følge arbejdet meget tættere, end vi hidtil havde gjort. Det har givet mange ekstra møder, men også resultatet, som vi netop har kunnet præsentere med registraturen på i alt 1.004 sider. Alene omfanget beviser, at det ikke er noget ringe værk, Ribe Amts Lokalarkiver udkommer med. Det er den fyldigste og mest omfattende foreningsarkivregistratur, der hidtil er udkommet herhjemme. Mange spørgsmål, som lokalarkivfolk og brugere må have, kan nu besvares ved hjælp af registraturen.

Spørgsmålet er blevet stillet, om vi udgiver en ny, ajourført udgave til næste år. Af flere grunde tror jeg, bestyrelsen siger nej. Det er rigtigt, at lokalarkiverne har fået mange nye foreningsarkiver i hus, siden der var deadline på foreningsarkivregistraturen. På den anden side vil det være enhver trykt bogs skæbne altid at indeholde forældede oplysninger. Tænk blot på telefonbogen, som er den mest forældede bog, der udgives hvert år. Et andet problem er omkostningerne, ikke blot de tidsmæssige, men også de økonomiske. En registratur bliver ikke nogen "best-seller". Hvor nyttig den end er, vil den interessere et beskedent publikum. Derfor vil det være vanskeligt at holde pengene hjemme på udgivelser af denne art end andre bøger. I det konkrete tilfælde er trykforlægget (altså det man vil kalde for satsen) blevet fremstillet på Esbjerg Byhistoriske Arkiv ved hjælp af arkivets PC'er og tekstbehandlingsanlæg. Alligevel beløber alene trykkudgiften sig til mere end 80.000 kr. Så store salgsindtægter får vi ikke umiddelbart hjem, og vi kan kun afholde udgiften til 1. oplag takket være de betydelige tilskud, vi indsamlede tidligere, og de renter, der er løbet på foreningskontoen siden.

Endvidere rejser det spørgsmål sig, om en registratur i boglig form vil være fremtiden. Man kan spørge, om det ikke ville være bedre at oprette en central data-base med alle oplysningerne i. Så kan brugere altid få helt ajourførte oplysninger. Dog

mener bestyrelsen, at det med foreningsarkiver har brug for en pause: Andre opgaver trænger sig på. Opgaver som er blevet nedprioriteret under færdiggørelsen af foreningsarkivregistraturen. Mere herom senere.

Som allerede meddelt i efteråret, har amtskonsulent Jytte Skaaning af personlige grunde besluttet at sige sin stilling op efter mere end seks år som amtskonsulent for lokalarkiverne i Ribe Amt. Alene det at skulle rejse mellem Odense og Esbjerg var en belastning.

Opsigelsen kom i god tid, så der har været god tid til at arbejde med at finde afløseren. Det blev cand. mag. Birgitte Herberg Thomsen, som er til stede her i aften, og som under dagsordenspunktet "eventuelt" kort vil præsentere sig for jer. Samtidig med at vi siger farvel til Jytte Skaaning kan vi altså byde Birgitte Herberg Thomsen velkommen som ny amtskonsulent. Vi håber på godt og inspirerende samarbejde.

De kommende arbejdsopgaver vil bestyrelsen og amtskonsulenten gå i gang med at planlægge, men det bliver urvisomt en mere uadventet virksomhed, der lægges op til, end hvad har været muligt hidtil på grund af de mange "skrivebordstimer", færdiggørelsen af foreningsarkivregistraturen har taget.

Også bestyrelsens arbejde har været meget koncentreret om foreningsarkivregistraturen, så vi har en række hængepartier at tage op. Ét af dem er bl.a. vedtægtsspørgsmålet, som vi nu må se at få afsluttet, ikke mindst efter, at SLA har fastholdt sin oprindelige politik på området.

Aktivt har kursusudvalget dog været. I januar arrangerede det en temaaften om arkivloven. Mødet blev afholdt som et aftenarrangement med spisning inkluderet, og der mødte langt over 80 mennesker op. Dog ikke alle fra Ribe Amt, for indbudt var også lokalarkivfolk fra Vejle, Ringkøbing og Sønderjyllands amter. Også efterårskurset om de gejstlige arkiver og deres benyttelse (en fortsættelse af et kursus i Holsted efteråret 1992) var placeret i Billund og om aftenen, og igen var indbydelsen gået ud for amtet. Endnu en deltager succes, men på ny måtte vi konstatere, at der nok var en pæn tilslutning til arrangementet deltagermæssigt set fra Ribe Amt, men antallet af lokalarkiver, der var repræsenteret ved de to kurser, var ikke særlig stort. Igen i år må vi altså bede forsamlings tilkendegivelse, hvordan man ønsker kurserne afholdt, ligesom forslag til emner for fælleskurser gerne ses. Uddannelsesudvalget og bestyrelsen har dog gjort sig nogle tanker, og som emner kan nævnes:

1. Registreringskurser

2. Temaaften om edb

3. "Generationsskiftet" i lokalarkiver

Som et forsøg åbnede RALs næstformand og medlem af uddannelsesudvalget, Olga Pedersen, Aastrup Sognearkiv for interesserede lokalarkivfolk lørdag d. 24. april 1993. Der kom seks personer fra lige så mange arkiver til det første "åbenthus"-arrangement i RALs historie. Når vi forsøger den slags arrangementer næste gang, skal de nok ligge på et andet tidspunkt af året end netop der, hvor mark- og havearbejde er på det højeste. Det kan da også godt afsløres, at næste gang vi forsøger os bliver det i Varde - og til september.

RAL-Nyt er foreningens blad, som Olga Pedersen har redigeret i 1993. Bladet er udkommet med tre numre. Vi mener fortsat, at det er et nyttigt bindeled mellem bestyrelsen og medlemmerne, men vi ser da også gerne bidrag den anden vej.

Til beretningen hører endvidere en redegørelse for konsulentvirksomheden, men den vil amtskonsulent Jytte Skaaning aflægge umiddelbart herefter.

Derfor skal formandsberetningen afsluttes med en tak til vore samarbejdspartnere i Ribe Amt. Det gælder Historisk Samfund for Ribe Amt, bl.a. for at have optaget arkivernes beretninger i årbogen. I den forbindelse skal der lyde en tak til Ribe Amts Kulturfond for støtten til særtryk af beretningsafsnittet. Det er en nyttig vejledning for de efterhånden mange brugere af amtets arkiver. Også en tak til amtets museer for samarbejde i årets løb, bl.a. gennem Ribe Amts Museumsråd.

Jørgen Dieckmann Rasmussen, formand

Amtskonsulentens beretning 1993

"Bedre sent end aldrig" lyder et ordsprog. Nu - og endelig - foreligger foreningsarkivregistraturen: Foreningsarkiver fra Ribe Amt, som blev præsenteret her i aften fra Ribe Amt. Registraturen, der repræsenterer mange års arbejde med indsamling og registrering af et stort, samlet materiale i fortinsvis lokalarkiverne, er en fortegnelse over bevarede foreningsarkiver fra Ribe Amt. Udgangspunktet har været at gøre registraturen så "forbrugervenlig som muligt". Med "forbrugervenlig" mener vi så let anvendelig for lokalarkivfolk og brugere lokalt som muligt. Som grundlæggende, gennemgående træk har vi derfor valgt at prioritere:

1. Det lokale (topografien)
2. Specificere arkivfondenes indhold
3. Lave mange krydshenvisninger

Det betyder f.eks., at brugere der ønsker at finde oplysninger om foreninger fra et bestemt lokalområde (f.eks. Vorbasse i Billund Kommune) kan finde alle bevarede foreningsarkiver hjemmehørende i kommunen i det topografiske afsnit under Billund Kommune.

Hvis man ønsker oplysninger om en bestemt foreningstype i hele amtet, f.eks. Indre Mission, findes frem til kodenummeret I.a.1. ved hjælp af stikordsregisteret til den systematiske opstilling. Herefter søges de detaljerede oplysninger i afsnittet Ribe Amt - flere kommuner og større områder.

Det var blot ét eksempel. Prøv selv kræfter med registraturen, og I vil overraskes over, hvor mange forskellige foreninger der findes.

Jeg håber, at registraturen må blive et nyttigt hjælpemiddel i arbejdet med slægts-, lokal- og rigshistorie. Jeg tror også, at I vil få megen glæde og gavn af den i jeres fortsatte arbejde med lokalhistorie på jeres lokalarkiver.

Som I kan forstå af de 1.004 sider, som registraturen blev på, har virksomhedsåret i høj grad været præget af færdiggørelsen af foreningsarkivregistraturen. 1.004 sider bliver ikke trykklare fra den ene dag til den anden. Der er dog blevet løst en lang række andre opgaver, enten af mig selv eller af mine kolleger fra Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Morten Mortensen eller Jørgen Dieckmann Rasmussen. Nævnes kan konsulentbesøg med rådgivning om billedregistrering, vejledning i registreringsproblemer generelt og rådgivning om "generationsskiftet" i et lokalarkiv, materialevejledning mere generelt (ofte slægtshistorisk orienteret), vejledning i og støtteudtalelse til fondsansøgning om anskaffelse af Arkibas, vurdering af manuskripter med henblik på udgivelse, vurdering af lokalhistoriske film-muligheder m.m. Et udpluk af eksempler som kan illustrere, hvad der bl.a. indgår i amtskonsulentens arbejde.

Nævnes skal også kursusplanlægningen, som er sket i samarbejde med RALs kursusudvalg, og som bl.a. har bestået af planlægningen af temaaften om lokalarkiverne og arkivloven d. 21. januar i Billund samt anden del af kurset om de gejstlige arkiver og deres benyttelse d. 28. oktober 1993. Begge var vellykkede arrangementer, også det sidste som jeg desværre selv var forhindret i at deltage i.

Afslutning

Som det endvidere er jer bekendt, har jeg af familiemæssige årsager sagt stillingen som amtskonsulent op og fratræder her d. 31. marts 1994. Jeg har fået undervisning på Odense Voksenuddannelsescenter i stedet.

Derfor vil jeg afslutte beretningen med HJERTELIG TAK til jer alle, både arkivledere/medarbejdere ved amtets lokalarkiver, bestyrelsen for lokalarkiverne i Ribe Amt og arbejdskollegerne på Esbjerg Byhistoriske Arkiv for seks gode arbejdsår. I de seks år har vi haft et godt, gensidigt, udbytterigt og lærerigt samarbejde, både fagligt og socialt.

Selv om jeg er fynbo (nogen vil nok sige med stort F) og taler udenbysk (fynsk tungemål), har jeg altid følt mig velkommen og respekteret i jeres kredse. Vi har nemlig fælles interesser for og kærlighed til det lokale arkivarbejde.

Til slut vil jeg godt ønske jer alle held, lykke og fremgang med det lokalhistoriske arkivarbejde her i amtet, hvor der allerede er stor grøde i lokalhistorie og interesse for bevarelse af lokalhistorien for eftertiden.

Der er ingen fremtid uden en fortid og en nutid.

Jytte Skaaning, amtskonsulent

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 1993

Billund kommune

Lokalhistorisk arkiv

Billund Centret, 7190 Billund. Tlf.: 75 33 24 72.

Åbningstid: Tirsdag kl. 19-21 eller efter aftale.

Leder: Kaj Schmidt, Søndermarksvej 411, 7190 Billund.
Tlf.: 75 33 13 92.

Lokalhistorisk Arkiv i Billund har i 1993 modtaget 36 afleveringer og ca. 100 besøg, hvoraf en stor del er faldet på særlige åbningsdage om søndagen i forbindelse med, at biblioteket har holdt søndagsåbent.

Til hjælp ved EDB-registrering har vi haft stor nytte af i to omgange at have en "ung i arbejde" 4 timer om ugen, mens han de øvrige 16 timer arbejdede i legestuen ved siden af arkivet.

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse.

Tlf.: 75 33 37 17.

Åbningstid: Tirsdag kl. 19-21 eller efter aftale.

Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse.
Tlf.: 75 33 31 39.

Arkivet har i årets løb modtaget 32 afleveringer. Det materiale, der er registreret efter decimalklassesystemet, er blevet lagt ind på EDB. Vi mangler således at omregistrere det materiale, der er registreret efter det gamle system, men arbejdet med at omregistrere er mindre tidskrævende end først antaget.

Arkivet har haft nogle få besøgende, men mange skriftlige og telefoniske henvendelser, der som regel drejer sig om slægtsforskning.

Blåbjerg kommune

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 71 18.

Åbningstid: Mandag kl. 8.30-11.30

samt efter aftale med lederen.

Leder: Henning Nielsen. Tlf.: 75 28 20 26.

Året har budt på den sædvanlige udflugt til et lokalmuseum. Der er blevet arrangeret udstillinger et par steder i kommunen, og småudstillinger afløser hinanden på selve lokalarkivet. Der er i 1993 modtaget ca. 75 afleveringer. I åbningstiden arbejdes der flittigt med slægts- og lokalhistorie.

Blåvandshuk kommune

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf.: 75 27 15 48.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: L. G. Ipsen, Østparken 92, 6840 Oksbøl.
Tlf.: 75 27 15 89.

I 1993 blev der journaliseret 18 regulære indkomster af meget forskellige størrelser og indhold; blandt de mest interessante var to privatarkiver og et foreningsarkiv. Hertil skal lægges et stort antal afleveringer af enkeltark og billeder.

Anvendelse af Arkibas er blevet en naturlig del af hverdagen, og det samme er det anskaffede tekstbehandlingsprogram. KTP-registreringen er i god gænge og under fortsat udbygning.

Arkivets håndbibliotek, der omfatter ca. 300 bind, er nu registreret i det danske bibliotekssystem (decimalklassesystemet). En ny informationsbrochure om arkivets virke er udarbejdet og fordelt primo 1994.

Et frugtbart samarbejde med "Vesterhavsposten" om lejlighedsvis offentliggørelse af diverse (for arkivet ukendte) fotos har resulteret i mange positive reaktioner.

Formidlingsvirksomheden er blandt andet kommet til udtryk ved konsulentbistand, assistance ved udstillinger og udarbejdelse af lokalhistoriske skrifter.

Bramming kommune

Bramming Byhistoriske Arkiv

El-værket, Pederstræde 4, 6740 Bramming.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Olaf Bak, Sportsvej 7, 6740 Bramming.

Tlf.: 75 17 45 51.

Også i 1993 blev Bramming Byhistoriske Arkiv betænkt med en pæn portion gaver. Leder Olaf Bak oplyser, at det blev til i alt 55 gaveafleveringer mod 49 i 1992. Adskillige af gaverne omfatter flere forskellige enheder. Desuden har der været 14 udlån fra arkivet og 16 besøg fordelt på 21 personer. Arkivet har taget sig af 28 forespørgsler af vidt forskellig art, arkivets diasserier er blevet fremvist en enkelt gang, og derudover har der været henvendelser om slægtsforskning og ejendomsbeskrivelser.

Arkivet har desuden medvirket ved udstillingen "Bramming og banen" og arrangeret et lysbilledforedrag, hvortil der var

medvirken udefra, samt afviklet et årsmøde og to bestyrelsesmøder.

Arkivet forsøger i øjeblikket at finde midler med henblik på dels at få byfilmen, der starter i 1913, overført til video, dels at forlade det hidtidige småfilmssystem i filmens videreførelse og gå over til video. Der forestår derfor også en væsentlig udgift til indkøb af et videokamera.

Der er planer om, at Egnsmuseet skal overtage arkivets hidtidige lokaler i den gamle elværksbygning, og at arkivet derfor i løbet af 1994 skal flytte til en anden af kommunens bygninger, nemlig Jernbanegade 8.

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Store Darum, 6740 Bramming.
Åbningstid: 1. oktober-31. marts: Onsdag kl. 15-17 og efter aftale med lederen.

Leder: Erling Schmidt, Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming.
Tlf.: 75 17 90 11.

Darum Sognearkiv fik i 1993 ny leder. Erling Schmidt afløser Jens Hedegård Rasmussen, der har været leder af arkivet siden starten i 1960. Hedegård vil dog stadig være tilknyttet arkivet som medhjælper, ligesom der også fremover vil kunne rettes henvendelse til ham på tlf.: 75 17 93 30.

Darum Sognearkiv har i 1993 modtaget 17 afleveringer, deriblandt 4 fra personer, der har skrevet erindringer fra Darum.

Besøgsprotokollen viser, at der i årets løb har været 23 besøgende i arkivet, blandt andet en skoleklasse fra Darum Skole, der fejrede 40 års jubilæum i 1993. Udover de besøgende, der er registreret i protokollen, har der også været en del skriftlige og telefoniske henvendelser, især fra personer, der arbejder med slægtsforskning.

Arkivet har i årets løb udlånt en del billeder og har desuden leveret materiale til en TV-udsendelse i TV SYD om Franciska Handberg. Kopi af denne videofilm kan bestilles gennem Darum Sognearkiv.

Gørding Sognearkiv

Plejhjemmet Østergården, Nørremarken, 6690 Gørding.
Åbningstid: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19-21.

Lukket i juli måned.
Leder: Nora Olesen, Sdr. Lourupvej 17, 6690 Gørding.
Tlf.: 75 17 82 50.

Vor årlige lokalhistoriske aften var godt besøgt. Emnet var: "En Gørdingdreng fortæller." Arkivet har i år haft besøg af 36 gæster på vore åbningsaftener, derudover har der været aftalesbesøg og skoleklasser. Af særlige gaver kan nævnes glas-plader, som ved nærmere undersøgelser viste sig at være fra Fotograf Axelens Atelier i Gørding. Flere af motiverne har vi som postkort.

I marts måned deltog arkivet i Forårsudstillingen i Gørdinghallen. Vor stand var godt besøgt, der var især stor interesse for

vore mapper med ejendomsbeskrivelser og bøgerne med avis-udklip. I november havde vi besøg af ca. 30 medlemmer af Sct. Georgsgildet i Bramming, som gerne ville vide lidt om Bramming før og nu. Efter besøget hos os gik turen til Gørding Sogns Forsamlingshus.

Vi har lavet en enkelt båndoptagelse med Astrid Schmidt i Vejen, da hun er født og opvokset i Gørding.

Vi har afholdt kursus i læsning af gotisk skrift og slægtsforskning. Der var så mange tilmeldinger, at eleverne måtte deles i to hold. Kursusleder var Olga Pedersen fra Glejbjerg.

Arkivet har også i år modtaget pengegaver, og vi samler kapital ind til EDB-udstyr. En gruppe personer er gået i gang med at skrive Gørding Sogns historie, og vi forventer at kunne udgive den i slutningen af 1994.

Hunderup Sognearkiv

Kærgårdsvej 9, Hunderup, 6740 Bramming.
Åbningstid: Vinterhalvåret: 1. mandag hver måned kl. 19.30-21.30. I øvrigt efter aftale med lederen.

Leder: Thea Boesen Smidt, Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 33 42.

For Hunderup Sognearkiv blev 1993 et meget spændende og aktivt år. Vi er blevet beriget med mange nyherhvervelser. Hvad angår afleveringer har vi kun modtaget 30 mod 40 i 1992. Men vi har fået mange andre ting, som vi selv har indsamlet.

På Byhistorisk Arkiv i Esbjerg har vi fået taget fotokopier af folketællingslister fra 1787-1880.

I Darum Sognearkiv har vi lånt en skifteprotokol fra 1719-1792, og af denne fik vi taget de kopier, der vedrører Hunderup og Sejstrup. Fra Landsarkivet i Viborg har vi rekvireret kirkebøger på mikrofiche. Velvillige firmaer har foræret os læseapparater, og hos Brandkasen SydVest søgte vi om midler til en fotokopieringsmaskine, hvilket vi også har fået. Samtidig fik vi bevilget en ny skrivemaskine fra kommunen. Alt dette bevirker, at vi nu er i stand til at hjælpe folk, der søger oplysninger om deres slægt, hvilket mange har gjort brug af.

Flere henvendelser fra unge studerende har vi også haft, når de for eksempel skulle skrive om andelsbevægelser eller om en landsbys historie. Det virker meget inspirerende, når et arkiv bruges til den slags ting.

I vort arkiv har vi Franciska Handbergs historie (Eneboeren i Hollænderskoven) og en 50 år gammel stumfilm om hende. Vi medvirkede sammen med Darum Sognearkiv i en fjernsynsudsendelse om hendes ophav, liv og færd i TV Syd den 23. december 1993. Det var en meget spændende opgave.

Franciska Handbergs far, Christian Handberg, der var gøgler, blev født i Darum i 1826. Hans mor var omløberske, og kort tid efter hans fødsel forsvandt de fra egnen. I 40 år hørte man ikke noget til dem, men i 1867 strandede der pludselig en lille familie på Fanø - det var Christian Handberg, hans kone og tre små børn. Fanøfolkene var ikke særlig glade for den lille fattige familie. Så fandt stoderkongen i Sønderho ud af, at Handberg var født i Darum - og der måtte han jo så høre til. Famili-

en blev sejlet over til Darum Ovre, og der stod de så - på fattiggården ville de ikke. Darum Sogneråd forærede dem et lille stykke jord ved Hollænderskoven, og her byggede familien en hule ind i et dige, som blev deres hjem. Efter forældrenes død boede Franciska der alene i 50 år, og hun blev kendt viden om. Børn fra omegnen har aflagt mange søndagsbesøg hos hende. Om Franciskas historie er der lavet en film, der hedder "Franciska - den sidste tatertøse."

Samtidig med at Handberg-familien dukkede op, blev der arbejdet med planer om at omdanne herresædet Riber Kjærgård til fattiggård. Flere sogne gik sammen om at købe den. I vores arkiv findes slutsedlen på denne handel, der fandt sted i 1868. Historien om Franciska Handberg findes nu på video, og nærmere oplysninger om den, og muligheden for kopier, fås på arkivet.

Vejrup Sognearkiv

Skolevænget 3, Vejrup, 6740 Bramming.

Åbningstid: 1.tirsdag hver måned kl. 15-17 eller efter aftale med lederen.

Leder: Andreas K. Petersen, Rebelsigvej 7, Vejrup, 6740 Bramming.

Tlf.: 75 19 01 69.

Vejrup Sognearkiv kører stadig godt. Vi har fået 40 afleveringer og en del henvendelser om slægtsforskning. Vi har åbent den første tirsdag i hver måned fra kl. 15 til 17, og der har været gæster hver gang.

Hver mandag samler vi en lille studiekreds, og vi har i år lavet bånd. En skoleklasse og en gruppe spejdere har også besøgt os. Udflugten i 1993 gik til Hygum Hjemstavngård, og der var 25 deltagere.

Arkivet har modtaget 8000 kr. fra Sydvestjysk Brandkasse i Vejen til indkøb af kontorartikler, 2000 kr. fra banko-udvalget og en læseskærm fra den lokale Bikuben, og disse gaver er vi meget taknemmelige for.

Vester Nykirke Sognearkiv

Hovedvej A1 nr. 23, Endrup, 6740 Bramming.

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 14.30-16.30 samt efter aftale med lederen.

Leder: Louise Hansen, Hovedvej A1 nr. 23, Endrup, 6740 Bramming.

Tlf.: 75 19 10 37.

Vester Nykirke Sognearkiv har i 1993 besvaret forespørgsler, men ikke så mange vedrørende slægtsforskning, som man måske kunne have forventet. Arkivet befinder sig i kælderen til en gammel købmandsforretning, hvor de gamle hylder nu bliver brugt til arkivalier i stedet for købmandsvarer.

Brørup kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup.

Åbningstid: Torsdag kl. 15-17 eller efter aftale.

Leder: Laurits Clausen, Hyacintvej 6, 6650 Brørup.

Tlf.: 75 38 18 55.

I 1993 havde Lokalarkivet for Brørup og Omegn et godt år. Vi havde ca. 100 besøgende samt besøg af et par skoleklasser med historisk interesse, og vi har derudover haft en større del skriftlige og telefoniske henvendelser, som vi har kunnet besvare positivt.

En del slægtsforskere har ved arkivets hjælp fundet deres slægts historie gennem gamle skøder fra 1600-tallet, som arkivet ligger inde med. Der vises stadig større og større interesse for slægtens bopæl i fortiden. Antallet af registrerede afleveringer er steget med ca. 20 % og indeholder et større antal akter end tidligere. Dog er det mest oplandet og ikke selve byen, der tegner sig for de fleste afleveringer.

Vi har modtaget tre landbrugserindringer, hvoraf den ene er taget med i 10. udgave af arkivets årsskrifter, hvor vi også har bragt et foredragsemne fra et af arkivets møder. Det omhandlede museet Sønderskovs fortid og blev kaldt "Mennesker på Sønderskov."

Udover et par velbesøgte møder afholdt arkivet sin årlige bustur, der i 1993 gik til Rømpø og Sild, hvor vi så på naturens og et par kirkers øpræg.

Esbjerg kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg.

Tlf.: 75 18 18 55. Telefax: 75 18 09 40.

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10-16, torsdag tillige kl. 16-18.

Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen.

Som det har været tilfældet siden Byhistorisk Arkiv flyttede til nye og større lokaler i 1989, har vi i årets løb mærket en stadig stigende interesse for arkivet og dets aktiviteter.

Ud over den aktivitet der hersker i arkivets daglige åbnings-tid, har vi registreret, at vi får mange nye brugere på arkivet bl.a. på grund af vore bogudgivelser, åbne diasforedrag og byvandring. Også vort samarbejde med Esbjerg kommunes skolekonsulenter og gymnasie- og HF-lærere i historie om lokalhistorie har givet sig udslag i stigende interesse fra skole- og gymnasieelever m.v..

I 1993 har i alt 2.080 personer skrevet sig i gæstebogen. Det reelle besøgstal er imidlertid langt større, bl.a. fordi nye brugere ikke "kender" systemet med gæstebogen, og fordi gruppebesøgende som oftest ikke skrives i bogen. I løbet af året har arkivet haft ca. 50 sådanne gruppebesøg i arkivet eller bestilte foredrag, med i alt ca. 2.000 deltagere. Derudover har Byhistorisk Arkiv i samarbejde med Folkeuniversitetet arrangeret fyraftensforedrag og - som noget nyt - søndagsmatinéer. Begge arrangementstyper har været tilfredsstillende besøgt.

Med hensyn til antallet af afleveringer har der i 1993 været en mærkbar fremgang, idet vi har modtaget 339 afleveringer mod 234 året før. Imidlertid var afleveringerne i 1993 hovedsageligt småafleveringer fra privatpersoner, og vi har kun modtaget få større afleveringer, bl.a. fra Indkøbsforeningen "Doggerbank" (supplementsaflevering), Rørkjærkoret, Dansk Beklædnings- og Tekstilarbejderforbunds Esbjerg afdeling og Esbjerg Firmaidræt. Endvidere har vi modtaget en del billeder fra Tjæreborg og omegn. Billederne er indlånt fra privatpersoner via arrangementer på Tjæreborg Ældrecenter.

Byhistorisk Arkiv har i årets løb skriftligt besvaret 125 større og mindre forespørgsler, og fra det statslige arkivvæsen har vi i 1993 haft 54 hjemlånsekspeditioner med i alt 180 hjemlånte enheder. I 1993 har arkivet endvidere registreret 176 udlån med i alt 980 udlånte enheder, idet der i begrænset omfang udlånes materiale - hovedsageligt billeder - til godkendte institutioner og professionelle reproduktionsanstalter.

Tidligere års bogudgivelser blev i 1993 fulgt op med bogen "Fiskeriet set fra dæk og kaj", som blev præsenteret ved et arrangement på Byhistorisk Arkiv den 3. december 1993. Bogen

er skrevet på baggrund af Johannes Bredmose Simonsens erindringer, fra han som 16-årig i 1943 kom med en fiskekutter som kokkedreng. Senere gik han i land og ernærede sig som fiskehandler og fulgte dermed fiskeriet fra kajkanten.

Johannes Bredmose Simonsen fulgte - i lighed med Dorte Petersen, som i 1992 udgav bogen "Thue og hans tid" - et Folkeuniversitetskursus i erindringskrivning under ledelse af arkivar Morten Mortensen. I det hele taget er interessen for erindringskrivning tiltagende, og Byhistorisk Arkiv har p.t. flere erindringsmanuskripter liggende klar til redigering og eventuel udgivelse.

I lighed med tidligere år har arkivets personale m.fl. undervist i eftermiddags- og aftenkurser og studiekredse, arrangeret i samarbejde med Folkeuniversitetet og FOF. Arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen underviste i foråret i Min egen historie - et skrive- og fortællerværksted, i Lokalhistorisk Værksted samt i Danmarks historie efter 1850. Arkivleder Olga Pedersen, Glejbjerg, underviste i foråret i Gotisk skriftlæsning og kildekendskab samt i Slægtsforskning og læsning af gotisk skrift. I efterårssæsonen underviste Jørgen Dieckmann Rasmussen i

Der udvælges billeder på Byhistorisk Arkivs læsesal til bogen "Fiskeriet set fra dæk og kaj". Fra venstre bogtrykker Børge Nielsen, arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen og bogens forfatter Johs. Bredmose Simonsen. (Foto af Esbjerg Byhistoriske Arkiv).

Værksted for lokal- og personalhistorie, i Min egen historie - et skrive- og fortællerværksted samt i Danmarks historie 1925-1950. Olga Pedersen underviste i Gotisk skriftlæsning i efteråret 1993. Endvidere var der tilrettelagt to kurser om besættelsestidens historie ved Claus Jensen, leder af Historisk Samling fra Besættelsestiden.

Arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen deltog i juni måned i en studietur til hollandske arkiver. Turen var arrangeret af Arkivernes Faglige Studierejser. Endvidere har flere af arkivets medarbejdere deltaget i Esbjerg Kommunes interne kurser samt i kurser arrangeret af Ribe Amts Lokalarkiver. Fotograf Brian Kristensen deltog i Sammenslutningen af Lokalarkivers årsmøde og faglige kurser.

Arkivar Morten Mortensen søgte - og fik - ansættelse som arkivleder i Herlev Lokalarkiv, og han fratrådte sin stilling i Esbjerg den 31. august 1993. På grund af opsparet afspadsering og ferie var hans sidste arbejdsdag 5. august, og fra denne dato og indtil den 1. november, hvor der kunne tiltræde en ny arkivar, var stillingen vakant. Dette betød bl.a., at vi måtte sige nej til en del diasforedrag m.v.

Den 1. november 1994 tiltrådte cand.mag Else-Marie Poulsen den ledige stilling som arkivar. Else-Marie Poulsen kommer fra en lignende stilling på Lokalhistorisk Arkiv i Middelfart. Historisk Samling fra Besættelsestiden, som har lokalefællesskab med Byhistorisk Arkiv, fik efter fhv. rektor Palle Schmidts død normeret en lederstilling til besættelse i 1993, og den 1. april 1993 tiltrådte cand.mag. Claus Jensen stillingen.

Et antal løst ansatte har i årets løb været ansat under forskellige ordninger, ligesom arkivet også i 1993 har haft to personer ansat i beskyttede stillinger med dertil hørende ekstratimer for to deltidsansatte faste medarbejdere.

Vester Nebel Sognearkiv

Vester Nebel Skole, 6715 Esbjerg N.

Åbningstid: Onsdag kl. 9-11 og efter aftale.

Leder: Morten Harborg, Landsbytoften 7, Vester Nebel,

6715 Esbjerg N.

Tlf.: 75 16 90 89.

Året 1993 er forløbet roligt, uden væsentlige afleveringer. Den gamle sognefilm fra 1957 er blevet overført og optaget på video i to eksemplarer, hvoraf det ene er blevet overdraget arkivet til opbevaring og eventuelt udlån.

Samlingen af udklip fra forskellige aviser vedrørende personer og sager fra sognet er fortsat også i år. De opbevares i arkivet.

Fanø kommune

Sognearkivet i Nordby

Niels Engersvej 5, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 62 60.

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12, onsdag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen.

Leder: Anne Jensen, Kikkebjergvej 18, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 32 28.

Nordby-arkivet har i 1993 haft 269 besøgende, der især har beskæftiget sig med deres slægt. Der har været 75 større og mindre afleveringer. Desuden er der besvaret et ikke optalt antal breve og telefonforespørgsler (arkivet har fået telefon).

Arkivet har blandt andet assisteret med at finde oplysninger, der kunne hjælpe en jødisk familie i Tyskland til at finde tre familiemedlemmer, som man troede var forsvundet under 2. verdenskrig.

Der er ført korrespondance med en fransk forsker, der prøver at finde ud af, hvor mange og hvorfor et større antal (sejl-)skibe er brudt i brand omkring Cap Horn (Ildlandet = Tierra del Fuego). Det kunne måske blive spændende.

Vi har også korponderet med en englænder angående danske krigsfanger i England under krigen 1807-1814. Det viser sig, at de danske officerer fra flåden var fanger "på æresord", d.v.s. at de kunne færdes frit.

Vi har modtaget en enkelt større aflevering med dels en levnedsskildring, dels en serie meget velordnede fotoalbum, fra en kaptajn under 2. verdenskrig. I øvrigt er afleveringerne meget alsidige.

Endelig har arkivet en aften haft åbent for FOF og vist, hvilke muligheder arkivet rummer, specielt med henblik på slægtsforskning.

Arkivet har igen i år modtaget tilskud fra Fanø kommune samt Skads med flere herreders brandkasse, hvorfor arkivet takker.

Sønderho-arkivet

Sognegården, Landevejen 41, Sønderho, 6720 Fanø.

Åbningstid: Mandag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen.

Leder: Jørgen Lind, Møllegården, Sønderho, 6720 Fanø.

Tlf.: 75 16 41 14.

Sønderho-arkivet har med 1993 gennemlevet sit 11. år. Arkivet havde en spæd start i december 1992 i det gamle sognerådskale, som dengang også rummede Fanø Kunstsamling og Fonden Gamle Sønderho's dragter og -systue. Med kun få fyldte arkivæsker, en god portion tålmodighed og lidt samarbidsvilje gik det dog. Da kunstsamlingen senere blev flyttet til "kulturhuset" i Nordby, gav det plads til de voksende samlinger. Og da dragterne nogle år senere blev flyttet til Sønderho Skole - ja, så kunne vi selv disponere over det 20 m² store lokale.

Men rammerne udfyldes mere og mere. Mængden af afleveringerne til arkivet er temmelig konstant år for år, og på et givet tidspunkt vil rammerne være helt udfyldte.

Sønderho-arkivet har i 1993 modtaget ca. 40 afleveringer. Størst er uden sammenligning arkivalierne fra syv af A.M. Knudsens sejlskibsrederier - mindst er et enkelt visitkort. Og mellem disse kan nævnes diverse slægtspapirer, avisudklip, kontrabøger, ældre lydoptagelser (interviews), testamenter, skøder, købekontrakter, eksamensbeviser, breve - officielle såvel som private - gamle undervisningsplaner fra Sønderho Skole, en ældre gæstebog fra Sønderho Kro, m.v.. Ældst er "Reglementer og Vedtægter" fra 1742, "Aftaler om Skel" fra

1777 og "Aftaler om Jagt" fra 1799 - alle i originale papirer. Yngst er diverse husomdelt propaganda fra kommunalvalget i november 1993.

Arkivet medvirkede ved en museumsdag i september ved at fremvise nogle gamle 16 mm film i Sønderho Forsamlingshus. Også nogle gamle billeder er blevet fremvist ved forskellige lejligheder. Desuden har arkivet været behjælpelig med oplysninger og/eller fotografier til forskellige bogudgivelser, og endelig udlånte arkivet forskellige arkivalier til Fanø Kunstmuseum til en lille udstilling om husets tidligere virke.

Næsten hver åbningsdag - hver mandag aften - har Sønderho-arkivet besøgende, der søger oplysninger om huse, familier, og lignende. Desuden er der besvaret både skriftlige og telefoniske henvendelser - dog i et forholdsvis beskeden omfang.

Sønderho-arkivets "personale" vil gerne takke alle, der kommer med afleveringer, kommer på besøg eller på anden måde støtter og viser arkivet interesse.

Grindsted kommune

Lokalhistorisk Arkiv, Grindsted Bibliotek

Tinghusgade 16, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 32 09 00.

Åbningstid: Læsestuen: Mandag, onsdag og torsdag kl. 14.00-19.30, tirsdag kl. 10.00-19.30, fredag kl. 10-17 og lørdag kl. 9-12 (bibliotekets åbningstid). Arkivet: Mandag-fredag kl. 14-17 eller efter nærmere aftale med lederen.

Leder: Overbibliotekar Søren Peder Nielsen. Tlf.: 75 32 42 78. 1993 har været præget af en støt og rolig udvikling. Der føres ikke nogen besøgsstatistik, men det almindelige indtryk er, at besøgstallet er stigende. Arkivet er meget besøgt af folk fra hele landet, der især benytter den ret omfattende samling af kirkebogskopier fra omegnen; en del besøgende finder forholdene her bedre end i landsarkivet.

Det frivillige arbejde med sognets gårdhistorie skrider godt fremad. Ved årets slutning kunne en del af vester sognet (Urup, m.v.) "udgives" i fotokopi. I 1994 arbejdes videre med Nollund.

Arkivet modtog i 1993 en meget stor aflevering fra et dødsbo, der blandt andet omfattede den lokale Rotary-klubs arkiv, et vigtigt kildemateriale i forbindelse med erhvervshistorien.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Hejnsvig Skole, Bakkevej 9, 7250 Hejnsvig.

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14-16 og 3. onsdag hver måned kl. 18-20.

Leder: Hans Jensen, Højene 1, 7250 Hejnsvig. Tlf.: 75 33 58 57.

Hejnsvig Sognearkiv har i 1993 modtaget 9 afleveringer med ca. 64 arkivnumre. I indleveringerne er der blandt andet flere årgange af hundeprotokoller, sygekassemedlemsbøger, tyende-protokoller og aftægtskontrakter.

Arkivet arrangerede en besøgsaften, hvor der var besøg af ca. 30 interesserede, og der har været udstilling af billedmateriale på 2 m² i ca. 1 måned i ekspeditionslokalerne i Sparekassen.

Med hensyn til indkomstjournalisering, registrering og søgesystemer må vi indrømme, at åjourføringen, som vi gerne vil have den, ikke har været i orden. Det håber vi på at få rettet i 1994, med bistand fra en SLA-konsulent og nogle af de lokale interesserede.

Helle kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

"Sognelunden", Fåborgvej 151, 6753 Agerbæk.

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 13.30-15.30, eller efter aftale med lederen.

Ledere: Hans Nielsen, Skovgårdsvej 23, 6753 Agerbæk, tlf.: 75 19 60 98 og Knud Ernst Madsen, Jernbanegade 10, 6753 Agerbæk, tlf.: 75 19 60 75.

1. januar 1994 blev der ansat to arkivledere, Hans Nielsen og Knud Ernst Madsen, som man kan rette henvendelse til i stedet for som tidligere til formanden Jens Schultz.

Aktiviteterne på arkivet i 1993 har for størstedelens vedkommende bestået i at varetage en del billeder fra dødsboer, som skal registreres og indsættes i samlingen.

Der er blevet lavet lysbilleder af billedsamlingen af Agerbæks gårde og huse, og de bliver ved forskellige lejligheder vist frem på "Sognelunden", hvor der som oftest er et fint fremmøde og en god interesse, også i form af hjælp med at identificere ukendte billeder.

Årets udflugt gik til Sønderkov, hvor der var rundvisning og foredrag.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Fåborgvej 38, Fåborg, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Ane Marie Nielsen, Fåborgvej 18, Fåborg, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 50 59.

Arkivet har i år modtaget nogle få afleveringer, deriblandt enkelte attester og billeder. Blandt afleveringerne var en livsskildring, der strakte sig fra 1913 til 1985, og som var en velfortalt historie om livet fra barndommen og frem til i dag.

Arkivet får mange henvendelser, især fra slægtsforskere, og desuden har arkivet været behjælpelige i forbindelse med brugsforeningens 75 års jubilæum.

I 1993 var der i februar et foredrag ved Pastor Eva Søb: "Om at være præst på landet."

Årets udflugt gik til Grindsted Museum, hvor vi så en udstilling om jøderne under anden verdenskrig. Efter rundvisningen gik turen til gården Karensminde, hvor der blev fortalt om gårdens bevaring for eftertiden.

I november havde arkivet en udstilling af konfirmandbilleder fra Fåborg, Årre og Agerbæk fra 1914 til 1950, der stammer fra Pastor Schmidts samling, og i forbindelse med denne viste arkivlederen lysbilleder fra egnen.

Grimstrup Lokalhistoriske Arkiv

Grimstrup Bibliotek, Grimstrup, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Dagmar Lyndgaard, Trøjhøjvej 16, 6818 Årre.

Tlf.: 75 19 21 85.

Arkivet har i 1993 modtaget 9 afleveringer og en mængde bil-
leder. Vi har i årets løb haft besøg af skoleelever, der søgte op-
lysninger om Grimstrup, og af personer, der spurgte om kirken.
En har søgt oplysning om fattigvæsenet og andre om Grim-
strup Sogn. Der har været flere telefoniske forespørgsler om
slægtsforskning og om andre emner, og de er blevet besvaret
bedst muligt.

Vi har i 1993 fået os indrettet i et nyt lokale, men det er des-
værre ikke større end det gamle.

Ved vor generalforsamling fortalte forhenværende sogne-
præst A.M. Futtrup, Jerne, om begravelsesskikke i ældre tid. Til
dette foredrag var der en god tilslutning, og det var der også til
en aften med Dorte Petersen, Esbjerg, hvor Dorte fortalte ud fra
sin bog om broderen Thue.

Alle valg på generalforsamlingen var genvalg, men Leo Nis-
sen er afgået som formand, og Jakob Bruun, Roushøje, er trådt
til i stedet.

Næsbjerg Sognehistoriske Arkiv

(ovenpå biblioteket) Hovedgaden 49, Næsbjerg, 6800 Varde.

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 18.30-19.30 eller efter
aftale med lederen.

Leder: Gunnar Pedersen, Villavej 11, Næsbjerg, 6800 Varde.

Tlf.: 75 26 72 39.

Næsbjerg Lokalhistoriske Arkiv har i året 1993 ført en omflak-
kende tilværelse, da vi måtte rydde vores tidligere lokale for at
give plads til en nyoprettet børnehave. Nu har vi fået et lille ka-
le på Næsbjerg Skole, hvor vi så foreløbig kan hygge os.

Vi har i årets løb ikke haft så mange besøg, da vi jo har lig-
geet stille i otte måneder, men vi har nu åbent igen som nævnt
ovenfor.

Vi har i årets løb måttet sige farvel til Niels Jørgen Poulsen
som arkivleder. Han vil blive savnet, da han har gjort et stort ar-
bejde for arkivet, men han ønskede ikke selv at fortsætte læn-
gere.

Vi har haft otte afleveringer i årets løb, blandt andet lejlig-
hedsange og bøger fra den gamle sognefoged i Skovager.

Vi har afholdt et årsmøde og en udflugt sammen med Nord-
denskov - udflugten gik til Amtsgården i Ribe. Vi har altid god
tilslutning til vore møder og udflugter.

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Helle Plejehjem, Vinkelvej 2, Tofterup, 7200 Grindsted.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14-16.

Henvendelse til: Gunnar Kristensen, Tofterup Markvej 1, Sta-
rup, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 70 80.

Beretning for 1993 er ikke udfærdiget.

Øse Sognearkiv

Stationsvej 3, Nordenskov, 6800 Varde.

Åbningstid: 1. og 3. mandag hver måned kl. 14-16, og efter af-
tale med lederen.

Leder: Johannes Madsen, Solsortevej 8, Nordenskov, 6800
Varde.

Tlf.: 75 29 81 59.

1993 har været et travlt år. Der er indgået gårdhistorisk materi-
ale fra 4 gårde, protokoller fra 4 foreninger, og der har været en
stor aflevering af jordfordelingssager fra 1972. Desuden fik ar-
kivet et momsregnskab fra 1960 til 1992 fra den sidste ulti-
kræmmer, Ole Pedersen, Nordenskov. Endvidere er der indgået
en hel del materiale fra Øse Andelskasse i anledning af kassens
75 års jubilæum, deriblandt et jubilæumsskrift. Fra et dødsbo
har arkivet blandt andet modtaget en stor samling rationerings-
mærker fra besættelsestiden og tiden derefter. Der er også af-
leveret 25 stk. "Medlemsblad for Øse Ungdomsforening", hånd-
skrevet, fra årene 1919 til 1924.

Af særlige afleveringer kan nævnes en blyplade fra taget på
Øse kirke med den indstøbte indskrift: "H.N. Nielsen 1878," en
vandrepokal fra ringriderforeningen, bogen om gårde i Ribe
Amt, et billede fra rejsegildet ved opførelsen af Karlsgårdvær-
ket, samt en fane fra Borger- og Håndværkerforeningen.

Arkivlederen har været ude med fotoapparatet. Det blev til
240 fotos af gårde og huse, der er indgået i samlingen. Næsten
samtlige gårde og huse i sognet er nu fotograferet. Desuden
indsamles der udklip fra aviser og ugeblade angående sognet.
Over 500 enkeltdele er tilgået arkivet.

85 personer, heraf 46 skoleelever fra Nordenskov og Næs-
bjerg skoler har i 6 hold aflagt besøg og haft hver sin opgave.
De fleste besøg har været efter aftale og uden for åbningstiden.
En del har telefonisk eller pr. brev henvendt sig for at få oplys-
ninger om slægt og gårde.

Foreningen har afholdt det sædvanlige årsmøde, hvor Flem-
ming Just var foredragsholder og fortalte om, hvordan udvik-
lingen kom i gang i Vestjylland. Endvidere har vi haft en aften-
tur til Amtsgården i Ribe. Disse arrangementer har vi lavet
sammen med foreningen i Næsbjerg.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn

Årre Skole, Skolegade 25, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med formanden.

Formand: Karl Bertelsen, Hovvej 3, Jyllerup, 6818 Årre. Tlf.:
75 19 21 54.

Der har været få afleveringer i 1993, men derimod synes inter-
essen for slægtsforskning at være stigende - arkivet har kunnet
hjælpe flere. I foråret måtte vi flytte ud af vort hidtidige lokale,
og fik anvist et andet på skolen, men det har taget lang tid at få
os indrettet, og vi er knap færdige med at få arkivalierne på
plads.

Ved årsmødet viste Lene Feveile, Ribe, lysbilleder fra vikin-
getidens markedsplads, og fortalte meget interessant om udvik-
lingen op til middelalderens Ribe.

Holsted kommune

Aastrup Sognearkiv

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg. Tlf.: 75 19 85 69.

Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned kl. 15-19 samt efter aftale med lederen.

Leder: Olga Pedersen, Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf.: 75 19 82 80.

Arkivet er i det forløbne år blevet installeret i det indkøbte hus, Borgergade 121. Vi holdt i januar måned en reception for at fremvise resultatet af vore anstrengelser, og det var en stor glæde for os, at en lang række interesserede fandt vej til arkivet i den forbindelse.

Derefter kom arkivet atter ind i en rolig gænge. De faste åbningsdage har trukket ca. 150 brugere til arkivet, plus deltagere i reception og andre arrangementer. Vi har haft besøg af en lang række kolleger fra andre arkiver, hvis bestyrelser har ønsket at se vort arkiv i egne lokaler og høre om, hvordan vi har nået resultatet.

I foråret holdt vi en "Åben arkivdag" i RAL's regi, og også denne dag var velbesøgt. I efteråret var der arrangeret fire eftermiddage under titlen "Fortæl din egen historie." Derudover har arkivlederen afholdt kurser i slægtsforskning og gotisk skriftlæsning flere steder i amtet.

Der er afleveret 54 forskellige samlinger til os i årets løb. Vi er taknemlige for at blive husket af så mange, men det er dog vort håb, at flere foreninger og forretninger vil tænke på os fremover. Det er ulige lettere at indsamle foreningernes vedtægter, regnskaber og publikationer nu, end når de er 100 år gamle. Vi finder også, at forretningshistorie er en vigtig del af arkivets arbejde, for hvem skal ellers fortælle vore efterkommere om de forretninger og virksomheder, der har eksisteret? Her er det vigtigt at understrege, at ikke alle arkivets samlinger er tilgængelige for offentligheden, idet vi overholder de samme regler som landsarkiverne.

Lokalhistorisk Arkiv for Holsted Kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf.: 75 39 20 10.

Åbningstid: Onsdag kl. 14-18, i perioden 1. oktober - 1. april tillige tirsdag kl. 19-21.

Leder: Chr. Carstensen. Tlf.: 75 39 22 59.

Det forgangne år, 1993, har været det, man kalder et normalt år med hensyn til afleveringer: omkring 100, hvorimod antallet af besøgende og besvarelser ligger på samme niveau, måske lidt højere end i 1992, hvilket vil sige omkring 500. Dertil kommer 12 arrangementer, hvoraf 2 var for flytninge fra det tidligere Jugoslavien. Man har forsøgt at give dem et indblik i egnens historie og geografi, og ved disse arrangementer har der været ca. 400 deltagere. Desuden har arkivlederen medvirket i en studie-kreds, "Kend din kommune", der strakte sig over 5 aftener.

Alt i alt har der været nok at se til, men alligevel har der været mulighed for at udvikle nogle hjælpemidler, hvilket har været et længe næret ønske, f.eks påbegyndelse af en registre-

ring af indholdet af lydavisen, som startede i 1982. Arkivet har i alle disse år fået manuskriptet leveret, men ikke haft ressourcer til at udarbejde et register over materialets indhold. Ved årsskiftet var man halvt igennem dette projekt. Desuden er der udarbejdet et register til filmene over skøde- og panteprotokollerne, så man hurtigt kan finde de relevante ejendomme. I visse tilfælde findes der et register over indholdet, men det står som regel midt inde på rullen. Nu har vi et separat register, således at man ikke behøver at rulle frem og tilbage, skifte film, og ikke vide hvor man er. Et godt hjælpemiddel. Ligeledes har man fået anskaffet en ekstra kopi af kirkebøgerne (mikrofilm), således at to personer samtidig kan arbejde med den samme bog. Kopierne dækker ganske vist ikke hele perioden fra 1710, men de år, der er mest brugt.

I forbindelse med de påbegyndte motorvejsarbejder startede man i 1992 på en fotografering af samtlige gårde og huse, der ville blive berørt af dette anlægsarbejde. Der er lavet en s/h og en farvedias-optagelse. Dette arbejde vil nu blive udvidet til samtlige ejendomme på landet og forhåbentlig også til byområderne. Da det er et økonomisk spørgsmål, hvor meget vi årligt kan afse til projektet, har vi søgt sponsorstøtte ved borgerforeningerne, således at projektet kan gennemføres hurtigere.

Af afleveringer, der kan interessere en større kreds, skal nævnes arkivalier fra Malt herreds Brandkasse, som blev stiftet på Holsted kro den 5. marts 1844. Brandkassen dækkede ikke alene Malt herred, men havde også mange forsikringer i de tilgrænsede sogne.

Ifølge traditionen udgiver arkivet hvert andet år i samarbejde med sognearkivet i Aastrup en billedbog. Også i 1993 udkom en bog, der omhandlede emnet "Offentlig service." Bogen er den 6. i rækken. Foreløbig er der planlagt endnu en udgivelse, som skal komme i 1995.

Den største nyskabelse i 1993 var indførelse af EDB-registrering. Fra Brandkassens fonden SydVest og Rotaryklubben modtog vi ialt 53.500 kr., der satte os i stand til at anskaffe et EDB-anlæg og det nødvendige program. Der blev af principielle grunde ikke søgt kommunal støtte til dette formål. Efter installationen startede man på at registrere alle nye afleveringer, hvorimod overførsel af de første 20 års afleveringer må komme efterhånden.

Arkivet har desuden modtaget en kapital på 10.000 kr., der ikke må indgå i den daglige drift, men skal anvendes til et fremtidigt projekt, der skal omhandle håndværksfag.

Ribe kommune

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Kolint 11, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med ledere.

Ledere: Agnete og Hans Toft, Hillerup Engevej 5, 6760 Ribe. Tlf.: 75 43 12 70.

I 1993 blev der på arkivet modtaget blandt andet fotografier og en regnskabsprotokol fra et stykke fællesjord, som en forhen-

værende lærer bestyrede. Der har været en del forespørgsler vedrørende slægtsforskning, deriblandt en familie ved navn Hillerup-Jensen fra København, der fik fastslået et tilhørsforhold til egnen.

Arkivet har forsøgt i samarbejde med andre foreninger at overtage en lærerbolig, ejet af kommunen, hvor arkivet kunne få stillet et rum til rådighed, men det lykkedes desværre ikke.

Hviding Sognearkiv

Råhedevej 6, 6760 Ribe.

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17 eller efter aftale.

Leder: Laurids Nygård Nielsen, Højvej 5, Gl. Hviding, 6760 Ribe.

Tlf.: 75 44 52 07.

Arkivet har i 1993 modtaget 14 afleveringer samt en stor samling gamle billeder, der nok bliver vanskelige at identificere. Desuden har vi haft tre henvendelser fra slægtsforskere.

Vores årsmøde samlede 35 deltagere. Vi hørte et spændende foredrag af Svend Troelsen, Vester Vedsted, om egnen her, og navnlig om den gamle herregård Høgsbrogård.

Vi har også deltaget i forsamlingshusets hobbyudstilling, hvor vi blev mødt med stor interesse.

Jernved Sognearkiv

Jernved Andelskasse, Gørdingvej 11, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro.

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 19-20 eller efter aftale med lederen.

Leder: Kirsten Bjerrum Jensen, Puggårdsvej 69, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 50 61.

Jernved Sognearkiv har haft et stille år i 1993. Dog er der registreret en del afleveringer, store og små. Slægtsforskere har henvendt sig, både skriftligt og personligt, blandt andet fra USA. Et ægtepar ønskede at få de oplysninger, de var i besiddelse af, korrigeret med oplysningerne fra kirkebøgerne. Mandens forfædre havde haft en gård i Gredsted.

Der har ikke været afholdt messer eller anden udstilling i sognet, hvor arkivet ellers plejer at være repræsenteret.

Ribe Lokalhistoriske Arkiv

Giørtzvej 3, 6760 Ribe. Tlf.: 75 42 17 00.

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 12-15, fredag kl. 11-17.

Leder: Bibliotekar Susanne Benthien.

1993 har været et godt og spændende år for arkivet, idet vi tog initiativet til en fjernsynsudsendelse for Danmarks Radio-TV, der handlede om kærlighedshistorien mellem fotografen og journalisten Jacob A.Riis og hans hustru Elisabeth i forrige århundrede. TV-optagelserne fandt sted i april måned, og selve udsendelsen blev bragt i november. Det var et initiativ, som vi fik mange reaktioner på.

Vi havde 534 henvendelser i 1993, hvilket er lidt flere end året før. Vi modtog 71 afleveringer. Blandt andet materiale om "Ribe Mælkeri- og Højskole" og skolens forstander, Salling; en omfangsrig brevveksling mellem Blinkerg-familien, og erindringer skrevet af Ulrike Koch fra en ripensisk provstefamilie. Vi har udlånt 61 enheder.

På grund af arkivets knebne plads kan ikke alle arkivets brugere sidde og arbejde på arkivet, men må for det meste henvises til bibliotekets læsesal. Det er meget upraktisk og til stor gene for de besøgende. Pladsmangelen er også skyld i, at vi ikke kan afholde arrangementer og større udstillinger. Men vi får dog all tid ros for de små, løbende udstillinger i bibliotekets udlån.

Et udsnit af Ribe Lokalhistoriske Arkivs lokaler.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming skole, Skallebæk, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe.

Tlf.: 75 44 11 77.

På grund af min bortrejse til Letland i første halvdel af 1993 har arkivet delvis været lagt i mølpose i 1993.

Der er indkommet én aflevering - til gengæld interessant, idet det er en tegning af Seem Kirke med våbenhus. Våbenhuset blev nedbrudt omkring århundredskiftet. Der er besvaret 4 henvendelser fra genealoger.

Spandet Sognearkiv

Spandet Skole, Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Dinne Christiansen, Spandet Kirkevej 14, Spandet, 6760 Ribe.

Tlf.: 74 86 72 43.

Arkivet har i 1993 modtaget 19 afleveringer, hvoraf en var papirer fra overtagelse af en gård, fra nybygning på grund af brand til salg af gården.

Gåturen "Kend dit sogn" var i år en tur gennem byen, forbi lerggravene, og der blev sluttet af med kaffe på skolen, hvor der blev fortalt om teglværket. Der var 54 deltagere.

Der har været lavet to udstillinger i 1993. Den ene var i forbindelse med den fælles afslutning på kurserne, og den anden var i Mødestedet. Begge udstillinger var godt besøgt.

Vi forsøger løbende at registrere det indkomne materiale.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

Vester Vedsted Skole, Vester Vedsted Byvej 55, Vester Vedsted, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Tage Rosenstand, Engdraget 43, Øster Vedsted, 6760 Ribe.

Tlf.: 75 42 21 25.

Året har været præget af en stiltærdig og vedholdende registrering, alt sammen i fortsættelse af tidligere års arbejde.

Indkomstregistreringen er foreløbigt afsluttet. Arkivfondregistreringen er næsten afsluttet, og det samme gør sig gældende for fotoregistreringen.

Der har været 6-7 afleveringer. Arkivet har haft stor glæde af Sv. Troelsens arkiver og viden, og det har derved været muligt at besvare en del henvendelser fra ind- og udland om slægtsoplysninger.

Desuden er søgesystemet til arkivet under opbygning.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal skole, Kongeådal 17, 6771 Gredstedbro.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Harry Thomsen, Sønderbyvej 15, Vilslev, 6771 Gredstedbro.

Tlf.: 75 43 12 59. Post sendes til lederen.

Året har været forholdsvis roligt. I alt har der været 35 besøgende. Arkivet har medvirket til en udstilling på skolen i anledning af dennes 50 års jubilæum. Der har i det forløbne år været 13 afleveringer, heriblandt 2 foreningsarkiver, nemlig Vilslev Ringryderforening og Jedsted Vandværk fra dets etablering i 1937.

Fra Kjærgårds skifteprotokol har vi kopier af skifterne fra 1732 til 1812, og fra skøde- og panteprotokollen skøder fra 1790 til 1812 til brug for gårdhistorien.

Varde kommune

Alslev Sognearkiv

Thueslund, Alslev, 6800 Varde.

Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21.30.

Leder: Agnes Jensen, Korshøjvej 9, Alslev, 6800 Varde.

Tlf.: 75 26 90 97.

Arkivet har i 1993 haft 40 besøgende, og har modtaget 24 afleveringer. Blandt afleveringerne var der matrikelkort over hele sognet i stort format.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Skole, Kildegårdsvej 18, 6852 Billum.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum.

Tlf.: 75 25 82 41.

Arkivet har i årets løb modtaget 10 afleveringer. Vi er i gang med at registrere vort store billedmateriale, en proces, der tager megen tid.

Der har været en række besøg og mange henvendelser fra folk, der søger deres slægt m.m. i Billum og omliggende sogne. Vi har stor glæde af mikrokortene med kirkebøgerne, også dem, der dækker omegnen.

Med Janderup arkiv som "ildsjæl" har vi deltaget i arrangementet omkring 125 året for Janderup Folkehøjskoles oprettelse. Det var et stort øjeblik, da den tidligere elev, 96-årige Mary Schultz fra Billum, afslørede mindestenen ved præstegården den 6. november 1993.

Horne Sognearkiv

Horne Skole, Stadionvej 6, Horne, 6800 Varde.

Åbningstid: 1. fredag hver måned kl. 13-15 samt efter aftale.

Leder: Anna Uhre Schmidt, Solvangen 12, Horne, 6800 Varde.

Tlf. 75 26 01 06.

Arkivet har kun modtaget enkelte afleveringer i året 1993. Vi har haft et pænt besøgstal og mange skriftlige og telefoniske henvendelser vedrørende gårde og slægtsforskning.

Vi har haft besøg af en skoleklasse (7. klassetrin), der gjorde brug af arkivet til en opgave. Spejderne har kigget ind, og vi har haft et åbent hus arrangement, hvor vi fik en god snak.

Vi har fået et erindringskrift om Home Sogn i tiden fra 1868 af Hans Th. Pedersen.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Biblioteket, Vesterled 46, 6851 Janderup.

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 19-21, dog ikke i juli og august.

Leder: Viggo Mikkelsen, Hebovej 39, 6851 Janderup.

Tlf.: 75 25 80 92.

Kasserer og bogsalg: Henning Østergaard Jensen, Åkirkevej 40, 6851 Janderup. Tlf.: 75 25 80 50.

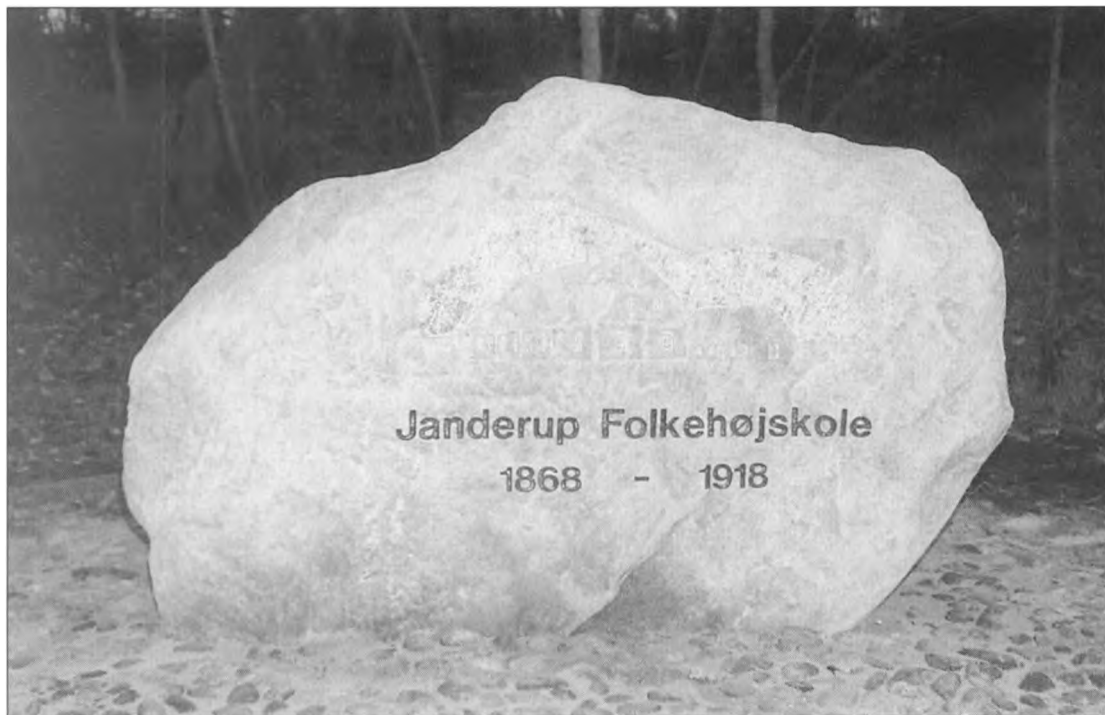
Arkivet har i årets løb modtaget 59 afleveringer, heraf et par af ret væsentligt omfang. Desuden har vi lånt eller fået en masse billeder, og der er affotograferet ca. 200 stk.

Vi har i årets løb mest beskæftiget os med at registrere foreningsbilleder og er i skrivende stund nået frem til nr. 739, men er dog langt fra færdige endnu.

Arkivet har deltaget i udstillingen "Folk og Kultur", der blev afholdt på Janderup Skole den 10.-18. juli 1993, med billeder fra Kærup før og nu og billeder fra landbrug og håndværk m.m. Der var også fremlagt avisudklip med lokale nyheder fra sognet igennem 30 år, og det var gæsterne meget interesserede i.

På arkivet har vi haft besøg af 26 personer, hvor det for de flestes vedkommende gjaldt higen og søgen efter deres rødder her i Janderup Sogn. En kvindelig studerende fra USA, der var knyttet til gymnasiet i Tarm, søgte oplysninger om oldemoderen og dennes familie, hvilket vi fandt frem til hende. Vi fandt også nogle fotografier af oldemoderen og hendes forældre. Desuden satte vi hende i forbindelse med familien her i Danmark.

Arkivet har sammen med Billum Arkiv og Janderup-Billum Menighedsråd ladet en mindesten rejse den 6. november 1993 ved Janderup Præstegård i anledning af 125 års dagen for Janderup Folkehøjskoles oprettelse. Stenen blev udført af billedhugger Niels Aage Schmidt og stenhugger Martin Billeschou,

Mindesten ved Janderup Præstegård, der blev rejst den 6. november 1993 i anledning af 125 års dagen for Janderup Folkehøjskoles oprettelse.

Varde. Afsløringen, hvor 86 personer var mødt frem, blev foretaget af tidligere elev på Janderup Folkehøjskole årgang 1916, Mary Schultz, født Madsen i Kjelst ved Billum. Festen fortsatte med kaffebord på Eventyrgården og foredrag ved lektor Verner Bruhn, Esbjerg, over emnet: "Højskoler i Ribe Amt", og ikke mindst højskolen her i Janderup. Der var efter foredraget forespørgsler til Mary Schultz om hendes ophold på skolen.

Arkivet er nu i gang med at få Janderup sognefilm, der blev optaget i årene 1972-76 af pedel ved Janderup Skole, Kjeld Hassing, renoveret og omredigeret, samt at få kommentarene indtalt på ny.

Thorstrup Sognearkiv

Omsorgscentret Birgittegården, Falkevej, Sig, 6800 Varde.
Åbningstid: Sidste tirsdag hver måned kl. 19.30-21.00 eller efter aftale med lederen.
Leder: Kjerstine Kristensen, Nedrevej 16, Yderik, 6800 Varde.
Tlf.: 75 26 44 43.

1993 har stået i flytningens tegn, idet skolen, hvor vi tidligere har haft til huse, havde brug for lokalerne. Vi fik tildelt et nyt tilholdssted på Birgittegården - plejehjemmet i Sig. Vi har fået en lejlighed ovenpå, og der rykkede vi ind i april måned. I september indviede vi lokalerne, og 25-30 personer mødte op. Vi har på Birgittegården den store fordel, at vi må benytte deres gode mødelokaler, så vi kunne traktere gæsterne med kaffe, og samtidig kunne de se vores sognefilm fra 1970 på video.

Vi håber, at den nye placering giver et nyt publikum - nemlig folk, som kommer på Birgittegården, men som syntes, at adgangsforholdene til vore tidligere lokaler var lidt besværlige.

Vi har i 1993 haft en halv snes mindre afleveringer. Adskillige personer har hentet oplysninger af forskellig art i arkivet.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet 7 A, 6800 Varde. Tlf.: 75 22 37 74.
Åbningstid: Tirsdag kl. 9-12 samt efter aftale med lederen.
Leder: Thomas Villadsen. Tlf.: 75 22 35 25.

Foruden den almindelige travlhed har 1993 været et særdeles begivenhedsrigt år for arkivet. Begivenhederne indledtes med, at arkivet og arkivets 10 frivillige medarbejdere som tak for en stor lokalhistorisk indsats i Varde modtog "Varde Prisen" for 1992. Som et synligt bevis for æren fik alle af borgmester Betty Carstensen overrakt bronzekopier af byens ældste segl fra midten af 1400-tallet.

"Varde Prisen" blev første gang uddelt i 1978 - dengang til vor landskendte lokalhistoriker H.K. Kristensen - så vi er naturligvis, selvom "arbejdet bærer lønnen i sig selv", som H.K. sagde dengang, både stolte over og glade for, at vort såkaldt stille arbejde også påskønnes af vore folkevalgte byrådsmedlemmer.

Den næste store og skelsættende begivenhed var installationen af vort nye, store EDB-anlæg, sponsoreret af en tidligere

Varde-dreng, ejendomsmægler Poul Erik Beck, København, også som en påskønnelse af vort lokalhistoriske arbejde.

Arkivprogrammet "Arkibas" blev indkøbt ved hjælp af et ekstraordinært tilskud fra kommunen, og et par vintermåneder blev af tre medarbejdere brugt på et EDB-kursus, så vi nu også har mulighed for at anvende anlægget i praksis.

Indledningsvis er samtlige folketællinger kørt ind, og vi er nu i gang med de daglige registreringer for 1993.

Som nævnt i 1992-beretningen var vi i gang med en omfattende renovering af vore arkivlokaler i kæderne. Arbejdet er nu tilendebragt, og vi er Varde Byråd en stor tak skyldig for de dejlige og velfungerende faciliteter, som arkivet nu råder over i det gamle rådhus.

Ikke mange arkiver nyder så stor bevågenhed fra deres folkevalgte, som vi gør her i Varde, hvilket da også smittede af ved en særdeles velbesøgt "åbningsreception" i oktober måned.

Arbejdet med slægtsforskningen udi gamle Varde-slægter er blevet fortsat af Anton Tomgaard, som nu, efter sin nylig overståede 85 års fødselsdag, kan notere 11 nytilkomne slægtstavler i 1993, således at han snart når op på 60 tavler over gamle Varde-slægter.

Slægtstavlerne findes nu til udlån gennem vort lokale bibliotek, men at de har interesse i større sammenhæng ses blandt andet af, at Statsbiblioteket i Århus, samt Frederiksberg Bibliotek, der har landets største genealogiske samling, også har anskaffet tavlerne.

Vi mærker tydeligt, at vore lærere er blevet mere lokalhistorisk interesserede. Grupper af "ældre" folkeskoleelever har besøgt os med henblik på opgaver fra blandt andet besættelsesiden. Er det "50 års jubilæet", der spørger? Men også lokale forhold omkring for eksempel Varde Stålværk har været på ønskeddelen. Også vore gymnasieelever er begyndt at dukke op. For eksempel ønskedes "68'er-generationen" belyst. Vi har svaret på, at en øl kostede kr. 2,65!

Og således har året været præget af allehånde aktiviteter: aftenskoleme, AOF, LOF, FOF, Daghøjskolen flere gange, USA-besøg flere gange, og med interessante resultater, Rotary, o.m.a..

Vi mærker heldigvis en stadig stigende interesse for vort arbejde, men må desværre også til stadighed efterlyse folks bevågenhed over for gamle sagers bevarelse. Så en bedring i dette forhold vil være vort primære ønske for 1994.

Vejen kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune.

Østergade 2, 6600 Vejen. Tlf.: 75 36 35 99.

Åbningstid: Tirsdag-torsdag kl. 10-14, onsdag dog til kl. 17.

Leder: Else Mølgaard.

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune havde i 1993 288 registrerede besøgende. Hertil kom flere hold elever fra folke- og handelsskole, som besøgte arkivet i studieøjemed, og foruden en orientering om arkivet fik lejlighed til at løse forskellige op-

gaver ved hjælp af arkivets materiale. Arkivet har desuden haft flere studiebesøg udenfor den almindelige åbningstid. Blandt andet har Søren Frederiksen, Bække Aftenskole, benyttet arkivet til afholdelse af et kursus i gotisk skriftlæsning. Foruden de personlige henvendelser har arkivet besvaret en lang række skriftlige og telefoniske forespørgsler; arkivet har blandt andet bistået Niels Jørgen Poulsen, Nationalmuseet/Danmarks Kirker, ved at levere materiale vedrørende Askov og Vejen kirker til det kommende bind af "Danmarks kirker", hvor Malt, Folding, Vejen og Læborg kirker omtales.

I løbet af 1993 modtog arkivet i alt 50 afleveringer af meget forskelligt indhold. Som eksempler kan nævnes illegale blade fra besættelsestiden, elevfotos fra Askov Højskole og en serie protokoller fra Vejen og Omegns Husmandsforening 1930-1989. Arkivet har i årets løb afholdt en række diasforedrag om Vejen og Vejens historie. Nogle foredrag er afholdt på arkivet, andre rundt om i kommunen. I sommeren 1993 medvirkede arkivet endvidere ved etableringen af en udstilling i Vejen Hallen i anledning af hallens 40 års jubilæum.

Jette Hemmingsen fratrådte efter flere års virke på arkivet som konstitueret leder i februar 1994, hvorefter Else Mølgaard tiltrådte som ny leder den 1. marts 1994.

Ølgod kommune

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Områdecenter, Præstegårdsvej 5, 6823 Ansager.

Åbningstid: Onsdag kl. 14-16 eller efter aftale.

Leder: Ejvind C. Jensen, Kanalvej 4, 6823 Ansager.

Tlf.: 75 29 71 56.

Ansager Arkiv indviede torsdag den 22. april 1993 sine nye lokaler på Ansager Områdecenter. Borgmester Harry Hansen holdt indvielsestalen. Han sagde blandt andet, at en af hans første opgaver som borgmester var at indvie arkivet på Ansager Skole, hvortil det var flyttet fra kælderens på plejehjemmet. Nu igen ved slutningen af sin 2. periode som borgmester indviede han det nye arkiv her på områdecentret, men han håbede ikke, at han i sin 3. periode som borgmester skulle indvie et tredje arkiv i Ansager på grund af flytning.

Der har i 1993 været 211 besøgende, en fremgang fra 1992 på 75. Af afleveringer har der været ca. 26 indeholdende 36 arkivnumre. En meget interessant aflevering er fra dødsboet efter musiker Niels Vejlgård, idet arkivet har modtaget alt fra hans musikværelse, heraf ca. 800 nodesæt og indspillede kassettebånd, gamle film fra Ansager, skrivebord, telefon, o.s.v.. Alt er anbragt i et ledigt værelse på arkivet.

Til samtlige husejere i byen har vi i det forløbne år udsendt spørgeskemaer. Af de 400 skemaer har vi fået 168 tilbage i udfyldt stand. Ved at registrere dem på EDB håber vi at kunne sikre os en bedre oversigt over ejerforholdene vedrørende byejejdningerne.

Skovlund Sognearkiv

"Vesterled", Borgergade 24, Skovlund, 6823 Ansager.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Kaj Knudsen, Ansagervej 20, 6823 Ansager.

Tlf.: 75 29 20 70.

Såvel samarbejdet med sognets skole, som besøg af lokalbefolkningen på arkivet, har fremmet de udadvendte aktiviteter i 1993. Arbejdet med indsamling af arkivalier er stadig i god gænge, og navnlig øges foreningsarkivet med ret så mange bidrag.

To vandrestillinger har været ophængt på Vesterled efter først at have været udstillet på Ølgod Museum. Der er tale om beskårne udstillinger, idet kun plancherne udstilles uden opfølgning af ting, men der er alligevel stor interesse for at se dem.

Arkivet har i årets løb optaget samtlige ejendomme i landdistriktet på video. Optagelserne skal nu redigeres, og der skal indtales tekst. Formålet er alene at fastholde et tidsbillede af egnens bygninger, så eftertiden kan se, hvordan forholdene tog sig ud i 1993. Og samtidig at få fastholdt nogle historiske data i forbindelse med levende billeder.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecenter, Søndergade 38, 6862 Tistrup.

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17.

Leder: Børge O. Andersen, Søparken 20, 6862 Tistrup.

Tlf.: 75 29 97 82.

Arkivet har haft lidt færre besøgende end foregående år, de fleste besøgende kommer udenfor den ordinære åbningstid, men efter aftale.

Vi har blandt andet haft besøg af elevgrupper fra skolen, og af en lærergruppe fra Esbjerg, der søgte oplysninger om, hvordan en stationsby af Tistrups størrelse fungerer.

Vi har i 1993 modtaget godt 30 afleveringer.

Vi har igen i år benyttet os af de gode muligheder, vi har for at lave planche- og billedudstillinger på "Tistruplund." Af billedudstillinger har vi haft en udstilling, der fortalte om Primo Plast fra virksomhedens start op til i dag. Vi sluttede året med en stor billedserie i anledning af, at Tistrup mejeri i 1993 kunne fejre 110 års jubilæum. Tistrup mejeri er ikke verdens første andelsmejeri, men det er verdens ældste andelsmejeri i drift, og beliggende på den grund, hvor mejeriet startede. Arkivet har desuden medvirket ved et par arrangementer i en LOF-foredragsrække på "Tistruplund", hvor lokale beboere fortalte om "Landsbyliv i krigs- og kriseår."

Ved åbent-hus-arrangementer på "Tistruplund" har vi også medvirket, blandt andet ved at lade en reduceret udgave af sognefilmen fra 1965 køre kontinuerligt på TV-skærmen. På initiativ fra sognearkivet fik vi i 1993 lavet en video "Gårde-Hodde-Tistrup. Et stykke af Vestjylland - Anno 1993." Videoen har en spilletid på 60 minutter, men der er optaget over 18 timers råfilm, som ligger registreret på arkivet. Filmen er lavet med bi-

stand fra Erik Andersens Videoproduktion i Brabrand, og med økonomisk støtte fra forskellige sponsorer. Der var premiere på filmen den 2. december, og den fik en meget fin omtale. Vi fik fremstillet 100 stk. kopier af videoen til salg, og de blev solgt i løbet af en uge; næste oplag på yderligere 100 stk. var udsolgt inden jul, så nu er 3. oplag på vej.

Vi har i forbindelse med filmen fået en sidegevinst. Inden optagelsen af filmen skulle begynde, udsendte vi godt 100 spørgeskemaer til forretninger, virksomheder, institutioner og foreninger for at få et så godt udgangspunkt som muligt for filmen, og de tilbagesendte skemaer med oplysninger ligger nu på arkivet.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5, 6870 Ølgod. Tlf.: 75 24 50 11, lok. 5. Åbningstid: Tirsdag kl. 14.30-17.

Leder: Nich. Riis, Bakkevej 17, 6870 Ølgod. Tlf.: 75 24 56 51. Arkivet har i 1993 modtaget 45 afleveringer, omfattende billeder, skøder og andre dokumenter af forskellig art.

Blandt det indkomne var et par skattelister. For år tilbage var det et hæfte, der den 1. april, og de følgende dage, blev gransket med stor interesse. Ikke så meget for at se hvad man selv var blevet ansat til i skat, men i højere grad for at se hvad naboen og andre bekendte skulle betale. Læsningen afstedkom mange diskussioner, gisninger og rysten på hovedet.

På arkivet har vi disse skattelister fra 1923-1960, men vi mangler følgende årgange: 1928, 1930 og 1945/46. Skulle nogen være i besiddelse af disse, vil arkivet gerne overtage dem.

Arkivet har i årets løb haft ca. 150 besøgende. Tak til alle, der i årets løb har afleveret materiale til os.

INDHOLD

Hans Skov: Mette Kagekone – en tragisk skæbne fra Læborg sogn.....	155
Johanne Edelberg: Tulles Ribe	161
A. M. Futtrup: Begravelsesskikke i Ribe amt Fra værler til kirkegårdens port.....	179
Claus Jensen: Fiskerne vil ikke sidde på skolebænken	205
Lene B. Frandsen: Hornelund – guld og slagger.....	214
Ib Nielsen: Oksbøllejren – Eventyrets land.....	221
Peter Pentz: En Odsamler – Christen Sørensen Billum	226
John T. Lauridsen: Sømand langt fra Esbjerg.....	234
Hans Frandsen: Militair og Feltlivet, således som jeg selv har levet og erfaret det i Aarene 1862, 1863 og 1864	243
Jens Kusk: Smede og stenhuggere i Tjæreborg.....	247
Magne Juhl: Redningsmedalje til bondesøn fra Vilslev og senere læge i Tømmerby og Bramming	259
Mindeord: Frode Sørensen 1915-1993	266
Jens Kusk 1913-1994	267
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt.....	269
Bestyrelsens beretning for året 1993.....	275
Nye medlemmer.....	277
Regnskab for 1993.....	278
Beretning fra amtets lokalhistoriske arkiver 1993	280